

מועלי כל הארצות, התאחדו!

זו הדרך 50 שנה

גליון יובל מיוחד

הוצאת המפלגה הקומוניסטית
הישראלית, ספטמבר 2015

"Zu Haderekh"
Weekly of the
Communist Party of Israel,
Special 50th anniversary issue
September 2015

גיליון היובל נכתב והוכן בהתנדבות.
תודות לכל אלה שתרמו לו.

עריכה: תמר גוז'נסקי
עיצוב גרפי: דנה גז ומיה מרום
לוגו 50 שנה: אורן ורמוס

דימויים: דוד טרטקובר, דוד ריב, יעקב גוטרמן
תודות לתרומתם של משתתפי סדנת "זו הדרך": בתיה קולטון, שחר בכור,
הילה הראל, רותם מקרית גת, צחי אבינועם, איליה ריכליס, ליטל פביין ויואב וייס

קבוצת חשיבה ופעולה: אפרים דויד, אורי וולטמן, נמרוד פלשנברג,
רועי פביאן, ענת ברזילי, יוסי למפל, חדוה ישכר, לילך ובר

מערכת "זו הדרך" – רחוב הס 5, תל-אביב 6126102
ת"ד 26205, zohaderekh@gmail.com

פרסום שוטף וארכיון גיליונות "זו הדרך" באתר
www.maki.org.il

דפוס אבו רחמון, עכו

תוכן העניינים

על השבועון ביובלו

04	כך היינו, כך נהיה / תמר גוז'נסקי
08	זו דרכנו לשלום, לשוויון ולצדק, זו דרכנו לסוציאליזם / עאדל עמר
10	עיתון המכבד את קוראיו / חיים ברעם

מאמרים

12	פעילות הקומוניסטים בהסתדרות / בנימין גונן
14	אחיות שובתות - אחיות מורדות / חדוה ישכר
16	חזון האקדמיה והסיוט העסקי / עודד גולדרייך
18	פמיניזם אופטימי / חנה בית הלחמי
20	בין סמול לשמאל / אבישי ארליך
22	כל הארץ בסיסים-בסיסים... אמריקאיים / אפרים דוידי
28	צה"ל, פוליטיקה והמלחמה הבאה / דן יהב
30	אלימות, עינויים וחסינות / ישי מנוחין
32	קולו של אחמד / דני רוזנברג
34	BDS ותפקידם של המיעוט הערבי ושל השמאל בישראל / רג'א זעאתרה
36	'קול העם לילדים' - עיתון לילדי הקומוניסטים / ארנת טורין

פנים אל פנים

	זו לא אשמתי שנולדתי בישראל הסוגרת עצמה בכלוב / ריאיון בלעדי
50	עם המשורר מרואן מח'ל

התרשמויות

53	מוהר המילה / מחמוד דרוויש
56	תל חדיד, תל-אביב ו"כיפה אדומה" / אבשלום קור
58	אדמה, חופש ווידאו / ערן טורבינר
60	מצבנו הביטחוני / חנוך לבנה
62	הדבר שאין לדבר עליו / נועה לוי

שירים

65	בדידות / שולה חנין
68	שני שירים / אורי וייס
69	* / איאת אבו שמייס
70	* / אלמוג בהר
71	אולי זה בזכותם / אריה דקר
72	אנחנו הדמוקרטיה היחידה במזרח-התיכון / דן אלמגור
73	בטון / טל ניצן
74	מהו יהודי ערבי? / יהודה אבן חיים
75	הכתב / מופיד סידאוי (אבן אל-ח'טאף)
76	המשך יבוא / מאיר ויזלטיר
77	אש האהבה / מרדכי אבי-שאו
78	פעל פיעל / סיגל בן יאיר
79	בקרב לא אחד / סמיח אל קאסם
80	מונים את שמותיכם / רות לוי
81	קשה לי לחיות / רות קרא איונוב-קניאל

סיפורת

82	אחמד אבן ראבעה שב לחיפה / סלמאן נאטור
----	---------------------------------------

כך היינו, כך נהיה

במלאות יובל שנים לשבועון "זו הדרך"

תמר גוז'נסקי

ה שבועון "זו הדרך" תופס מזה יובל שנים מקום ייחודי במפת העיתונות הישראלית כעיתון שמאל רדיקלי ועקבי. הוצאה קבועה של שבועון פוליטי-חברתי-תרבותי בעל זיקה ברורה למפלגה הקומוניסטית הישראלית (מק"י) ולחזית הדמוקרטית לשלום ולשוויון (חד"ש), היא הישג ראוי לציון של צוות מסור, של כותבים אכפתיים ושל קוראים נאמנים: אלפיים וחמש מאות גיליונות של השבועון יצאו לאור בשנים 1965-2015.

ההחלטה להתחיל בהוצאתו לאור של "זו הדרך" כשבועון נפלה עקב שבר עמוק שפקד את מק"י ב-1965 והגיע לשיאו בתחילת אוגוסט, עת נערכו במקביל שתי ועידות ארציות: האחת, שהרכב ציריה היה יהודי-ערבי ומנהיגיה היו מאיר וילנר ותופיק טובי, נערכה ביפו; והשנייה, שציריה היו יהודים ומנהיגיה היו שמואל מיקוניס ומשה סנה, נערכה בתל-אביב. היומון "קול העם", שהוציאה לאור מק"י עד לפילוג, נותר בשליטת הפלג השני. מצב זה חייב את הצד האחר למצוא דרך להוציא ביטאון משלו בעברית (בערבית לא הייתה לו בעיה, שכן העיתון "אל אתיחאד" נותר ברשותו).

יום ההחלטה בדבר הוצאה מידית של פרסום בעברית היה מאיר וילנר. בשלב ראשון היו שותפים לו יוסף אלגזי ומרים אלגזי, והם הוציאו לאור בדפוס קטן בירושלים חוברת בעברית שכותרתה הייתה "האחוזה היהודית-ערבית". שבועיים לאחר מכן החל אותו צוות קטן בהוצאתו הסדירה של השבועון "זו הדרך". לשלושה שהזכרו לעיל, הצטרפו במהרה ישראל פיינברג, הנס לברכט, דליה קוט ומשה נוף ברזילי. במשך שבועות ארוכים לא היו למערכת אפילו חדר ושולחן. החומר לגיליון הקרוב הוחזק בתיקים והעבודה נעשתה בבתי החברים, בבתי קפה ובדפוס מל"ן בת"א, בו הודפס השבועון, ולעתים גם על ספסל בשדרה.

באוקטובר 1965 הוטל התפקיד של העורך הראשי של "זו הדרך" על יהודה אונגר, והוא מילא אותו במסירות ובחריצות עד למותו החטוף באפריל 1983. לתפקיד העורכת הראשית מונתה אז תמר גוז'נסקי, והיא התמידה בו עד 2011, לרבות בשנים בהן כיהנה כחברת כנסת. החל ב-2011 ממלא את תפקיד העורך הראשי ד"ר אפרים דויד.

קול אחר

המבחנים שעמם התמודד "זו הדרך" היו פוליטיים וארגוניים-טכניים. מגילוינו הראשון ועד היום כלל השבועון ידיעות ופרשנות בנושאים פוליטיים אקטואליים, ובמיוחד בכל הקשור בסכסוך הישראלי-פלסטיני, בזכויות עובדים, באפליית

המיעוט הלאומי הערבי, בחירויות אדם ואזרח, במדיניות הכלכלית-חברתית, במעמד האישה, באפליה עדתית ומגדרית, בהון ושלטון, באיכות הסביבה, וגם בנושאים בינלאומיים ורעיוניים מזוויות הנעדרות בדרך כלל מהשיח הישראלי. סיוע חשוב הגישו לעיתון עובדים במערכת העיתון-האח בערבית "אל אתיחאד", שהמשר במק"י לא פגע בו. כך נהג אמיל חביבי לשלוח ל"זו הדרך" בקביעות מאמרים בעברית בשם העט "ג'והינה", שבהם ניתח את מצבו ומאבקו של המיעוט הערבי וכן התפתחויות פוליטיות בארץ ובאזור. במקביל תרגם ציון צארום מ"אל אתיחאד" באופן סדיר מאמרים ורשימות בנושאים שונים. ההתייצבות לימין המיעוט הערבי הנאבק לשוויון באה לידי ביטוי בעמדה הלוחמת שנקט "זו הדרך" בהתייחסותו ליום האדמה (מרס 1976), לאירועי אוק-טובר 2000, להריסתו החוזרת ונשנית של הכפר הלא-מוכר אל-ערקוב, ובדיווחים ממערכות רבות אחרות נגד נישול, הדרה וקיפוח שיטתיים. כתבי המערכת הצנועה של "זו הדרך" דווחו באופן סדיר על מאבקי עובדים, על שביתות במפעלים ברחבי הארץ, על המצב בשכונות ובערי פיתוח ובנושאים אחרים של אפליה וקיפוח. כך סיקר השבועון בפרוטרוט את המאבק של הפנתרים השחורים כבר מראשיתו, בהדגישו את המשמעות החברתית של המערכה נגד קיפוח עדתי-מעמדי. עם הכותבים המסורים האלה, שהתרועעו ברחבי הארץ באוטובוסים, נמנו רנה נוף, נאורה בר-ניר, הנס לברכט, מרים אלגזי. מלחמת יוני 1967 הייתה המבחן הפוליטי המשמעותי הראשון של "זו הדרך", והוא עמד בו בכבוד. השבועון התייצב מהרגע הראשון נגד המלחמה ותבע את נסיגת צה"ל מכל השטחים שכבש. זמן קצר לאחר שוך הקרבות, יצאו כתבי העיתון לדרווח על הכיבוש כפי שהוא נראה בעיני הנכבשים. בהמשך פורסמו בסדירות רשימות של עו"ד פליציה לגר, המשפטנית הישראלית הראשונה שהגנה על האוכלוסייה הנכבשת בבתי דין צבאיים, ושל יוסף אלגזי. רשימות אלה תיארו את ההתעמרות בתושבי השטחים הכבושים גם באמצעות מערכת המשפט הצבאית שהוקמה בהם.

הצנזורה הצבאית

השבועון עמד במבחן חוזר ונשנה ערב מלחמות, במהלכן ולאחריהן. באווירה של התלהמות לאומנית ושכרון כוח, התריע "זו הדרך" מפני האסון אליו מוביל ליבוי אווירת מלחמה ומפני האשליה שניתן לפתור בכוח סכסוך לאומי. כאשר פרצו המלחמות, תבע השבועון את הפסקתן המידית ואת נסיגת צה"ל מהשטחים שכבש. אסון המלחמות הוצג ב"זו הדרך" באופן שהכיל את הטרגדיה של כל הקורבנות – הישראלים, הפלסטינים, הלבנונים והאחרים. השבועון נמנה עם כלי התקשורת המעטים שקראו למשא-ומתן עם אש"ף גם כאשר הידברות כזאת הייתה אסורה על-פי חוק והביא דברים של מנהיגים פלסטינים, גם כאשר דמויותיהם הושחרו בידי הממסד הישראלי וביטאוניו.

מקום חשוב תפסו בדיווחים המאבקים שניהלו שוחרי השלום ומתנגדי הכיבוש בהפגנות, במחאות בישראל ובשטחים הכבושים, בסולידריות עם קורבנות הנישול והסיפוח.

העבודה של כתבי השטח הייתה כרוכה גם בעימותים עם שלוחי השלטון שרצו למנוע סיקור. נאורה בר-ניר צילמה בפברואר 1982 הפגנה של שוחרי שלום ברמאללה נגד סגירתה של אוניברסיטת ביר-זית, וספגה מכות אלה מידי חייל. בדרכה חזרה מההפגנה, שב אותה חייל ומטווח קצר ירה ברגליה רימון גז וגרם לפציעתה.

דיווחים מהכנסת על פעילות הסיעה הקומוניסטית, ובהמשך סיעת חד"ש, ובשנה האחרונה – סיעת הרשימה המשותפת; כתבות על הנעשה במוסדות ההסדר תדרות; עדכונים על מאבקי סטודנטים, נשים, מזרחים, בדואים, קהילת הלהט"ב, ארגונים לסיוע למבקשי מקלט ומהגרי עבודה ועוד – חשפו את המורכבות של החברה הישראלית.

מאמץ מיוחד הושקע במדור התרבות, בו נטלו חלק בכתיבה יוצרים, סופרים, משוררים ואמנים, וביניהם – מרדכי אבי-שאו, מחמוד דרוויש, סמיח אל קאסם, יצחק לאור, תופיק זיאר, רות לוין, עמוס לוין (אריה דקר), משה נוף ברזילי, פסח בינצקי, יעקב בסר, לוי חצור, דוד ריב, איתן קלינסקי, יב"י, עבד עאבדי, ויאולה בינדיש, רות שלום, גרשון קניספל.

בצד מאמרים פוליטיים, רעיוניים וכלכליים ורשימות חברתיות, הופיעו במהלך השנים בשבועון גם מדורים אישיים, חלקם הומוריסטיים, קריקטורות וקומיקס. כתבי השבועון היו ברובם גם צלמים. אך עזרה רבה הגישו גם צלמים מקצועיים שתרמו מעבודתם, וביניהם – צלמי אקטיביסטילס.

עד שנות ה-90, דרשה הצנזורה הצבאית מ"זו הדרך" להעביר לה את כל העמודים לביקורת טרם הדפסה, ולעתים תכופות היו העמודים חוזרים עם מחיכות של מילים וקטעים, אך גם עם מחיקות של כתבות ומאמרים שלמים. כך מחקה הצנזורה רשימה שכתב יוסף אלגזי בעקבות ביקור בעיר עזה ביולי 1968. המחיקות, אגב, לא לוו בשום הסבר. בשלב מאוחר יותר, נדרש "זו הדרך" להעביר לביקורת הצנזורה רשימות בנושאים צבאיים, נשק גרעיני, עלייה ושטחים. לקראת סוף שנות ה-90 הוחלט במערכת, באופן חד-צדדי להינתק מהצנזורה ולא להעביר לה יותר דבר.

במקביל, דיווח השבועון על מקרים של צנזורה על מחזות וסרטים ועל התערבות המשטרה בחיי התרבות. כך דיווח השבועון, כי המשטרה מנעה במאי 1982 את הצגתו בנצרת של המחזה "הביצה" מאת סלמאן נאטור, בעוד שהמחבר עצמו רותק לכפרו בצו מינהלי. בגיליון זה ימצאו הקוראים את הרשימה "מוהר המילה" (ספטמבר 1965) ואת השיר "כתובת חדשה", (ינואר 1966) בהם תיאר מחמוד דרוויש, אז משורר צעיר, את מאסרו בן החודשיים שגזר עליו בית דין צבאי בעוון יציאה משטח סגור ללא רישיון תנועה מטעם המושל הצבאי, כמו גם את לקחיו מאותו מאסר פוליטי.

2,500 גיליונות: אוצר בלום של ההיסטוריה הפוליטית והחברתית של ישראל

הוצאתו הרצופה של "זו הדרך" במשך יובל שנים הייתה כרוכה לא רק ולא בעיקר בהתמודדות עם הצנזורה, אלא בהשקעת מאמץ יומיומי, שהסתכם במאות אלפי שעות עבודה, להגיע לאמירה צלולה, לניסוח בהיר, לשפה תקינה, לעיצוב ההולם את העולם המשתנה והולך לנגד עינינו. עם המעצבים שסייעו להתחדשות "זו הדרך" נמנה קרלוס לוינהוף.

המספידים את המילה המודפסת, משוכנעים שזמנה עבר, וכי את מקומה תפסו מרחבי המרשתת. "זו הדרך" לא זנח גם אופן זה של פרסום, וחומרי מתפרסמים כבר כעשרים שנה באתר מק"י באינטרנט. אולם השבועון ממשיך להופיע בדפוס, גם אם בפשטות ההולמת את המסר של דיבור לא מצועצע על העיקר כמו גם את האמצעים הכספיים המצומצמים. בהפגנות ובמחאות רבות ניתן לפגוש את מפיצי השבועון שהוא "סחורה מבוקשת" בעתות מלחמה ושלום. כיום, "זו הדרך" הוא העיתון המודפס היחיד בשפה העברית המבטא את עמדותיו של השמאל העקבי.

עלעול ב־2,500 הגיליונות של "זו הדרך" שראו אור במהלך יובל שנים הוא בפועל עלעול באוצר בלום של היסטוריה פוליטית וחברתית-תרבותית, ביזמן המאבקים הרבים של השמאל בישראל.

בימינו, כאשר התקשורת הכתובה והאלקטרונית ברובה המכריע מסחרית, וכאשר טייקונים ופרסומת עסקית הם מקורות המימון העיקריים של המילה הכתובה ושל זו המרצדת על המסכים – בימים כאלה יידרשו מאלה שימשיכו, אנו מקווים, להוציא לאור את "זו הדרך" עוד שנים רבות, רגישות חברתית ופוליטית, הבנה של מורכבות, חריפות ניסוח, דיוק בעובדות, ערנות לשוניים, ויתור מראש על אופנות חולפות ואהבה שאינה תלויה בדבר לאנשים, ליומיום, לסבלם ולשמחתם. ■

הגיליון הראשון, 26.8.1965

דימוי: הרולד רובין

דימוי: גרשון קניספל

תמר גוז'נסקי, ילידת 1940, כלכלנית ועורכת. כיהנה כחברת הכנסת בסיעת חד"ש בשנים 1990-2003. פרסמה שלושה ספרים וערכה שני קבצים.

זו דרכנו לשלום, לשוויון ולצדק, זו דרכנו לסוציאליזם

עאדל עאמר

ה וועד המרכזי של המפלגה הקומוניסטית הישראלית וכל חברי המפלגה וידידיה מברכים את השבועון "זו הדרך" לרגל מלאות חמישים שנה לצאתו לאור לראשונה. אנו מחזקים את ידיהם של חברות וחברי המערכת ושל הכותבות והכותבים המשקיעים מאמצים כבירים בהבאת דבר המפלגה לציבור הרחב בישראל.

"זו הדרך" אינו עוד עיתון המסתפק בשיקוף המציאות, אלא עיתון מהפכני, אשר רואה מתפקידו גם לשנות אותה.

המסע הארוך, בו מתמיד השבועון, כולל הגנה על זכויות העובדים והשכבות המוחלשות, מערכה לשוויון זכויות למיעוט הלאומי הפלסטיני, ואת המאבק העיקרי למען שלום צודק בין ישראל לבין העם הפלסטיני וכלל עמי האזור ומדינותיו. "זו הדרך" בחר בדרך המורכבת המקשרת בין כל המאבקים, אינה מפרידה ואינה מפריטה.

"זו הדרך", המבטא את עמדות מק"י, רואה במימוש זכות העם הפלסטיני להגדרה עצמית ולהקמת מדינתו העצמאית בצד ישראל ולפתרון צודק לבעיית הפליטים בהתאם להחלטות האו"ם – שלב חשוב ביותר בדרך לשלום צודק ויציב באזור.

המשכתם של הכיבוש, של המדיניות השוללת מהעם הפלסטיני את זכויותיו, ושל הרחבת ההתנחלויות ובניית גדר ההפרדה – היא זו המונעת השכנת שלום באזורנו. המוצא היחיד לחיים של שלום וביטחון לכולם, לשכנות טובה ולשגשוג כלכלי הוא בנסיגה מלאה של ישראל מכל השטחים הכבושים, בפירוק ההתנחלויות, בהקמתה של מדינת פלסטין בצד מדינת ישראל, כאשר ירושלים היא בירה של שתי המדינות, ובפתרון צודק לבעיית הפליטים.

התפשטות תופעות גזעניות ופאשיסטיות בחברה הישראלית היא תוצאה ברורה והכרחית של העמקת מדיניות הדיכוי והכיבוש כלפי העם והפלסטיני ושל המשך מדיניות ההתנחלות וגזילת האדמות. טיפוח איבה לאומית הוא גם כלי לזריעת פירוד בקרב מעמד העובדים ולכן אינטרס של ההון שבשלטון.

הצלחת המאבק למען צדק חברתי, לקידום זכויות העובדים, לשוויון האשה ולחברה צודקת קשור הדוקות ואפילו מותנה ביישום זכותו של העם הפלסטיני להגדרה עצמית. התקציבים האדירים המושקעים במפעל הכיבוש הקולוניאלי והמיליטריזציה של הכלכלה, של החברה ושל השיח הציבורי מונעים פתרון בעיות

חברתיות בוערות, מעמיקים את אי־השוויון ובולמים את ההתקדמות לחברה מכילה, המכבדת זכויות אדם ומבערת מתוכה כל צורה של אפליה וקיפוח. החברה הישראלית מושפעת עמוקות מהמלחמות התכופות, הנובעות מאי־פתרון הסכסוך הישראלי־פלסטיני ומהשירות למדיניות ההגמונית האמריקאית. יובל השנים שחלף שב והוכיח, כי אי־אפשר לדלג על השלב ההכרחי בישום הזכות הלגיטימית להגדרה עצמית לעם הפלסטיני והוא – הקמת מדינתו העצמאית. כל עוד יסרבו ממשלות ישראל לממש פתרון זה, היחיד המקובל על רוב מדינות העולם, החברה הישראלית וגם זו הפלסטינית ימשיכו לסבול משפיכות דמים, מתופעות גזעניות ומהתחזקותם של כוחות אנטי־דמוקרטיים.

אין תוחלת במדיניות קביעת העובדות המוגמרות, שממשלת ישראל מנהלת בגדה המערבית, הכוללת הפקעת אדמות, מניעת פיתוח כלכלי, שלילת זכויות אדם ואזרח, איסור פעילות פוליטית, מעצרים מנהליים, והרחבה מתמדת של ההתנחלויות הישראליות. כל ניסיון להשאיר אפילו מתנחל אחד בשטחים הכבושים הוא חבלה ברורה בכל מאמץ להשכנת שלום צודק.

כמו עמים אחרים שחיו תחת שלטון קולוניאלי, גם העם הפלסטיני, יחד עם שוחרי השלום הישראלים ובעולם כולו, יכשיל את סרבני השלום.

לכן משרת השבועון "זו הדרך" בנאמנות את עתידם של שני העמים בהתעקשותו להציג ניתוחים מעמיקים של המצב הפוליטי והחברתי, המקומי והבינלאומי, ולתת ביטוי לכל הנאבקים בכיבוש ולמען שלום צודק, המבוסס על יישום הזכות הלגיטימית להגדרה עצמית של העם הפלסטיני ולהקמת מדינתו בצד ישראל. ■

עאדל עמר, עיתונאי ומחנך לדריקיום, מכהן כמזכיר הכללי של המפלגה הקומוניסטית הישראלית (מק"י).

עיתון המכבד את קוראיו

חיים ברעם

בסביבה בה גדלתי לא היו קוראים רבים ל"זו הדרך". כולנו התבדחנו על חשבוננו, וגם על חשבון "קול העם" הישן עוד יותר. עוזי בורשטיין המנוח החתים אותי על העיתון לפני עשרות שנים, ומאז הוא הגיע ביעילות רבה לכל הבתים והדירות שעברתי בדרך נדודים ארוכה. פעם עברתי בשגרירות ישראל בלונדון והקונסול, איש חביב בשם שמעון אביזמר, היה מקדים את שאר העובדים כדי לקבל את "דבר". הוא התלוצץ לעתים על חשבון עצמו ואף אמר: "אם לא אקרא את 'דבר' לא אדע מה לחשוב". גם אני התחנכתי על "דבר", אבל העיתון הזה, וגם "על המשמר" של מפ"ם, גוועו כבר לפני שנים רבות. "זו הדרך" הצנוע המשיך ללכת בדרכו הרעיונית והעיתונאית ועדיין מלווה אותנו עד עצם היום הזה. רק אנשים מעטים מסוגי, שהגיעו מהסוציאליזם דמוקרטיה אל המרקסיזם, הפכו קוראים מושבעים של "זו הדרך". ממה נפשכם: בעשור השני של המאה ה-21 מופיע עיתון אנטי-ממסדי שאין בו מדור רכילות או מדור ספורט, ושאינו נכנע לשום גחמה בורגנית. הוא נקט עמדות מדיניות נכונות ואמיצות, לא התחנף לדעת הקהל (אפילו לא להלך הרוחות התל-אביבי), והביא מידע על הנעשה במפלגות קומוניסטיות בכל רחבי העולם. לעתים קרובות מאוד טרחו העורכים למעננו, ותרגמו מאמרים של הוגי דעות סוציאליסטיים לא רק מאירופה, אלא גם מארצות ערב ומאפריקה. זה היה צוהר חשוב לעולם אחר. כמעט כל חדשות החוץ בתקשורת הישראלית הן מוטות. במקרה הטוב מעלים דעות ומידע ליבראלי-אמריקאי; במקרה הגרוע מצוטטות כתבות שמרניות ואימפריאליסטיות. "זו הדרך" הוא אלטרנטיבה לעמדות האלה, ובזכותו יכולנו לקרוא גם בעברית מאמרים שהתנגדו למלחמות התוקפניות נגד עיראק, למשל, או להפיכה בהשראת ארצות הברית בצ'ילה של סלכדור איינדה (1973). מעניין שדווקא העיתון הזה, כביכול שמרני מאוד בצורתו ובסגנונו, היה מקורי וייחודי בבחירת המידע והפרשנות שהוא פרסם. ככל שישראל התקדמה והלכה ימינה, כך הפך "זו הדרך" לצוק האיתן האמיתי של השמאל הרדיקלי שלנו. קיים כמובן גם ההיבט האוניברסאלי: לעומת הקרתנות האווילית של העיתונות הממסדית, הרואה בנאומיו ההיסטריים של בנימין נתניהו אור לגויים, ידע "זו הדרך" להמחיש אלמנטים אחרים בפוליטיקה ובתרבות הבינלאומית. העיתון ידע להילחם באנטישמיות מתוך פרספקטיבה אנטי-גזענית, ובכלל ידע לחנך את קוראיו מבלי לשגות בכתיבה דידקטית. בעבר, התמיכה המוחלטת בברית המועצות מנעה כתיבה שקולה יותר על המדיניות המעצמתית והכלכלית של מוסקבה, אבל ככל זאת העניקה לנו מימד של איזון חשוב להסתה שרווחה בישראל. אחרי המהפך

בגוש הסובייטי, נטה "זו הדרך" לשפוט את התהליכים לגופם, ובכך ספג את המפלה בזירה העולמית, מבלי לאבד את הערכים החשובים כל כך של הסוציאליזם. מאז שנת 1991 הפכה המדיניות הבינלאומית לחד־קוטבית, ומנוהלת ביד זדונית, אכזרית ותאבת בצע בידי ההון הגדול ומשרתיו בווינגטון. גם אז ידע "זו הדרך" להבדיל בין ברק אובמה לבין אויביו, כולל נתניהו, ולנתח את האירועים בפוליטיקה האמריקאית באיזמל חד.

האשליות הפרו־אמריקאיות בתקשורת שלנו לא חלחלו ל"זו הדרך". בשנים האחרונות הוא פעל כמעט בעצמו. "העולם הזה" של אורי אבנרי נסגר, רוב כלי התקשורת הפכו תומכי השמרנות בווינגטון, ומיעוטם תלה באובמה תקוות שלא היה להן ביסוס כלשהו. ב"זו הדרך" מפעמת רוח חדשה: יותר כותבים צעירים, שמתעבים גזענות והומופוביה ותומכים בפוליטיקה פמיניסטית־רדיקלית, משפיעים עתה על העיתון. הקונסנזוס בחד"ש בנושא האזרחים הערבים בפרט, והעם הפלסטיני בכלל, הוא עקבי ומוצק, והוא בא לביטוי מלא ב"זו הדרך".

נדרמה לי שהפולמוס הבא שיבוא לידי ביטוי ב"זו הדרך" יהיה בנושא היחס לרשות הפלסטינית הכבושה בידי האמריקאים והחתימה ל"שתי מדינות לשני עמים". איש מאיתנו איננו אשם בהתפתחות הזאת. האמנו באמת בפתרון של שתי מדינות, ובאורח אישי הייתי שמח לראות אותו קורם עוד וגידים גם עכשיו. אבל עם השתלטות הימין השמרני הלאומני והגזעני־פאשיסטי על הכנסת ועל הרשות המבצעת, ניאלץ להילחם בתוככי מציאות חדשה לגמרי. אחרי ההתפתחות המבורכת של הקמת הרשימה המשותפת, גם העיתון יהיה חייב לשטוח את השקפותיו בפני קוראים חדשים, ולגלות פתיחות רבה, אבל גם שמירה על עקרונות היסוד האינטרנציונליסטיים שלנו. הלאומנות ובעיקר שילובה עם הדת הן הרסניות לרוח השמאל ההומניסטי, המנשבת עתה בתנועה ובעיתונה.

המכנה המשותף הרעיוני, השולל את הקפיטליזם ואת חדירת כוחות ההון למסדרונות השלטון, הוא הדרך היחידה לצרף ערכים ומזרחים ולקדם את המסר שלנו. לא נוכל לסמוך על מרצ, אבל נפנים את ההבנה שחלק מאנשיה הם מועמדים טובים להצטרף אלינו בעתיד. המאבק ימשיך להיות קשוח ולעומתי, ושום כיווני חץ כלפי מרצ לא ישנו את העובדה הזאת. יש לקוות שאנשי שמאל רבים יותר שאינם חברים בחד"ש יפרו את העיתון בכתיבתם, ושנמצא דרך להביא את דבר העיתון לציבור רחב של אנשים נאורים, הקיים בחברה הישראלית. בגיליון חגיגי כזה יש מקום לברך את כל העושים במלאכה שנים רבות כל כך. תרומתם לחשיבה השמאלית ולאמונה שלנו בעתיד טוב יותר לא תסולא בפז. ■

חיים ברעם (יליד 1941) הוא פובליציסט, סופר ופרשן כדורגל.

פעילות הקומוניסטים בהסתדרות

בנימין גונן

באדירה של שתוף בין עמלי שני העמים, וזאת למרות המתיחות הפוליטית שהחריפה באותה תקופה. לאחר קום המדינה, בבחירות לוועידת ההסתדרות ה-7 (1949), הראשונה לאחר השבתם להסתדרות, הורשו הקומוניסטים להגיש אליה רשימת מועמדים משלהם. אולם כזכור רק פועלים יהודים הורשו להיות חברי ההסתדרות. הסיעה הקומוניסטית בוועידה ה-7 תבעה להפסיק את החרם על הפועלים הערבים, ולאפשר להם להיות חברים מלאים בהסתדרות. דרישה זו, בה התמידו הנציגים הקומוניסטים גם בשנים לאחר מכן, נענתה רק בוועידה ה-10 (1966), במקביל לביטול הממשל הצבאי.

הקומוניסטים ביקרו בחריפות את הגישה של "שלוש בית מעמדי" ואת כניעתה של הנהגת ההסתדרות לתכתיבים של ממשלת מפא"י-העבודה, ובהמשך של ממשלות האחדות וממשלות הליכוד. כניעה זו ביטא במפורש מזכ"ל ההסתדרות לשעבר, חיים הברפלד, כאשר אמר: "ההסתדרות הייתה שפוטה לאילוצים שנכפו עליה מתוך אחדות לאומית". גם מזכיר ההסתדרות בחיפה, יוסף אלמוגי, העיד על כך בספרו "בעובי הקורה": "בממשלה ובהסתדרות סברו באותה עת כי טובת המדינה ותנועת העבודה היא להחליש במידה מסוימת את כוחו הארגוני של העובד השכיר" (ע' 157).

במערכה שניהלה נגד השמאל בוועדי העובדים, נקטה מפא"י שיטות של אלימות פיזית ושל איומים ופיתויים. כך סיפר אלמוגי בספרו שצוטט לעיל, כי בתחילת שנות ה-50 היו בחיפה 12 מקומות עבודה ראשיים: הנמל, צי הסוחר, הרכבת, הדואר, חברת החשמל, בתי הזקוק, אתא, דשנים וחומרים כימיים, וולקן ופניציה. ברוב ועדי העובדים במקומות עבודה אלה היה באותן שנים רוב לתומכי מק"י ומפ"ם. אלמוגי ציין, כי נדרשו למפא"י שלוש שנים, כדי "לשכנע" את העובדים, כי למען "ההסתדרות והמדינה" מוטב להם להצביע בעד מומלצי מפא"י לוועדי העובדים. שיטות "השכנוע" של מפא"י כללו אז שיגור של קבוצות

במאי 2015 מלאו 70 שנה להחלטתו של הוועד הפועל של ההסתדרות הכללית (17.5.1945) לאפשר את חידוש חברותם בה של עובדים קומוניסטים. החלטה זו, שנתקבלה על רקע הניצחון על גרמניה הנאצית, סימנה את הצלחתה של מערכה פוליטית-ציבורית נגד החרמת הקומוניסטים. מערכה זו ניהלו הקומוניסטים בעקביות מאז סולקו מההסתדרות ב-1924 בשל עמדותיהם ששללו גירוש פועלים ערבים ממקומות עבודה ("עבודה עברית") ותבעו להתרכז במאבק מעמדי ואנטי-אימפריאליסטי.

מפלגת הפועלים הסוציאליסטית (מפ"ס), הגרעין ממנו התפתחה בהמשך המפלגה הקומוניסטית, ערכה את אסיפת היסוד שלה ב-1919. מפ"ס קבעה כמטרה מרכזית בפעילותה - שותפות יהודית-ערבית. נציגיה היו שותפים פעילים בהקמת ההסתדרות הכללית, ובמשך כל השנים מאז ניהלו מול הנהגתה, ובשלבנים מסוימים אף בתוכה, ויכוח נוקב על אופייה ומדיניותה.

בוועידת היסוד של ההסתדרות (דצמבר 1920), ניהלו נציגים נבחרים של מפ"ס ויכוחים סוערים, בהדגישם: "כל עוד יישאר הפועל הערבי בלתי-מאורגן לא יימצא הפתרון גם לשאלת הפועל היהודי". ההצעה שהגישה סיעת מפ"ס לוועידה בדבר קבלת פועלים ערבים להסתדרות - נדחתה ברוב קולות. בעמדה חד-לאומית זו כארגון עובדים יהודים בלבד (ולכן היה שמה: ההסתדרות הכללית של העובדים העברים) התמידה הנהגת ההסתדרות עד 1966, כלומר כיוכל שנים.

הקומוניסטים, לאחר שנשללה מהם הזכות להיות חברים בהסתדרות, ניהלו בפועל מאבקים משותפים של פועלים יהודים וערבים בהסתדרות פועלי הרכבת, הדואר והטלגרף, שהוקמה עוד ב-1919, וסייעו בארגון שביתות משותפות. אחדות המאבק מצאה את ביטוייה גם בשביתות ובמאבקים משותפים של הפועלים הערבים והיהודים שהועסקו במחנות הצבא הבריטי. השביתה הכללית של עובדי הממשלה (הבריטית) באפריל 1946, הפכה הפגנה

בריונים שכונו "קבוצות הפועל", פיטורים ופגיעה מוחשית בזכויותיהם של מתנגדי מפא"י.

בשיטות אלה נאבקה הנהגת מפא"י בחיפה נגד ועד העובדים במפעל דשנים בראשותו של אברהם לבנבראון (לימים – חבר מרכז מק"י וחבר כנסת מטעמה), ונגד השפעת הקומוניסטים בקרב הימאים. על שביתת הימאים הגדולה (1951) כתב אלמוגי: "היה לי יסוד להניח כי אנו מתקרבים למבחן כוח החורג במידה רבה מן המאבק על השלטון באגודת הימאים... הביאו לידיעתי, כי אחדים ממנהיגי המורדים ובראשם נמרוד אשל, עמדו בקשרים הדוקים עם האיגודים המקצועיים הקומוניסטיים".

במסגרת פעילותה האיגוד-מקצועית, התמידה המפלגה הקומוניסטית בפעילות ישירה במקומות העבודה ויחד עם ועדי העובדים, לעיתים קרובות גם מול התנגדותה של הנהגת ההסתדרות לשביתות שלא קיבלו את אישורה וכונו "פראיות". קומוניסטים נמנו עם היוזמים של מסגרות מאבק חוץ-הסתדרותיות שכונו ועדות יוזמות של ועדי עובדים,

ותמכו במערכות שניהלה המסגרת של 13 הוועדים הגדולים במשק.

כיוכל שנים לאחר שהוחזרה לקומוניסטים הזכות לחברות בהסתדרות, נוצרו התנאים שאיפשרו את הצטרפותם (במסגרת חד"ש) להנהגת ההסתדרות. שותפות זו בהנהגת ההסתדרות התקיימה בשנים 1994–2007, וחודשה, לאחר הפסקה, ביוני 2015.

ניסיוני בפעילות בהנהגת ההסתדרות בשנים 1994–2001 (אותו תיארתי בפירוט בספרי "חיים אדומים", 2009) לימדני, כי שירות נאמן לזכויות העובדים, התנגדות להפרטה ולה-מרת הסכמים קיבוציים בהסכמים אישיים, פעילות לארגון מקומות עבודה – תלויים לא בחברות בהנהגה עצמה, אלא בנחישות חברתית ובהשגת בסיס הסכמה חברתי עם הסיעות האחרות ובייחוד עם ראשי איגודים מקצועיים. אחד ההישגים העיקריים של הקומוניסטים באותה תקופה היה הקמתן לראשונה של מועצות פועלים נבחרות בשורת יישובים ערביים, נוסף למועצת הפועלים שהייתה בנצרת. ■

בנימין גונן (יליד 1928) היה חבר בהנהגות מק"י וחד"ש ובהנהגת ההסתדרות.

אחיות שובתות - אחיות מורדות

חדוה ישכר

הערה מקדימה: בבוקרו של 1 ביולי 1985, אישרה ממשלת אחדות לאומית (מערך-ליכוד) תכנית כלכלית לבליומת האינפלציה, ששיעורה השנתי הגיע אז ל-445 אחוז. בו ביום פורסמו גם תקנות לשעת חרום במטרה לכפות הקפאת שכר וכן פיטורים המוניים במגזר הציבורי. הייתה זו הפעם היחידה שבה פרסמה הממשלה צווי חרום שלא בזמן מלחמה. בספטמבר אישרה הכנסת לראשונה "חוק הסדרים", המאפשר מאז עד היום לבצע שינויים כלכליים מפליגים, ובכללם הפרטות של חברות ממשלתיות, ללא דיון ציבורי. התכנית הכלכלית של 1985 מוערכת כנקודת מפנה לעבר אימוץ רשמי של השיטה הקפיטליסטית הניאו-ליברלית.

 נת 1986, השנה שלאחר אימוץ התכנית הכלכלית, לא הייתה שנת שיא במספר השביתות שהוכרו כגלי ההדף של תכנית החירום לייצוב המשק. אולם היא זכתה לארח את אחת השביתות היותר מעניינות שנוהלו בשנות השמונים, הלא היא שביתת האחיות. השביתה פרצה ביוני לאחר שלא כווד פסק בוררות, שנתן כארבעה חודשים קודם לכן המוסד לבוררות מוסכמת. פסק הבוררות הוצא במסגרת מאבק האחיות לשפר את תנאי עבודתן, להכיר במקצוע האחיות כמקצוע מועדף, ובמסגרת הסתדרות האחיות להעניק לאחיות בתי החולים ייצוג נפרד בניהול משא ומתן עם המעסיקים. בימיה הראשונים הוצגה השביתה כמחאה על מצוקת הסיעוד בבתי החולים. אך כאשר פקידי האוצר חשפו בפומבי את תלוש המשכורת של בלה סופרין מוועד האחיות, עברו לעסוק בגובה השכר.

מדיווחי העיתונים עולה הרושם, כי השביתה התנהלה מעצמה. מובילות המאבק לא הוזכרו בשמן, למעט בעיתון "על המשמר" ובשבועון "זו הדרך". רק ביום שבו הכריז מטה השביתה על נטישת חדרי המיון, זכתה אילנה כהן

בכינוי "מנהיגה אותנטית". כתבו עליה שהיא צמחה מלב המאבק. כהן וחברותיה סירבו לקבל עליהן את מרות ההסדרות, ולשתף במשא ומתן את נציגת הארגון, כרם-יה פדן, אחות בעברה וחברה בכירה במחלקה לאיגוד מקצועי בעת השביתה, שלדעתן הייתה מנותקת ממאבקן. לטענתן, כללי הנוהל התירו להן לייצג את עצמן מעצם חברותן במזכירות הסתדרות האחיות. ההסתדרות קיבלה את דרישת ועד האחיות, ובתגובה התפטרה כרם-יה פדן.

בעיתונים כתבו, כי שביתת האחיות היא המאבק הראשון בתולדות האיגודים המקצועיים, שבמהלכו נאלצה נציגת ציבור לפרוש בלחץ העובדים. עד מהרה הוגדרה השביתה כמרד ומובילות השביתה כונו "האחיות המורדות". על ההסתדרות נכתב שבכניעתה לוועד האחיות היא מסתכנת במרידות דומות בעתיד.

ב-10 ביולי, לאחר שבעה-עשר ימי שביתה ושבע ישיבות בוועדת העבודה והרווחה שניסתה למצוא פתרון למשבר, הסתיימה שביתת האחיות בהסכמה בדבר משא ומתן רציף במשך ששה שבועות עד לחתימה על הסכם. הישגן הבולט ביותר הייתה ההכרה, הן הממשלתית והן ההסתדרותית, בזכותן של אחיות בתי החולים לייצוג נפרד. הישג שנוי במחלוקת, יש לומר, שהוצג כסגנונית ראשונה בתהליך הבלתי הפיך של שבירת כללי המשחק בין ההסתדרות לבין העובדים. עיקר הבעיות שבשלן שבתו האחיות כמו מעמדן המקצועי, שחיקת השכר ועומס העבודה לא נפתרו והועלו מחדש בשביתות הבאות.

על ועד השביתה כתבו הפרשנים (כולם גברים) שהן נפלו בפח של יועציהן המקצועיים; שהן נכשלו בגלל עילגות לשון, ומפני שהתקשו להסביר "בפשטות ובבהירות" איך קשור מצב הסיעוד לשכר הנמוך. טענו נגדן שהן לא היו תקיפות מספיק, שהן זגזגו בדרישותיהן, ושמטרת השביתה סבלה מאי-בהירות. וחשוב מזה, שהן לא הביאו בחשבון כי כולם מצפים מאחיות להקרבה עצמית, בעוד שמרופאים

מצפים למקצועיות. התמורה ניתנת בהתאם. הפרשנים לא כתבו על העדר הסולידריות מצד הרור־פאים שהחליש את מאבק האחיות, ועל הפיצול המקצועי והמעמדי במערכת הבריאות, שגרם בשנות השמונים (וגם לאחריהן) לריבוי שביתות שהסתיימו בהסכמים פגומים. אסתר סיני, שהייתה חברה בוועד האחיות בעת השביתה וכיום פעילה בהסתדרות האחיות, זוכרת כל רגע בשביתה. חברות הוועד, היא מספרת, היו אחיות אחראיות במחלקות פנימיות בבתי החולים, כי שם התהוותה הבעיה העיקרית ו"משם עלתה דרישתנו לתקינה של נוהלי העבודה". לא תוכננה מראש שביתה ממושכת. חברות הוועד התארגנו לשביתה מחאה קצרה בירושלים, מול הכנסת, ומצאו את עצמן בשביתה שהפכה מבחינתן לאירוע מכונן "ברמה של מהפכה חברתית". את הפוליטיקה של המאבק הן למדו תוך כדי מאבק, והן למדו מהר. ב־2013 אושרו במשרד הבריאות ובנציבות שירות המדינה התקנות של מקצוע חדש בענף הסיעוד: אחות מומחית (גם אח מומחה) עם סמכויות מקצועיות רפואיות.

המקצוע החדש משרד את סולם הקידום המקצועי ואת רמת השכר של אחיות ואחים מוסמכים בעלי השכלה אקדמית. האחיות המומחיות משחררות את הרופאים והרופאות ממטלות של שגרה טיפולית בחולים שחדלו להיות עבורם אתגר מקצועי, והמערכת מתייעלת. הקפיטליזם, אנחנו יודעות, מטיב לנצל את קווי ההפ־רדה בקרב העובדים והעובדות, המצטלבים, בדרך כלל, עם השסעים האתניים והלאומיים בחברה. הוא מתגמל את בעלי היכולות והידע הנכון, ואלה מחזירים לו טובה באחזקת השיטה. ביטחונם התעסוקתי של כל שאר העובדים והעורבות מתערער. האחיות למדו לדאוג לעצמן. לאמיתו של דבר – לשכבה המקצועית החזקה בקרבן, שבהדרגה התנתקה מן הסיעוד והתקרבה לרפואה. לקחי השביתה הגדולה נלמדו. ■

המאמר הוא פרק מקוצר מתוך הספר "צומת יולי 1985 – הרחרור פמיניסטי על ובעקבות התכנית הכלכלית לייצוב המשק", העומד להופיע.

חדוה ישכר (ילידת 1946) היא פעילת שלום וזכויות עובדות ועובדים. ספריה עוסקים בשמאל הפמיניסטי.

חזון האקדמיה והסיוט העסקי

עודד גולדרייך

בעשורים האחרונים מצויים עקרונות האקדמיה תחת מתקפה. דווקא עליית החשיבות של ההשכלה הגבוהה בחברה המודרנית הולידה ניסיונות לדלדול תוכנה.

ב עידן הנוכחי שולטת "המחשבה האחידה" הניאור-ליברלית, אשר מסמנת כל חזון חברתי או עקרון סולידרי כחסר שחר. הניאור-ליברליזם טוען למעשה שהמציאות האנושית ניתנת להבנה ולעיצוב באמצעות ניתוח טכני של מאזנים חשבוניים, תוך התעלמות מן התופעות האנושיות הניצבות מאחורי החשבונות הנ"ל: הגורל של פעילות מסוימת נקבע על סמך "מאזן רווח-הפסד" לתקופה החשבונאית האחרונה, ואילו התוכן הממשי של הפעילות הוא דבר משני, אליו מתייחסים כמו לגרפיקה המלווה את המאזן החשבונאי. קל וחומר שרעיונות מופשטים לגבי הארגון הראוי של החברה ושל מוסדותיה נתפסים ככלתי רלוונטיים. התיאור הנ"ל הוא מופשט, כוללני ופשטני במידה מסוימת: המחשבה האחידה עדיין לא השיגה שליטה מוחלטת במציאות האנושית ובשיח לגביה, אבל היא מתקדמת בכיוון זה. לכן, למרות שהסיוט הנ"ל רחוק ממימוש שלם, הרי שגם מימושו החלקי גרם כבר סבל אנושי רב. האיום על הקיום הבסיסי של רוב האנושות והנסיגה בביטחון הקיומי של רוב אוכלוסיית ישראל, מקשים לדבר על מצב התרבות וההשכלה הגבוהה, ובכל זאת אלה דברים שחיוני להעניק להם תשומת לב.

התכונות לטווח ארוך

המחשבה האחידה מתייחסת להשכלה הגבוהה כאל כל פעילות אנושית אחרת: גם אותה היא בוחנת אך ורק באמצעות השורה התחתונה של המאזן החשבונאי. אולם אם ניהול עסק כלשהו בהתמקדות בלבדית בשורה החשבונאית האחרונה מוביל לניווטו (בשל העדר השקעה לטווח ארוך),

קל וחומר ניהול מערכת השכלה שמהותה היא התכונות לטווח הארוך.

המטרות של מחקר אקדמי נמצאות תמיד בטווח הנמדד בשנים (ספורות או רבות, תלוי במקרה), ואילו ההכשרה של תלמידי מחקר נושאת פרי רק לאחר שנים. התועלת של הוראה לתואר ראשון באה לידי ביטוי במשך כל החיים של הסטודנט לשעבר (בין אם הוא מודע לכך ובין אם לא). מכאן שהתועלת העיקרית של השכלה גבוהה אינה מתמצה במיומנויות הטכניות-יישומיות הנרכשות, אלא בלמידה ובה-פנמה של דרכי חשיבה וניתוח ובהעשרת העולם הפנימי של האדם. העושר התרבותי של האדם הוא מטרה ראויה כשל-עצמה, וכן כלי חברתי רב עוצמה (למרות שקשה לזהות את תרומתו משום שהוא פועל תמיד בשילוב עם כלים אחרים). החזון הרעיוני של האקדמיה מתייחס לעושר התרבותי הנ"ל. הוא נסב על אודות פיתוח אופני חשיבה ודיון, על אודות יצירת ידע חדש והנחלתו. הוא מתייחס אל האדם כמטרה בפני עצמה ולא כאמצעי בשירות מטרות אחרות (כגון שיפור המאזן החשבונאי של תאגיד זה או אחר). מכאן המסקנה, כי רתימת האקדמיה בשירות מטרות אופרטיביות ויישומיות תבטל את הייחוד שלה כמוסד חברתי חשוב אשר מופקד על החקירה וההנחלה של מה שמעבר ליישום המידי. בשל הסיבות שנמנו לעיל, נמצאת האקדמיה, כל עוד היא נאמנה לעקרונותיה, בעימות מבני עם המחשבה האחידה הניאור-ליברלית. מסיבה זו, היא מטרה למתקפה מצד מקדמי האג'נדה הניאור-ליברלית, אשר שואפים לחסל את אופייה העקרוני ולשמר רק את קליפתה המוסדית (תוך הכפפת פעילותה לעקרונות הניהול העסקי).

ואכן, בעשורים האחרונים מצויים עקרונות האקדמיה תחת מתקפה. דווקא עליית החשיבות של ההשכלה הגבוהה בחברה המודרנית הולידה ניסיונות לדלדול תוכנה. העוסקי זקוק למיומנויות הנרכשות באקדמיה וזקוק לכך בהיקף רחב יותר מאשר בעבר. אבל הוא מנסה לצמצם

המכללות והמערכת הדו-מסלולית

תהליך יצירת המערכת האקדמית הדו-מסלולית החל עוד בשנות השבעים והבשיל בראשית שנות התשעים. המטרה המוצהרת של התהליך הייתה הוזלת עלויות, אך הייתה מודעות מלאה של מקבלי ההחלטות שהורדת העלות באה על חשבון הורדת האיכות, ולמותר לציין שלא יתכן אחרת (אלא אם מסתייעים בניסים).

המסלול המקביל של מכללות אקדמיות הוקם בחופזה על בסיס של מוסדות קיימים ובהשקעה מינימלית, בעיקר בדרך של שדרוג שלוחות אוניברסיטאיות ובתי ספר מקצועיים גבוהים ל"מכללות אקדמיות": השדרוג התבטא במתן שם חדש ובאוטונומיה מוגדלת של המוסדות "החדשים", אך לא בהקצאה משמעותית של משאבים. החמור מכל הוא שהותר למכללות – "באופן זמני" (שאינו תחום בזמן) – להתבסס על הוראה שלא בידי סגל קבוע, ולהעסיק עד שיעור של 80% מהמרצים במעמד של "מורים מן החוץ".

הנושא "מורים מן החוץ" הוא הבעיה החמורה ביותר של מערכת ההשכלה הגבוהה הישראלית, הגם שלא שחס-רות לה בעיות חמורות אחרות (ששורשן גם הוא בניסיון להוזיל עלויות). אינני מכון כאן לתנאי העבודה הפוגעניים של מורים מן החוץ עצמם (בנושא זה ר' בקובץ "העסקה פוגענית: הדרה וניצול שיטתיים בשוק העבודה", בעריכת דניאל מישורי וענת מאור, 2012), אלא לטיב ההוראה שהם "מייצרים". הבעיה אינה נעוצה באיכות האישית של המורים האלה, אלא בסיטואציה המבנית בה הם פועלים: נודדים כל יום ממכללה למכללה, מקושרים חלקי משרות, שרויים בחוסר ביטחון תמידי לגבי תעסוקתם, ומודרים מתנאים המאפשרים מחקר והוראה אקדמיים. אבל, על הנייר, הם "מייצרים" הוראה ועל סמך זאת ניתן להעניק תעודות ולגבות דמי לימוד, כך שמבחינת "קברניטי המשק" המצב שפיר.

כיוון שמבחינת קברניטי המשק (הכוללים הון ושלטון) נמצא הפתרון לבעיה של השכלה גבוהה לכלל הציבור, נראה שלא ניתן יהיה להחליף את הפתרון הרע הזה (של מערכת דו-מסלולית) בפתרון טוב (אך יקר) ממנו ללא שינוי רדי-קאלי במשטר החברתי בכללותו.

בו בזמן ראוי שהנאבקים למען שינוי חברתי רדיקאלי יכללו במצעם את הדרישה לשיקום האקדמיה לפי החזון של קידום הידע האנושי ושל הנחלתו לכל החפץ בכך. ■

את ה"רכישה" לאותו מינימום הדרוש לו ותובע להפריד את "תהליך היצור של המיומנויות" הללו (ז"א את תהליך ההוראה) מהמחקר, ובעיקר מהמחקר שאין לו יישומיים עסקיים בטווח הנראה לעין. מטרת העולם העסקי היא צמצום ההוראה להכשרה מקצועית בלבד וניווט המחקר הלא-יישומי (מבחינת העסקים). מכאן נובע חוסר העניין הגובר במדעי הרוח והחברה, למעט אותם חלקים אשר עשויים לשרת את העולם העסקי (כגון כלכלה). חוסר העניין הופך עיונות, כאשר ענפי הידע בתחומי הרוח והחברה נחווים כביקורתיים כלפי המשטר הכלכלי ו/או כלפי הרטוריקה הלאומנית, אשר משמשת להסחת דעתה של האוכלוסייה מפגעי המשטר הקיים.

תכלית הצמצום של ההשכלה הגבוהה לרכישת מיומנות מקצועית וההפרדה בין פעולות ההוראה לבין המחקר מתור-צות ראשית לכל בהורדת עלויות, משום שעלויות האקדמיה ממומנות ככלל בהשקעה ציבורית, כלומר במיסים. בדרך כלל אין מגלים שהורדת עלויות נועדה להגדלת רווחי ההון, אלא מסבירים שהורדת עלויות חיונית משום שאי-אפשר לממן את העלויות הרגילות. טענה זו נשמעת בכל עימות בין פגיעה בשרותים ציבוריים למימוןם באמצעות מיסים, ובכל עימות בין זכויות עובדים לרווחי מעסיקים (ובפרט לרווחי ההון הגדול). אני מסרב להתייחס אליה ברצינות, כי היא אינה רצינית.

טענה נוספת, המושמעת בהקשר של המתקפה על האקדמיה, היא שלרוב האוכלוסייה אין עניין בהשכלה אקדמית בלתי-מדוללת. טענה זאת דומה להפליא לטענה, כי לציבור ברובו יש עניין רק בכירור זול.

גם ל"קברניטי המשק" (קרי: בעלי ההון הגדול) ברורה התועלת הכלכלית במודל המקורי של האקדמיה, אשר משלב מחקר והוראה לשם הפריה הדדית ביניהם. לכן הם אינם מנסים לחסלו לגמרי, אלא ליצור מסלול מקביל, אשר יתמקד בחינוך מקצועי-יישומי לרוב האוכלוסייה, ובעיקר לחלקים המוחלשים שבה. מדובר במערכת דו-מסלולית: מסלול עיוני של לימודים אקדמיים רחבים יחסית באוניברסיטאות ומסלול מקצועי של חינוך ממוקד-מטרה במכללות. אגב, מערכת דו-מסלולית זו מזכירה בהיבטים רבים את המערכת הדו-מסלולית בחינוך התיכוני בישראל בשנות הששים והשבעים.

פמיניזם אופטימי

חנה בית הלחמי

הרדיקליזם דורש מאתנו לפרק מנגנונים על מנת להרכיבם מחדש, באופן שאינו נגוע בריכוד חברתי-מגדרי, בגזנות ובדיכוי.

חגיגות יובל הן בדיוק המועד הראוי והנכון לפרספקטיבה נוסטלגית עם טאץ' אופטימי על אודות מצבה של המהפכה הפמיניסטית.

בשיטוטי במסדרונותיה ההומים של המרשתת, אני חשה סוג של נחת. הפמיניזם שינה פניו, הצעיר את עצמו, השטיח וריד את עצמו – מה שהופך אותו אט אט מזון להמונים. הוא אופנתי בחוגים חברתיים רבים יותר. הוא ירד למחתרת וחזר ממנה כשהוא מפוצל מהאכסניות המסורתיות שלו – תנועות שמאל ותנועות שלום, התפשט למרחבים שאינם פמיניסטיים או הומניסטיים בהגדרה, ומחפש כעת את דרכו העצמאית. אנחנו, שבויים במושגים של הפמיניזם של שנות השבעים והשמונים, ואפילו התשעים, ראוי שנביט בעצמנו בעין חצי-ביקורתית, ונשחרר. פמיניזם רדיקלי, נוקשה וברור, זה כבר לא הכי, אחותי.

בעוד שהזירה הפוליטית-חברתית מתבצרת בהגדרות צרות ועוינות אחת לשנייה של שמאליזם, המרחב הפמיניסטי הפך מגוון, רב-תרבותי, עתיר שונות, ובוהדות מתבקשת אוכל אף להגדירו לעתים כ"פלורליסטי". הפמיניזם הפך זרם וענף בכל קבוצה אתנית (מזרחיות, ערביות, דוברות רוסית), חברתית (להט"ב), תעסוקתית (תא העיתונאיות) ופוליטית (תאים פמיניסטיים במפלגות ובתנועות).

אני מתעלמת מכך שה'בקלש' (גל חוזר – מתקפה על הישגים פמיניסטיים לאחר תקופה של תמורות ופריצות דרך) הוא בעיצומו. אך גל זה כשלעצמו גם מסמל את הצלחתנו. ההגמוניה הגברית הוותיקה מאוימת כפי שלא הייתה מעולם קודם לכן. השקיפות שיצרה הרשת מפשיטה אותם מחסות מנגנוני הכוח הגבריים, שכבר אינם יעילים כבעבר.

אם בשנות ה-90 של המאה הקודמת, כאשר הקמתי את הפורום האינטרנטי הפמיניסטי ה(כנראה)ראשון, לא אפשרו לי לקרוא לו "פמיניזם" כי המילה הייתה מוקצה מחמת

מיאוס, הרי היום משמשת המילה סוג של קישוט להצטעצע בו. יש היום המוני נשים צעירות, שגם אם חלקן אינן מבינות עד הסוף את עומק ומורכבות המילה, הן מגדירות עצמן פמיניסטיות, מדברות בז'רגון פמיניסטי, עומדות על זכויותיהן ועושות את זה בקול גדול בכל התחומים – בבית, במקומות העבודה, בתקשורת, בפוליטיקה ובאינטרנט. לרובן אין מושג ירוק בדבר ה"וויה דולורוזה" שעברו המוני נשים לפניו, על מנת לסלול עבורן את הדרך. אבל השפה שלהן פמיניסטית.

שפה מעצבת תודעה, וזו בתורה מעצבת לנו את המציאות. אם חשבנו בעבר שידע זה כוח, ואז הבנו (בדרך הקשה) כי ידע אינו מספיק כדי לפרוץ את תקרות הזכוכית, באות הנשים האלה ומפשטות אותו ל"מידע". עם המידע שהן אוספות, הן מנקות מערכות מתרבות הטרדה ואונס, מוקיעות היעדר אכיפה של חוקים שחוקקו לפניו, מטילות חתיתן על תרבות שלמה הנאלצת לשנות את מהלכיה, וכובשות בדרך איים של שיתוף פעולה גברי, מתוך הבנה של המחיר שמשלמים גם גברים עבור שליטה פטריארכלית גסה ונוקשה במחצית השנייה של האוכלוסייה. עוד ארוכה הדרך, אבל הפמיניזם הישראלי בתנופה שלא ידענו כמותה.

באופן אירוני, גם נשים שעיקר משנתן היא שלילת חירויות הפרט ממי שהן מגדירות כ"אחר", עושות זאת בזכות הפלטפורמה שבנתה עבורן המהפכה הפמיניסטית. מה שמביא אותנו שוב לדיון העתיק בנושא "האם לבחור אישה רק בגלל שהיא אישה", ששימש דורי דורות של שוביניסטים כדי להשאיר נשים מחוץ לזירה הציבורית. תשובתי היא חד-משמעית: כן. זו דרכה של תנופה, שהיא מביאה לפתחנו גם כאלה, שעדיין מהוות מודל ומגבירות את תקרת הזכוכית. בתי בת ה-14 יכולה להביט בהן ולומר לעצמה, שכאשר היא תגיע לשם, היא תעשה את הדברים אחרת. לפני עשרים שנה, הרבה פחות בנות 14 העזו לחשוב שהן יגיעו "לשם", או לתכנן את חייהן "לשם". כאשר היא חווה התנכלות מגדרית מכל סוג שהוא – היא יודעת לזהות אותה ולהתמודד אתה. היא מייצגת דור חדש של נערות היודעות לזהות אי-שוויון מגדרי בהתייחסות של הנהלות בתי הספר לאורך המכנס,

וממירות מיד את ההבנה במחאה. האין זה בדיוק מה ששאפנו אליו? מה שנאבקנו עבורו?

כשאני מתבוננת בכל מה שחשוב לי, אני חשה צער קטן על המחיר שגובה התנופה הפמיניסטית מהמאבק הנכון והצודק בכיבוש. תנועות השלום איכדו בתהליך את חוטבות העצים ושואבות המים שלהן, אלה שעשו במשך שנים, ללא תמורה וללא קרדיטים או לשם מינוף הקריירה האישית שלהן, את העבודה השחורה. הן עשו זאת במסירות ללא תנאי ונטולת דרישות, שהיא תכונה המאפיינת אקטיביזם נשי יותר משהיא מאפיינת אקטיביזם גברי. הפועלות השקופות קיבלו קול, גוון וצבע ורותמות את שירותיהן לטובת עצמן, לעשייה פמיניסטית. המערכון האלמותי של החמישייה הקאמרית, בו ישבה קרן מור בג'ינס קרוע על הדשא של גילמן והשמיעה טקסט סאטירי בדבר "הכוסיות בשמאל" והתפקיד החשוב והאסטרטגי שניתן לה באוטובוס מההפגנה, לשכב עם פעילי ימין בשם המאבק והמהפכה, סימל עבורי את המגמה הזאת. נשים אינן מוכנות יותר לחכות לסוף הכיבוש, על מנת לזכות בסביבה שוויונית ובטוחה. תנועות השלום והתנועה הפמיניסטית עוד ייפגשו שוב בהמשך הדרך, מן הסתם, כשאלו הראשונות יהיו מוכנות לוותר על המבניות ההיררכיות-מגדרית המאפיינת עדיין רבות מהן.

בימין הדתי והמסורתי, ראוי לציין, יוצאות נשים מהמטבח ומרימות קול בזכות הפמיניזם, אולם נשאות כפופות

להיררכיה האלוקית, המציבה את הזכר המופשט האולטימטי-טיבי הזה בראש הסדר החברתי באמצעות סוכנו – הממסד הרבני. הן מתריסות באופן מבוקר ומדוד, בגבולותיו המתרח-בים של הקונצנוס. אינן שוברות אותו ואינן שואלות שאלות בדבר עמדת קבוצתן כלפי פלסטינים, חילונים או שמאלנים. האם הן פמיניסטיות? איני מערערת על הגדרתן העצמית. האם זה טוב לנו? באופן מוזר, כן. עדיף ימנית כובשת בעלת תודעה פמיניסטית, כי החלופה יכולה להיות גרועה יותר. גם בימין וגם בשמאל, ובכל הקבוצות בחברה הישראלית, נעשה שימוש בפמיניזם כעלה תאנה להנצחתו של "מועדון הבנים", וככל שיהיו נשים רבות יותר המתריסות על כך בדרכים רבות יותר – כן ייטב.

זכויות היסוד השוויוניות של נשים יאותגרו עוד דורות רבים. הרדיקלים דורש מאתנו לפרק מנגנונים על מנת להר-כיבם מחדש, באופן שאינו נגוע בריבוד חברתי-מגדרי, בגזע-נות ובדיכוי. הפמיניזם העכשווי מלמד אותנו שכלי העבודה הרדיקליים כוללים גם פמיניזם ליברלי, התמסדות גופים פמיניסטיים, הכלה של דמויות שנויות במחלוקת ובריתות לא קדושות עם גורמים אנטי-פמיניסטיים. הוא דורש מאתנו להתמקצע ולבור את העשייה הפמיניסטית ככל האפשר.

אני אופטימית. יש לנו היום יותר כלים, ואם לדבר בשפה של ההגמוניה עצמה – יש לנו צבא גדול של פמיני-סטיות ופמיניסטים, שלא היה כמותו מעולם. ■

חנה בית הלחמי היא בלוגרית פמיניסטית, מאמנת ארגונית-מגדרית-פוליטית, עורכת.

בין סמול לשמאל

אבישי ארליך

מלחמת הימין בשמאל נעשתה בשנים האחרונות ממוסדת יותר, ממוקדת יותר ופרטנית יותר. הלחץ המתמיד מימין מכופף את השמאל הציוני.

ב ישראל, שלא כבמדינות מערביות אחרות, יהדות היא גם דת וגם לאומיות. האידאולוגיה השלטת כיום בישראל היא "יהדות פוליטית": לא התייחדות, אלא לאומנות-אתנית המשתמשת יותר ויותר באופן ציני בגינונים, במטבעות לשון ובסמלים יהודיים. 'היהדות הפוליטית' נובעת מהגברת המתחים הפנימיים בחברה הישראלית: הלאומי, המעמדי, הדתי והעדתי בעידן של שינויים מהירים.

מלחמת הימין בשמאל

בעוד שההבדלים בשאלות הליכה הכלכליות-פוליטיות בין המפלגות היהודיות הגדולות מצטמצמים בתהליך של התכנסות (convergence), הקיטוב הרטוריקלי ביניהן הוחרף ומוצג כמלחמת בני אור בבני חושך. היריב של הימין מוצג כבוגד וכאויב. 'היהדות הפוליטית' דורשת הזדהות מוחלטת, אינה סובלת ניואנסים. לפי פוליטיקת הזהויות השלטת, יהודי הוא מי שיותר אנטי-ערבי. הערבים, בהכללה, הם 'האחר' של 'האחים היהודים' של בנט, הם בוגדים ואויבים. אם בעבר הייתה התפיסה הזאת נחלת שוליים סהרוריים סביב כהנא וחוגיו, היא הפכה בעשור האחרון נחלתן של כל מפלגות הימין. קשה היום יותר להפריד בין ימין לבין ימין קיצוני, ורוב חברי הכנסת שנבחרו ב-2015 בסיעת הליכוד הם אנטי-ליברלים וגזענים.

'שמאל', לפי הימין, הם כערבים: הם תומכי ערבים, שוברי הקונצנזוס האנטי-ערבי, שוברי אחדות יהודית. אלמלא ה'שמאל' הכל היה טוב: הייתה אחדות, לא הייתה ביקורת. מנקודת ראות הימין, ביקורתיות השמאל היא המכשירה ביקורת עלינו מצד יהודים בחו"ל. ביקורת ה'שמאל' גם מקשה הדבקת תווית אנטישמית ללא-יהודים מבקרי ישראל בחו"ל. בימין רוצים שנאמין, שאם לא היה

שמאל – לא הייתה כלל ביקורת על ישראל בעולם. שמאל, לפי הימין, אינו מגן על הערכים שלדבריו חרותם על דגלו – זכויות אדם ודמוקרטיה. שמאל, אומר הימין, הוא פוליטי, כאשר פוליטי מוצג בפי הימין כמשהו רע, אינטרסנטי, מושחת (משליכים את הידע לגבי הפוליטיקה שלהם...). הימין אינו קורא לשמאל בשם השמאל קורא לעצמו. שמאל הוא תמיד שמאלני, כלומר קיצוני. לא 'שמאל' הם קוראים לשמאל, אלא סמול בלעג ובזלזול. השמאל, אומרים בימין, הוא לא מכאן, לא מתוכנו. את השמאל מממנות ממשלות זרות, כסף ערבי. הסמול, זועק הימין, שולט באקדמיה, בתקשורת, בתרבות ובאמנות. לכן קורא הימין לטהר את מחננו: לחשוף את הסמול, להוקיע אותו, לעקור אותו מקרבנו, להחרים אותו, להפליל אותו באמצעות חקיקה, להעניש אותו, להשתיק... להאביד. אצלנו בשמאל קוראים לזה מק-קארתיזם.

מלחמת הימין בשמאל נעשתה בשנים האחרונות ממוסדת יותר, ממוקדת יותר ופרטנית יותר. מול כל פעילות שמאל, יש בימין ארגון מקביל הנלחם בו: מול 'שוברים' שתקיה' פועל הארגון 'האמת שלי', ואילו מול 'מחסום ווטש' ו'רופאים לזכויות אדם' פועלים העמותה 'כחול לבן' וגם NGO-MONITOR. נגד השמאל באוניברסיטה מכוונים את חיציהם 'מרצים לחוסן מדיני' (בקרב המרצים) ו'אם תרצו' (בקרב סטודנטים ומרצים). הוקם וממומן בנדיבות בידי הממשלה מערך אידאולוגי שלם נגד השמאל: מטה ההסברה הלאומי והמכון לאסטרטגיה ציונית (מיסודם של ישראל הראל ויועז הנדל). לגופים אלה מזרימים כספים גם הארגון 'אמנה' של המתנחלים, אוונגליסטים באירופה ובא-רצות-הברית, אילי הון יהודים ימניים בחו"ל, מפלגות ימין גזעניות באירופה. אבל הימין חוזר וטוען כי כלל המערך הזה אינו פוליטי, שכן הוא מוגדר לאומי.

מלחמה בשמאל מוצגת בימין כשליחות לאומית, לא כפוליטיקה. כצפוי, 'שליחות' זו משמשת גם למימון נסיעות חינוך לחו"ל וכמקפצה לקריירה שלטונית. לאומנים שאפ-תניים כמו איילת שקד, ציפי חוטבלי, יריב לוין, יאיר חזן,

רונן שובל ושרון גל יצאו לחפש סמולנים ומצאו מלוכה. למי שעדיין לא הפנים אדגיש: הסמול בפי הימין כולל את כו-ל-ם – את 'המחנה הציוני' וכל מה ששמאלה ממנו.

'המחנה הציוני' וכישלוננו כאלטרנטיבה

השמאל בישראל אופייני בכל שנותיו בשני ממדים, גלובלי ולוקאלי. המימד של המאבק לשוויון כלכלי-חברתי משותף לשמאל בכל מקום, בעוד ששוויון כלכלי, אזרחי ותרבותי לערבים בישראל ופתרון צודק ומוסכם של הסכסוך הישראלי-ערבי הם מימד המייחד שמאל ישראלי.

בישראל של היום, השיח השליט בכל המפלגות בכנסת, חוץ ממק"י וחד"ש, הוא פרו-קפיטליסטי: הן תומכות בסדר כלכלי המושתת על אופי פרטי של הבעלות על כל המשא-בים (סחורות) ועל מנגנון השוק כמנגנון הקצאה בלעדי (חוץ מביטחון והתנחלות). השיח הכלכלי בישראל כמעט שאינו כולל מושגים של סוציאליזם – ניצול מעמדי, הזכות לעבודה, הזכויות במקום העבודה, הזכויות הסוציאליות. מהשיח הפוליטי נעלם כמעט לגמרי שיח על מדינת רווחה, צדק חלוקתי וצמצום פערים. לכל היותר מנופפים ברחמנות ובחמלה – ערכים המצויים בתחום הפרטי של היחיד ולא בתחום המדיני והחברתי.

בארבעים השנים האחרונות, תחת שלטון הליכוד והעבודה (יחד ולחוד), הפכה ישראל ממדינה שנמנתה עם השוויוניות יותר (ליהודים) לאחת המדינות הבלתי-שוויוניות ביותר בקרב המדינות המפותחות. בכלכלת ישראל בוצעה הפרטה מזוהת של נכסים ציבוריים לידי מספר קטן של אוליגרכים בעלי קשרים הדוקים עם השלטון. הסקטור הציבורי והממשלתי נמכר ברובו, שירותי הממשלה הועברו למיקור-חוץ ונשחקו. בין 'המחנה הציוני' לבין הממשלות שבקואליציות נתניהו אין הבדלים מהותיים מבחינה כלכלית. גם מבחינת היחס לפתרון הסכסוך הישראלי-פלסטיני, המשותף בין 'המחנה הציוני' לליכוד רב על המפריד. אלה כאלה תומכים במדיניות הרחבת ההתנחלויות (המכונות "קיימות"); אינם רואים ברשות הפלסטינית פרטנר אמין לשלום ללא כיבושים. שרון וברק בנו יחד את חומת ההפרדה בגדה המערבית. 'המחנה הציוני' תומך כמו הליכוד במלחמת התדירות בעזה כמו גם במצור עליה. מתווי השלום שהציג 'המחנה הציוני' כוללים השארה של גושי ההתנחלות העיקריים בשלטון ישראל. עמדה זו משמעותה – תמיכה

בפירוק הגדה המערבית לשרשרת מובלעות (בנטוסטנים) חסרות יכולת קיום כלכלי, שיישארו לעד תלויות בישראל. 'המחנה הציוני' עושה מדי פעם ניסיונות פאתטיים להציג עצמו כחלופה פוליטית לימין נוסח הליכוד. הימין מצהיר על שאיפתו לשלוט בכל פלסטין (א"י) ומממש השתלטות על הגדה בשיטת הסלמי. 'המחנה הציוני', שבשנות שלטון מרכיביו תמך בפועל בהתנחלות הזוחלת, אינו מצהיר 'כולה שלי' ויוצר עמימות לגבי מטרותיו הסופיות. בדומה למדיניות נתניהו, תמיכת 'המחנה הציוני' בנוסחה 'מדינה פלסטינית' אינה אלא מס-שפתיים לאמריקאים. ואילו הממשל האמריקאי מצדו הרי תומך כבר עשרים שנה במשא ומתן מדיני עקר ובינתיים מאפשר לישראל לקטע ולפרק את החברה הפלסטינית בגדה המערבית. נכון שהליכוד נוטה יותר למיליארדר שלדון אריסון ולמפלגה הרפובליקאית ואילו 'המחנה הציוני' קשור יותר למיליארדר חיים סבן ולהילרי קלינטון. אך אין הבדל בין הליכוד ל'מחנה הציוני' בהסתמכות על האמריקאים ובתמיכה ללא סייג במדיניותם במזרח-התיכון, לרבות בהתייחסות לאירן. בחסות ארה"ב, הן הליכוד והן 'המחנה הציוני' תובעים לישראל בלעדיות גרעינית במזרח-התיכון.

מאז רצח רבין (1995), דרך 'מסמך כנרת' (2001) והשותפות עם הליכוד בממשלות 'אחדות', התחולל במפה לגת העבודה תהליך של פיוס ושל יישור קו עם המסיתים נגד השמאל. בפועל, הן העבודה והן ציפי לבני (בגלגוליה הפוליטיים השונים) קברו את תהליך אוסלו. המחשה לסוף דרכה של מפלגת העבודה היו התערוכה 'מבצע יונתן' במרכז רבין והזמנת נתניהו לנאום בטקס פתיחתה (יולי 2015). 'המחנה הציוני' אינו רואה באזרחים הערבים שותפים לגיטימיים במאבקים הפוליטיים, וברגעי מבחן כמו החלטות בדבר ייחוד הגליל והנגב, בחקיקה של חוקים מפלים כמו מניעת קבלת אזרחות מבני זוג פלסטינים של אזרחים ישראליים – הוא מפנה להם גב. השיח האזרחי שאימץ 'המחנה הציוני' לא ריפא אותו מהאובססיה הדמוגרפית שבה הוא מנמק את הסכמתו לפינוי שטחים.

הלחץ המתמיד מימין מכופף את השמאל הציוני. הניסיון מלמד כי 'המחנה הציוני' אינו מנהיג אופוזיציה לוחמת יהודית-ערבית אלא נדבק לאחוריו של הליכוד, ולכן אינו מסוגל ליצר חלופה שלטונית. שמאל שיש לו עתיד יכול לצמוח רק על בסיס משנה ברורה לסדר כלכלי אלטרנטיבי לשלטון ההון ומאבק יהודי-ערבי משותף לשוויון ולשלום. ■

אבישי ארליך (יליד 1941) פרופסור לסוציולוגיה. לימד באוניברסיטת ת"א ובשורת מכללות.

הילדים רוצים קומוניזם

יהושע סימון

מאמר האחרון שלו שפורסם אחרי מותו לפני כחמש שנים, כתב הקומוניסט הצרפתי דניאל בן סעיד:

"מכל המלים שהניעו בעבר חלומות גדולים ותקוות אדירות קדימה, המלה קומוניזם סבלה מהנזק הגדול ביותר. זאת בשל העובדה שנלקחה בשבי על ידי ריאלי-פוליטיק בירוקרטי והפכה כלי שרת בידי מפעל טוטליטרי. עם זאת, השאלה נותרה בעינה, האם מכל המלים שניזוקו, ישנן אלה שראויות לתיקון והתנעה מחדש."

ישנם רבים אולי שקומוניזם נשמע להם מרוחק וחסר תוקף בימינו, אבל יותר מכל המלים באוצר המלים הפוליטי שלנו, קומוניזם מבטא את השלילה המוחלטת של משטר הניצול ואי-השוויון השולט בעולם. בדברי הימים מתבחנת תקופתנו בהיעדר מוחלט של איסור מוסרי או פוליטי על ניצול ורווח מחוב בתוך המערכת הקיימת. בכל תקופות האנושות מאז עליית ציביליזציית הרכוש הפרטי, נשמר לה להלוואה בריבית מעמד ייחודי שאיפשר את ביטולה או סילוקה; חוקי חמורבי, השמיטה העברית, החטא הקתולי וכמובן המהפכה – נדמה כי אלה אינם מהווים עוד בימינו מעצור בפני עולם בו מקוטב עד קוטב רק עריצים ועבדים. עם זאת, לכל מקום שאליו הקפיטליזם חודר, הוא מביא איתו את הקומוניזם כרוח רפאים. את האפשרות הקומוניסטית לא ניתן לתחום לשלילה של הקפיטליזם גרידא. קומוניזם לא מסתפק בתיאור יחסי כוחות של החיץ החברתי לפי אנחנו מול הם, אלא מציע ציר נוסף – אותנו נהפכים להיות העתיד. הציר הזה פועל בכל רגע ועיקרו – חיים-יחד הם התנאי לקיומם של כל חיים; ביולוגיים, פסיכולוגיים, משפחתיים, חברתיים וכולי.

העובדה כי המדע קובע עתה שכמות הפחמן הדו חמצני הנפלטת על ידי חלקים בחברה האנושית אינה נספגת עוד חזרה במערכת חילוף החומרים של כוכב הלכת שלנו והיא מצטברת עד כדי מחנק והרס של החיים עצמם, מהווה תבנית מחשבה כוללת לרגע הנוכחי בדברי ימי האנושות. מהשימור שים במנוע הבעירה ועד לפסולת גרעינית – הציביליזציה הזאת מביאה את סופה ואיתו את קץ החיים עצמם. ביטויים

פוליטיים, דתיים וכלכליים לכך ישנם למכביר; מהחרבת שרידי ראשית הציביליזציה בידי דעא"ש, עבור בפירוק הניאו-ליברלי של היכולת של יחידים להיות חברה ועד למדעים ולפילוסופיות החדשות של ההפרטה הרואים באדם רק עוד סוכן-מגיב ברשת של יחסי גומלין (מרצף הדי.אנ.איי. ועד המיקרו-פוליטיקה של הרשת).

על ציר הזמן האסוני הזה מזדהרים כמה תאריכים פוליטיים-כלכליים מהעשורים האחרונים.

נפילת הגוש הסובייטי סימנה את החלת הטיפול בהלם תוך הפרטת כל מרחבי החיים (גם במדינות המי-קוח שזכו מאז ניצחון ברית-המועצות במלחמת העולם השנייה בהתקנת מערכות רווחה בשטחן). המצב הפוסט-סובייטי כולל מציאות מהופכת בה, למשל, נאט"ו שצידדה בקרואטיה הפכה הלכה למעשה את מלחמת הגזע שגזרו הנאצים על הסלאבים בבלקן למה שנקרא עתה פתרון הומניטרי והסכם שלום;

מתוך המציאות החד גושת התאפשר אירועי אסוני נוסף – הפלישה האמריקנית לעיראק והפלת סדאם חוסיין שבעקבותיה בעצם נהרס מה שנקרא היה המזרח התיכון. עתה אין בנמצא עוד מדינות מתקדמות ומתפקדות (אמנם עם שלטון רודני) בשטחי הסהר הפורה. וכך משתרעים בין הרי אנטוליה לרמות פרס, לים סוף וחופי צפון אפריקה תוהו ובוהו. בעצם למעט טורקיה, איראן, ערב הסעודית ונסיכויות החסות, לבנון המתנדנדת, ישראל ומצרים המונשמת, אין מדינות כלל, ואלה המתפקדות מקרטעות תחת משטרים סמכותניים ברמות שונות. תחת הדוקטרינה של אי-סדר עולמי חדש, כפי שכינה זאת הסופר הפקיסטני-בריטי טארק עלי, המציאות שאחרי 2003 במרחב של המזרח התיכון מתכוונת אל עבר דה-מודרניזציה.

נקודת הזמן השלישית, גם היא פועל יוצא של נפילת הגוש הסובייטי, היא משבר הנדל"ן של 2008, שהתגלה כמשבר אשראי, שהתגלה כמשבר בנקאות, שהוא בעצם משבר ריבונות. אירוע זה כלל נפילה של שוק המשכנתאות שהתבררה כקריסה של כל הגיון כלכלת החוב עליה נסמך

הניאור-ליברליזם (הכנסת כל תחומי החיים לכלכת השוק, מעבר מעבודה יצרנית לעבודת רבייה, הגדלת אשראי במקום העלאת שכר לשם הגדלת ספיגת עודפי הייצור). המשמעות האמיתית שהמשבר חשף היא שינוי משטרי שלא נראה מאז המהפכה הצרפתית – פוליטיקה מתרחשת לא עוד ביחסים שבין האזרח משלם המיסים לממשלה, אלא בין הממשלה למחזיקי האג"ח והחוב החיצוני. זה הסיפור של יוון מול גוש היורו, וזה הסיפור של שדה המאבק שבחרה לה תנועת החרם על ישראל (האזרחים אינם מסוגלים לחולל שינוי פוליטי, רק לחץ חיצוני על הממשלה בצורת סנקציות כלכליות).

כל ממשלה היום עומדת ברמה כזו או אחרת במצבה של גרמניה אחרי הסכם ורסאי – ניהול החוב החיצוני. מאז 2008 אנחנו נמצאים למעשה מהצד השני של אירוע שכולו הוכחה לכך, שתחת הקפיטליזם הנוכחי נכנסנו לעידן פוסט-דמוקרטי. מאחר שאין מאז 1989 כוח שיצליח לאתגר אותו, למעט המתחים הפנימיים שהוא מייצר, הקריסה הנוכחית של הקפיטליזם פנימה נדמית שמבצרת אותו או לפחות את תמונת המציאות שאין סדר אחר מלבדו. מאז 1929 (ועוד קודם) אנחנו עדים לקפיטליזמים שלא מפסיקים לקרוס, אבל אם בעבר הפאשיזם והנאציזם, הנוגדנים שפיתח הקפיטליזם, הובסו בידי הקומוניסטים והביאו לכינון מדי-נות רווחה בשטחי המיקוח במערב אירופה, הרי שבעקבות השתלשלות האירועים מאז 2008 לא ברור כבר אפילו מי הם המנצחים במלחמת העולם השנייה. תוכיח זאת הדה-מודר-ניציה המואצת שנכפית על יוון. את תנועת הקולוניזציה של

הרפובליקה הדמוקרטית הגרמנית בידי גרמניה המערבית, ממשיך גוש היורו ואיתו השתלטות הרפובליקה הפדרלית של גרמניה על מדינות בגוש והפיכתן למושבות-חוב.

בתוך כל זה, גם טיעונים לטובת כוכב החיים נדמים כמלכודות. הרי אפילו סרטו האקולוגי זוכה פרס הנובל של אל גור, נועד כולו להציל את הסביבה למען הקפיטליזם. אם זו האפשרות היחידה שעל הפרק, הרי שאין טעם להציל את כדור הארץ כלל.

אבל יש ברירה – והחלופה מתגלמת באותה מלה הראויה לתיקון ולהתנעה מחדש. קומוניזם. הוא כולל לא רק את הפוטנציאלים שלא התממשו, אלא גם את ההישגים שקרו. כפי שהעידן הקלאסי של אתונה מהווה את העת העתיקה של הדמוקרטיה שזה עתה מסתיימת מול עינינו, הקומוניזם – ממרקס ועד סטלין, מרוזה לוקסמבורג ועד דולורס איברורי, מלנין ועד פידל הוא העת העתיקה שלנו. האתגר שהעת העתיקה שלנו מציבה הוא המציאות במדינות בהן התקיים סוציאליזם הלכה למעשה, בה ניצול לא מסתיים עם ביטול הרכוש הפרטי גרידא. אבל כל כך הרכה כבר הושג ומה שנלקח מאז 1989 רק מוכיח זאת: הספוטניק והחינוך הגבוה לכל, השוויון בין המינים ומערכת הרווחה, שיחרור האומות ששיעבדו האימפריות והניצחון על הנאצים.

קומוניזם אינו ארץ ואינו יבשת, וגם לא כוכב אחר – זו מערכת כוכבים שלמה שכבר נעה. זה קוסמוס שנוצר עם החיים עצמם. קומוניזם מקנה לנו פרספקטיבה דרכה כל העולם יכול להיות אחר. הילדים רוצים קומוניזם. ■

יהושע סימון הוא משורר, במאי סרטים, אוצר ועורך. מנהל מערך המוזיאונים העירוני בבת ים.

כל הארץ בסיסים-בסיסים... אמריקאיים

אפרים דויד

כיצד מיושמת האמירה של שר ההגנה האמריקאי אלכסנדר הייג, לפיה ישראל היא "נושאת מטוסים אמריקאית שלא ניתן להטביע", וכיצד זה קשור למלחמות התכופות?

מרכז המחקר של הקונגרס האמריקאי סיכם (17.8.2014), כי "ישראל היא המדינה בעולם שקיבלה את הסיוע הצבאי האמריקאי הרב ביותר מאז מלחמת העולם השנייה". לפי המסמך, מאז הוחל בהעברת סיוע צבאי לישראל בשנות ה-50 ועד 2014, עלה השווי של הסיוע על 124 מיליארד דולר. אולם מה כלול בסיוע זה? בהודעה שנמסרה לבורסה של תל-אביב בספטמבר 2006 נחשף מה שהיה אחד הסודות השמורים: חיל האוויר האמריקאי בונה בסיס בנגב. בהודעה נכתב, כי קבוצת א. דורי זכתה במכרז של חיל ההנדסה של ארה"ב לבנייה בהיקף של 80 מיליון שקל "בבסיס חיל האוויר האמריקאי בנבטים". כן, זו אינה טעות. בנבטים פועל בסיס גדול של חיל האוויר הישראלי שנבנה עוד ב-1981. בסיס זה הוקם לאחר נסיגת צה"ל מסיני ולאחר שגורשו כל התושבים הערבים-בדואים מהאזור.

בתוככי הבסיס של חיל האוויר הישראלי בנבטים פועל מזה כעשור מתחם סגור כמיטב המסורת הקולוניאלית, ובו מתגוררים קצינים, טייסים וחיילים אמריקאים. המתחם, הידוע בכינוי "מתחם ג'ניפר", כולל מגורים, בריכת שחייה, חדר כושר – והוא סגור בפני ה"נייטיבס", כלומר בפני חיילים וקצינים ישראלים. לעומת זאת, בסיס נבטים של חיל האוויר פתוח לרווחה בפני ה"אורחים האמריקאים".

הפעילות המשותפת של חילות האוויר של ארה"ב וישראל בנבטים החלה עוד ב-2001. אבל הקמת בסיס בנגב עבור חיל האוויר האמריקאי הייתה קפיצה גדולה בהידוק הקשרים בין המעצמה הקפיטליסטית הגדולה בתבל לבין הגרורה הזעירה שלה במזרח-התיכון. אולם מי נתן

את ההוראה להקמת הבסיס? הקמת בסיס קבוע של צבא זר על אדמת ישראל לא נידונה בכנסת והממשלה גם לא פרסמה כל הודעה בנושא, למרות שמהלך כזה משמעותו שינוי מהותי ביחסים בין שתי המדינות. זה היה גם שינוי בתפיסה, שלכאורה הייתה שלטת מאז הקמת המדינה, לפיה "חיילים זרים לא יגנו על מדינת ישראל". מאז "פרשת קול העם" ב-1953, כאשר משרד הפנים הורה לסגור את יומון המפלגה הקומוניסטית הישראלית בגלל מאמר מערכת שכלל גינוי לממשלת בן-גוריון בשל נכונותה לשגר חיילים כדי להילחם לצד הכוחות האמריקאיים בקוריאה, לא נערך דיון מעמיק בסוגיה.

הבסיס האמריקאי בנבטים אינו היחיד. ביוני 2013 חשף המילון המקוון "ויקיפדיה" בשפה האנגלית את המיקום המדויק של בסיס גדול אחר של צבא ארה"ב הפועל בקרבת דימונה. לפי הידיעה, בסיס זה, בו משרתים רק חיילים של ארה"ב, כולל שני מגדלי מכ"ם בגובה של 400 מטרים, שהם הגבוהים ביותר בישראל ומהגבוהים בעולם. עוד נאמר בערך, כי הממצאים שקולטים המגדלים מועברים ישירות למודיעין האמריקאי והוא המחליט מה מתוכם להעביר לידי צה"ל. זאת, חרף העובדה שהוא פועל בשטח הריבוני של מדינת ישראל.

לפי מידע שפרסמו מקורות שונים, בסך הכל פרושים ברחבי ישראל שישה בסיסים אמריקאיים סודיים. בבסיסים אלה צבורים תחמושת, פצצות חכמות, טילים, כלי רכב ממגוון סוגים ואפילו בית חולים צבאי עם 500 מיטות. בספר שפורסם בארה"ב בשנת 2005 תחת הכותרת "שמות צופן", חשף המחבר, ויליאם ארקין, לשעבר איש המודיעין האמריקאי וכיום עיתונאי, מידע בדבר הקשרים הסודיים בין ישראל לארה"ב. ארקין הביא מידע לפיו האמריקאים מקיימים נוכחות צבאית גם בנמל התעופה בן גוריון, בהרצליה פיתוח ובבסיס חיל האוויר בעובדה, נוסף לבסיס בנבטים. כינויי האתרים, לטענתו, הם בסיסים 51 עד 56.

מחסנים ונמל בית

אחוזות צבאיות אמריקאיות היו בישראל עוד בטרם הוקמו הבסיסים בנבטים וליד דימונה: מחסני ציוד של הצבא האמריקאי; נציגות גדולה במיוחד של סוכנים של שירותי הביטחון של ארה"ב; שימוש בנמל חיפה כ"נמל בית" עבור הצי השישי של ארה"ב; הפיכת מספנות ישראל (מפעל מופרט) למוסך תיקונים עבור ספינות מלחמה אמריקאיות. כך יושמה במציאות האמירה של שר ההגנה האמריקאי אלכסנדר הייג, לפיה ישראל היא "נושאת מטוסים אמריקאית שלא ניתן להטביע".

את הרעיון להקים מחסני חירום אמריקאיים בישראל הגה אריאל שרון בעת שכינה כשר הביטחון בתחילת שנות השמונים. ארצות-הברית מפעילה מחסנים דומים באירופה, בסעודיה ובמדינות נוספות. שרון הציע אז שבמחסנים יהיה מלאי חירום, המכונה "הצבה מראש", של טנקים, של תחמושת ושל ציוד רפואי, שיהיה זמין לצבא האמריקאי במקרה של עימות במפרץ. בנוסף, אמר, בשעת חירום תוכל ישראל להשתמש בציוד החירום האמריקאי.

מומחה אמריקאי שביקר בישראל בתחילת שנות השמונים אמר ל"ניו יורק טיימס": "לא רק שישראל מפותחת יותר מהמדינות הערביות בנושאים טכנולוגיים, היא גם תוכל להציע שירותי אחזקה ורפואה טובים וזולים יותר אף מאלה של האמריקאים". מחקר של הפנטגון שפורסם ב"ניו יורק טיימס" באוקטובר 1981 מצא, כי ציוד צבאי יוכל להגיע במהירות מישראל למערב אירופה ולמפרץ. לפי המחקר, ארצות-הברית תוכל להעביר מישראל לסעודיה 70 אלף טונות של ציוד בתוך 11 ימים.

ארקין ציין בספרו שהוזכר לעיל, כי בהסכם לשיתוף פעולה אסטרטגי בין שתי המדינות, עליו חתם ממשל רייגן בשנת 1983, נקבע כי ארצות-הברית תחזיק בישראל מלאי חירום לשימוש כוחותיה וכי יתקיימו תמרונים משותפים בין חילות האוויר והים של שתי המדינות.

עשר שנים נמשך המשא ומתן בין ישראל לארצות הברית על אודות הקמת מחסני החירום בישראל. הישרא-לים דרשו מחסני ענק מלאים בציוד כבד ובטנקים, ואילו האמריקאים הסכימו תחילה לאחסן בהם רק ציוד רפואי. בתחילת שנות התשעים החלה ארצות-הברית להקים את המחסנים, חלקם, לפי אותם פרסומים, בנויים כבונקרים תת-קרקעיים.

בשנות ה-90 היה שווי הציוד האמריקאי המאוחסן בישראל 500 מיליארד דולר. אולם לפי דו"ח מיוחד שנמסר לקונגרס האמריקאי ב-10 ביוני 2015 תחת הכותרת "הסיוע האמריקאי לישראל" נכתב, כי כעת מאוחסנים במחסנים ציוד צבאי ונשק בשווי של 1.8 מיליארד דולר. לפי הדו"ח, במחסנים מוצבים טילים, רכב קרבי משוריין ותחמושת.

ציוד ושיקולי מלחמה

"המחסנים האלה לא מהווים את השיקול המרכזי של מי שמחליט על יציאה למלחמה, אבל זה בהחלט נמצא במערכת השיקולים", אמר דוד עברי בריאיון ב"מעריב" (17.8.2012). עברי היה מפקד חיל האוויר בתחילת המשא ומתן עם האמריקאים על אודות הקמת המחסנים, ובהמשך – מנכ"ל משרד הביטחון ושגריר ישראל בארצות-הברית.

"העובדה שיש לנו מחסנים כאלה בהחלט משפרת את תחושתנו", הסביר ל"מעריב" (17.8.2012) אלוף (מיל.) דני יתום, לשעבר ראש המוסד וח"כ בסיעת העבודה, שכינה כראש אגף תכנון (אג"ת) במטכ"ל בתקופה בה החלה ארצות-הברית לבנות מחסנים בישראל. "הייתי בעד המח-סנים. התחושה שלי הייתה שזה רעיון טוב. המחסנים האלה נותנים לנו את ההרגשה שיש לנו יותר ציוד מאשר יש לנו באמת. המלאי שלנו אף פעם לא מספיק, מלחמה מתארכת יכולה להביא למחסור בפגזים, בפצצות ובציוד נוסף, אבל המלאי תמיד מקוצץ בתקציב הביטחון", אמר, והוסיף: "כשהשאלה היא האם למלא את המחסנים או להעביר כסף לאימונים או לרכישת מזל"טים או טנקים, בדרך כלל המלאי נמצא במקום אחרון. המחסנים האמריקאיים מקלים על תכנון פעולות צבאיות מפני שבכל פעולה אפשר להתחשב גם בציוד האמריקאי. באופן רשמי, אסור לנו להשתמש בזה אלא באישור אמריקאי, אבל בהחלט יכול להיות שאצל מישהו עוברת מחשבה שאם נורא נצטרך את הציוד הזה, והאמריקאים לא יאשרו לנו גישה למחסני החירום, אנחנו ניקח את זה בכל אופן".

יתום אישר גם חשיפה של העיתון "הצופה" (2007) לפיה הוקם בסיס אמריקאי נוסף בתחומי הקו הירוק, סמוך לעיר אלעד. הבסיס נבנה בידי חברה גרמנית במימון אמרי-קאי. יתום הוסיף פרטים: "חיל ההנדסה האמריקאי בנה את הבסיסים, רוב הקבלנים היו אמריקאים. היו גם כמה ישרא-לים שהשתתפו בעבודות, אבל הבדיקות האמריקאיות היו כל כך קפדניות, שהישראלים הצטערו שהם לקחו עליהם את הפרויקט".

בסיסים בבנייה ואספקה עתידית

בנובמבר 2012, דיווח היומון "וואשינגטון פוסט" כי ארה"ב מפקחת על בנייתו של קומפלקס תת-קרקעי סודי עבור צה"ל, המכונה "אתר 911". לפי הפרסום, הקומפלקס יהיה בעומק חמש קומות וייבנה סמוך לבסיס חיל האוויר באזור תל אביב. מהפרסום לא ברור אם הכוונה היא לשדה דב, לתל נוף או לפלמחים. ייתכן שמדובר בבניית חדר מצב מאובטח, שישמש לניהול לחימה אפשרית בשיתוף פעולה בין שני הצבאות. עלות הבנייה של "אתר 911" הוערכה במאה מיליון דולרים ויותר, וצפויה הייתה להימשך שנתיים. בתכנית

נקבע, כי את בניית הבסיס יבצעו רק חברות אמריקאיות שיעסיקו באישור מיוחד עובדים מארצות הברית או מקנדה, ממדינות מערב אירופה, פולין, מולדובה, תאילנד, הפיליפינים, ונצואלה, רומניה וסין, אך לא מישראל. הבנייה עצמה תתבצע תחת אבטחה של חמושים ששירתו בעבר בחיל האוויר האמריקאי.

"ווינגטון פוסט" דיווח כמורכב על אודות חוזה נוסף של בנייה אמריקאית בישראל, שאמור היה להתפרסם הקיץ, בדבר בניית מתחם גדול הכולל אמצעי תקשורת וחשמל – שאף הוא יכול לשמש את ה"בור" בניהול שדה הקרב. על העבודות יפקח חיל ההנדסה של צבא ארה"ב. בין הפרויקטים שכבר ביצעה ארה"ב בישראל מנה העיתון גם הקמת האנגרים תת־קרקעיים למטוסי קרב והקמת מתקנים לטיפול בנשק גרעיני ("שישראל אינה מודה שיש ברשותה", לשון הדיווח). בשלהי דצמבר 2012 פרסם חיל ההנדסה של ארה"ב באתר המכרזים הרשמי של ארה"ב מכרז נוסף לעבודות בנייה במתקן סודי, תת־קרקעי בחלקו, המכונה "אתר 81 – שלב 2". האתר "ביזנס אינסידר", שפרסם את הידיעה, העריך בעשרות מיליוני דולר את עלות הפרויקט, הכולל השלמת בנייה מתחת לבניין קיים של מתקן תת־קרקעי בשטח של 6,000 מ"ר.

טילים אינם ביטחון

המיליטריזציה של ישראל ויכולותיה הצבאיות נשענות במידה מכרעת על אספקת ציוד אמריקאי בצורת סיוע צבאי שנתי בהיקף של 3.3 מיליארד דולר ובאמצעות בסיסים

צבאיים אמריקאיים הפועלים בישראל. "הארץ" (22.5.2015) דיווח פרטים לגבי תכולתה של "חבילת פיצוי" בעלות כוללת של 1.8 מיליארד דולר, שאישר הפנטגון לספק לישראל בעקבות הסכם הגרעין מול איראן: 8,000 פצצות חכמות; 50 פצצות חודרות בונקרים; 4,100 פצצות "קטנות" ("רק" 110 ק"ג חומר נפץ); 3,000 טילי הלפיד למסוקי אפאצ'י. כלי נשק התקפיים אלה יסופקו נוסף להגדלת צי המפציצים החמקנים מסוג אפ-35 שברשות ישראל. "לאן ולשם מה מיועד כל החימוש הזה? להבטחת תקיפה ישראלית באיראן, מיד אחרי שמושג איתה הסכם בינלאומי? אולי סתם לחידוש מלאים אחרי ההשתוללות של 'צוק איתן', ששברה את כל שיאי השימוש הצה"לי בתחמושת?" – תהה הפרשן אורי משגב ("הארץ", 22.5.2015). על המשמעות של האספקה של חימוש חדש כתב משגב: "היקפי ההתחמשות רק הולכים וגדלים, ואינני מרגיש בטוח יותר עם השנים. ההיסטוריה הוכיחה שהתחמשות משוללת רסן לא מביאה ביטחון. היא מביאה בעיקר מלחמות. מאז 2006, עת עברה ישראל להתבסס בלחימתה באופן כמעט בלעדי על כוח אש וכתשיה אווירית, היו לנו מערכה אחת בלבנון ושלוש בעזה. ארבע מלחמות בתוך פחות מעשור. לכן נראה לי, שמדובר בעסקאות המביאות לידי ביטוי בעיקר את המחויבות האמריקאית לביטחון תעשיות הנשק האמריקאיות. ללב מתגנב החשש, שישראל היא אכן 'נושאת המטוסים האמריקאית במזרח התיכון'. אבל לא כמטאפורה ולא כדימוי – נושאת מטוסים של ממש, ארסנל עצום ממדים".

עשר שאלות לממשלת ישראל, האם תשיב עליהן?

1. מי חתם על הסכמי שיתוף פעולה צבאיים עם ארה"ב ומי אישר אותם?
2. האם ישנו פיקוח פרלמנטרי על הסכמי שיתוף הפעולה הצבאיים עם ארה"ב?
3. מי אישר הקמת בסיסים של צבא ארה"ב ומחסני נשק בשטחה של מדינת ישראל?
4. האם צבא ארה"ב מאחסן בישראל ציוד התקפי, באמצעותו ניתן לתקוף מדינות באזור כגון סוריה או איראן?
5. האם צבא ארה"ב מאחסן בישראל כלי נשק גרעיניים? מי מפקח על כלי נשק אלה?
6. מדוע שום ממשלה לא הסבירה לציבור שחל שינוי מהותי במדיניות לפיה "שום חייל זר לא יישרת על אדמת ישראל"?
7. האם צה"ל יכול לעשות שימוש בנשק האמריקאי ללא הודעה מוקדמת וללא מגבלה?
8. האם בסיס המודיעין האמריקאי, שהוקם בנגב, עוסק במעקב אחר הנעשה באזור וגם בישראל? במילים אחרות: האם צבא ארה"ב ו/או המודיעין האמריקאי עוקבים אחר פעולותיהם של אזרחי ישראל במדינתם?
9. האם חיילים ישראלים משרתים בבסיסי ארה"ב או במחסנים שהוקמו בישראל?
10. האם בית החולים האמריקאי ובו 500 מיטות, שלפי המידע הוקם בישראל, עתיד לשמש את כוחות ארה"ב בהרפתקה צבאית באזור?

ד"ר אפרים דויד (יליד 1954) הוא היסטוריון ועיתונאי. עורך ראשי של "זו הדרך" מאז 2011.

צה"ל, פוליטיקה והמלחמה הבאה

דן יהב

"אנשי הצבא והאתוס הביטחוני הכריעו את המדינאים והמדינאות הישראלית. הראשונים עוקפים את הפיקוח הממשלתי וכופים על הדרג המדיני צעדים מסוימים"
(A. Klieman, 2005)

חוקרים רבים מתחומי הדעת של מדעי המדינה, סוציולוגיה, כלכלה ועוד עסקו בסוגיות הקשורות בתפקידי הצבא ומפקדיו בחיים האזרחיים בכלל, ובפוליטיקה המפלגתית בפרט. ההסברים למעורבות זו הם רבים ומגוונים: המדינה נתונה במלחמה, מצויה במצב מצור תמידי ומעורבת בסכסוכים בעצימות נמוכה. אך הצבא עשוי למלא תפקיד פוליטי חשוב גם כאשר המדינה נתונה לאיום של התפוררות מבפנים, כאשר הסדר האזרחי מתמוטט ואז מתעורר, כביכול, הצורך ב"מנהיג חזק", שהוא לרוב גנרל. בישראל, טרחו לשתף בשלטון כבר לא אחת קצין בכיר בטענה שרק הוא יכול "להציל את המולדת", בעוד שבפועל ניסו לבסס מחדש את השלטון. כאלה היו המקרים בהם צורפו לממשלה יגאל ידין, משה דיין, חיים בר-לב, אריאל שרון, אהוד ברק, יצחק רבין ואחרים.

על פי החוק, צה"ל כפוף להוראות הממשלה, וזאת בהתאם לעקרון המקובל בדמוקרטיות המערביות. אך בחינה מדוקדקת מראה שבפרקטיקה מתקיימות לעתים סתירות בין מבנה החברה והשקפותיה לבין מבנה הצבא והשקפותיו. דיכטומיה זו יכולה ליצור צרימות בין שתי המערכות ומעורבות מסוכנת בין שני המסדרים. מצב כזה עלול להתרחש ביציאה של הצבא ל"מלחמת ברירה", במצב של כיבוש, במעורבות צבאית במהומות אזרחיות ועוד.

לכן, היו מי שהגיעו למסקנה, כי המציאות בישראל הולמת את האמירה לפיה איננו מדינה שיש לה צבא, אלא צבא שיש לו מדינה. (את האמירה טבע הרוזן מיראבו, מראשי המהפכה הצרפתית, בהתייחסו לפרוסיה של המאה ה-18). בפועל, צה"ל, יחד עם תפקודיו הצבאיים, גם מעצב

את דמותה של המדינה, את הנורמות שלה, את מנהיגיה ואת אזרחיה. "תרבות הביטחון" חולשת על מנהיגו, תרבותו, וכמובן כלכלתו, עד כי חוקרים אחדים מגדירים את ישראל כחברה מיליטריסטית, שבה קיימת הלימה מוחלטת בין הצבא למדינה. מערכות הצבא והביטחון הפכו מכשיר כמעט בלעדי לעיצוב מדיניות הביטחון הלאומי, כאשר מערכות אזרחיות שיעודן ביטחון, דוגמת "המועצה לביטחון לאומי", נדחקות לשוליים, וזאת אפילו שרוב חבריהן הם אנשי ביטחון בדימוס.

הרצל תיאר בכתביו מדינה שבה "הקצינים יישארו בקסרקטינים והרבנים בכנסיות", אך ישראל רחוקה מתפיסה זו. מאז מלחמת 1967 ("מלחמת ששת הימים") ועוד יותר מאז 1977 ("המהפך"), הפכו רמטכ"לים ואלופי צה"ל חלק אינטגרלי של הממשלות, הכנסות והחברות הכלכליות המרכזיות במדינה. היו ביניהם גם שהקימו מפלגות חדשות: רפאל איתן, בנימין בן-אליעזר, אהוד ברק, רחבעם זאבי, יגאל ידין, אריאל שרון.

הניסיון ההיסטורי בנושא מעורבותם הפוליטית של קציני צה"ל בכירים, מעיד על כישלונות לרוב, ובמקרים אחרים – על תרומתם המזערית לחברה, לכלכלה ולפוליטיקה. הגורמים העיקריים לכך נעוצים באי-הלימה בין הצבא לחברה האזרחית: כך, שירות צבאי במשך עשרות שנים מרגיל להירארכיה פיקודית וסמכותיות מופרזת, ולכן מוליד נטייה לתפיסות אנטי-דמוקרטיות. במקביל, שירות כזה גם גורם לנתק מההוויה האזרחית וחוסר הכרות מעמיקה עם החברה השסועה ועם המחיר שגובות הוצאות צבאיות גבוהות מהתחומים האזרחיים.

הכיבוש שראשיתו ב-1967, ואשר כלל בשעתו את שטחי הגדה המערבית, חצי האי סיני, רצועת עזה ורמת הגולן, העמיק את הבעייתיות, שכן כיבוש פירושו גם הפקדת תחומים אזרחיים מובהקים הנוגעים לתושבי השטחים הכבושים בידיו של ממשל צבאי, המקים תחת פיקודו מערכת

המכונה במלים המכובסות "מינהל אזרחי", אך מנהלים אותה בדרך כלל קצינים. לכך אפשר להוסיף את הקמת ההתנחלויות, שגם עליהן מופקד הצבא, ואת ההבחנה החדה בין יחסו העוין של הצבא לפלסטינים לבין יחסו האוהד עד כנוע למתנחלים. הצבא מתפקד כשומר על ההתנחלויות השנויות במחלוקת פוליטית, וכך הוא משרת מגזר מסוים ומסייע בהמשך קיומו, ולבסוף מתעמת עם הסירוב לפקודות פינוי, אותו מטפחים רבנים ומנהיגים אחרים.

חיילים מתעמתים דרך שגרה עם תושבים פלסטינים בלתי-חמושים במחסומים, בחיפושים, במעצרים ובפריצות לבתים. צה"ל מוצא עצמו נידון ונאשם ב"וועדת גולדסטון" על פעולותיו במבצע "עופרת יצוקה", השנוי במחלוקת פוליטית, במלחמה זו נהרגו כ-1,400 בני אדם, כמחציתם אזרחים. צה"ל נשלח להתעמת עם נוסעיהן של ספינות אזרחיות שמטרתן הייתה לפרוץ את המצור על עזה באופן סמלי (הספינה "מרמרה", מאי 2010; הספינה "מריאן", יוני 2015). חיילים מנעו כניסה מפליטים אריתריאים, שנקלעו בין גדרות הגבול בגבול עם מצרים. בפעולות כאלה ודומות להן התערב הצבא בסוגיות פוליטיות ומוסריות שאין עליהן קונצנזוס.

ארגונים אזרחיים שונים מגיעים לעיתים קרובות לעימותים עם הצבא, הפועל בשיטתיות להגבלת פעילותם. עם ארגונים אלה נמנים ארגוני נשים כמו מחסום ווטש, נשים בשחור, ארבע אימהות, תנועת נשים דמוקרטיות בישראל (תנד"י); וארגוני זכויות אדם כמו יש דין, עיר עמים, רופאים לזכויות אדם, הוועד נגד הריסת בתים, שוברים שתיקה, בצלם ותעאיוש.

שימור הכיבוש, הגנה על המתנחלים ודיכוי הפלסטינים, שהפכו תפקיד מרכזי של צה"ל, אינם מחזקים את ביטחונה של ישראל. בהקשר זה טובים ונכוחים דברים שכתבו 12 אנשי שמאל במודעה שפורסמה ב"הארץ" עוד ב-22 בספטמבר 1967, ואשר ידיעה על אודותיה הופיעה ב"זו הדרך" 5 ימים מאוחר יותר:

"זכותנו להתגונן בפני השמדה, אינה מקנה לנו את הזכות לדכא אחרים: כיבוש גורר אחריו שלטון זר; שלטון זר גורר אחריו התנגדות; התנגדות גוררת אחריה דיכוי; דיכוי גורר אחריו טרור וטרור נגדי; קורבנות הטרור הם בדרך כלל אנשים חפים מפשע; החזקת השטחים הכבושים תהפוך אותנו לעם של רוצחים ונרצחים; נצא מהשטחים הכבושים מיד". ■

אלימות, עינויים וחסינות

ישי מנוחין

ול הווה רווי עדויות על אודות עינויים והתעללות, מבט לאחור מפתיע אותנו: לפני מלחמת יוני 1967 אנו מוצאים דיווחים מעטים בדבר עינויים. ימי הממשל הצבאי בתחומי הקו הירוק היו רוויים אלימות ממסדית, בירוקרטיה של דיכוי אזרחי. ישנן עדויות רבות לאלימות קשה שהפעילו רשויות המשטרה והצבא נגד אזרחים פלסטינים. אך עד 1967 אין כמעט דיווחים בדבר עינויים. מיד לאחר סיום המלחמה, סיפר אברהם שלום, שכיהן כראש שב"כ מאוחר יותר (בסרט "שומרי הסף" בבימויו של דרור מורה, 2014): "התחלנו לעבוד בגדה וברצועה בתחום של האנטי-טרור, מבלי עוד לדעת בדיוק מה זה, כי הטרור לא היה מפותח. האוכלוסייה לא הייתה עוינת [...] אבל איך אומרים בצורה צינית, 'למזלנו' לאט לאט התגבר הטרור". כאשר "טרור" מתגבר צריך מידע כדי למגר אותו, וככל שההתנגדות להמשך הכיבוש מתגברת – הקו המבדיל בין פעולות נגד טרור לפעולות נגד התנגדות נעלם בהדרגה וגוברת האלימות במגע בין השלטון הצבאי הכובש לבין האוכלוסייה הכבושה.

דיווחים על פלסטינים שעונו בחקירה פורסמו כבר בשנות ה-70. כך פרסם העיתונאי יוסי אלגזי רשימה ובה עדותו של סלימאן אלנג'אב, קומניסט מרמאללה, בדבר כבילות ממושכות בצינוק, מכות, הפשטה מבגדים, וכן הפעלת ה'פלקה' וקשירות לכיסא כשהוא ערום ("זו הדרך", 12.6.74). אולם שאלת העינויים כלפי פלסטינים בשטחים תפסה מקום חשוב יותר בשיח הציבורי רק על רקע גיבושה במרחב המשפטי הבינלאומי של האמנה הבינלאומית נגד עינויים, שהוכרזה בשנת 1984. ממשלת ישראל חתמה על האמנה בשנת 1986 ואישרה אותה בשנת 1991. האמנה מיסדה הגדרה בינלאומית לעינויים, ועל בסיס הגדרה זו דיווחו עדים ומשפטנים, ישראלים ופלסטינים, ולא רק לגבי אלימות קשה, אלא על אודות עינויים שהופעלו בחקירה ובמעצר. בדרך זו, פעולות אלימות של סוכני ממסד תויגו יותר ויותר כעינויים.

המשפטנית לאה צמל כתבה על אותם ימים (2012):

"כמעט כל פלסטיני שנחקר יכול לספר לכם על מניעת שינה וגישה לשירותים או למקלחת, על רעב, על לחצים פיזיים, כולל כפיית ישיבה באזיקים על-גבי שרפרף קטן במשך ימים, על מכות ובעיטות, איומים, 'תלייה', 'כיפופים', טלטולים (לעיתים עד מוות) ועוד". אופני פעילות כוחות הביטחון השונים מאז ימי תחילת האינתיפאדה הראשונה ב-1987 הובילו ארגוני זכויות אדם רבים, וביניהם האגודה לזכויות האזרח, אמנסטי, בצלם, וכמובן הוועד הציבורי נגד עינויים בישראל, שהתארגן באותה תקופה, לחקור ולפרסם עדויות ומחקרים בדבר עינויים.

בעקבות מקרהו של עיזאת נאפסו, קצין צה"ל שנחקר, עונה והורשע בריגול, אך הצליח להוכיח את חפותו, ובעקבות שמועות רבות לגבי אופני הפעולה ושיטות החקירה של סוכני השב"כ, הוקמה בשנת 1987 ועדת חקירה ממלכתית בראשותו של נשיא בית המשפט העליון לשעבר משה לנדוי. "ועדת לנדוי" בחנה את הליכי עבודת השב"כ ואת אופני פעילותו, ואחרי דיונים רבים פרסמה דוח (שחלקו סודי עד היום). בהחלטתה המפורסמת ביותר, אסרה הוועדה עריכת עינויים, אך התירה לסוכני השב"כ להשתמש במה שהיא הגדירה "מידה מתונה של לחץ פיזי". ההיתר להפ"עיל "לחץ פיזי מתון" ערער את הטאבו לפיו עינויים אסורים כטכניקת חקירה. וכאשר טאבו נשבר, היעלמות אינה נעצרת ב"לחץ פיזי מתון"; היא מסמנת נתיב אפשרי להצדקת עינויים, ומדרון חלקלק לחוסר-אחריות המענים למעשיהם. המלצה אחרת, שעלתה מדיוני הוועדה, הייתה פטור מהעמדה לדין של אנשי שב"כ ששיקרו באופן שיטתי בבתי המשפט – הרי לדברי החוקרים הם "מעולם לא עינו", תמיד הציעו קפה ולפעמים אף כריך לנחקרים. ובכלל, כפי שציין עו"ד אביגדור פלדמן בעת דיון על דוח הוועדה, הם העידו תמיד כי חקירה התנהלה ב"רוח טובה".

ההתקוממויות של האוכלוסייה הפלסטינית בסוף שנות השמונים ובשנות התשעים הניעו גלי מעצרים נרחבים ושימוש קבוע בעינויים והתעללויות כמערכת לאיסוף מידע וכשיטה להטלת טרור ולשליטה באמצעות הפחדה על

האוכלוסייה הפלסטינית. כך עברו ממדיניות שבירת העצמות למפירי סדר (ולאחרים), שעליה הורה שר הביטחון אז, יצחק רבין (כפי שהעיד סגן מיל. עופר רשף בתיק מצ"ח 93/89), ללחץ הפיזי המותר של ועדת לנדוי. עשרות אלפים נעצרו, אלפים רבים נחקרו בעינויים. חקירות הובילו גם למוות של נחקרים – למשל למוות של עוואד חמדן בשנת 1987 ולמותו של מוסטפא ברכאת בשנת 1992.

בעקבות עתירות רבות של ארגוני זכויות אדם בדרישה להורות על הפסקת הפרקטיקה של העינויים, פסקו שופטי בית המשפט העליון בבג"צ 5100/94 – הוועד הציבורי נגד עינויים בישראל ואחרים נגד ממשלת ישראל ואחרים – כי עינויים אסורים, אבל השאירו (שוב) את פרצת "הגנת הצורך", אשר בתנאים מסוימים פוטרת מאחריות פלילית חוקר אשר השתמש בשיטות חקירה אסורות. ארגוני זכויות האדם מכנים עתירה זו "עתירת העינויים" ואילו במשרד המשפטים היא מכונה גם "עתירת ההיתרים". ההבדל בכינוי מתמקד בהבדל שבין מה שאסור לעשות לבין מה שמותר לעשות. מאות רבות של עדויות שנאספו מאז מלמדות אותנו

שפסק הדין של בג"צ הוביל אמנם לירידה במספר הנחקרים, אך האיסור המפורש, לכאורה, לענות – איפשר בעצם ביצוע עינויים. אנו יודעים, למשל, מדו"ח שפרסם השב"כ לגבי שנת 2007, כי כ-4,000 פלסטינים המכונים "פעילי טרור" נעצרו באותה שנה לעומת כ-5,000 בשנת 2006. מהם נחקרו ב-2007 1,357 עצירים לעומת 2,007 עצירים בשנת 2006. כך, למרות פסיקת בג"ץ, חוקרי שב"כ מפעילים את שיטותיהם בכל שנה לגבי מאות רבות ועד לאלפים ספורים של פלסטינים.

במהלך חמישים השנים האחרונות עלה נושא העינויים לדיון ציבורי. מינוחים השתנו והשיטות שמפעיל השב"כ התעדכנו. אולם החסינות המוחלטת שניתנה למענים נשארה קבועה ומוחלטת. בעבר הרחוק היו מקרים ספורים בלבד כאשר חוקרי שב"כ נחקרו בדבר מעלליהם. אך בעשורים האחרונים הם נהנים מחסינות משפטית מוחלטת. מאז שנת 2001 נשלחו ליועץ המשפטי לממשלה למעלה מ-950 תלונות בדבר עינויים במהלך חקירות. אך עד היום לא נפתחה חקירה פלילית אפילו לא לגבי תלונה אחת מהן. ■

ד"ר ישי מנוחין (יליד 1958) הוא מנכ"ל הוועד הציבורי נגד עינויים בישראל ויו"ר אמנסטי אינטרנשיונל ישראל. פרסם ששה ספרים.

קולו של אחמד

דני רוזנברג

הסרט התיעודי פורץ הדרך אני אחמד (1966) בבימויו של אבשלום כ"ץ ובהפקתו של רם לוי שגם היה שותף לתסריט, נבחר להקרנה באירוע החגיגי לציון יובל "זו הדרך" (סינימטק ת"א, 4 בספטמבר 2015). להבנת משמעותו והמהומה שנלוותה להקרנתו הראשונה, מובאים להלן, באדיבות הכותב, קטעים ממאמר שפרסם לראשונה בגיליון 9 של "תקריב", כתב עת מקוון לקולנוע דוקומנטרי.

חורף, סוף שנת 1966. באולפני הרצליה התקיימה הקרנת הבכורה של הסרט "אני אחמד". גשם זלעפות הכה על גג האזבסט של אולם ההקרנה הקטן ובפנים סערו הרוחות. הקרנת הסרט בן 15 הדקות, המספר בגוף ראשון את תלואותיו של אחמד, צעיר ערבי בעל השכלה תיכונית מכפר ערערה במשולש, המגיע לתל אביב בחיפושיו אחר עבודה, הסתיימה. על רקע הכותרות קמה צעקה אדירה נגד הסרט ובגנות יוצריו.

האשמות חריפות הוטחו כלפי שמואל טולדנו, היועץ לענייני ערבים מטעם משרד ראש הממשלה, שתקצב את ההפקה ואף תמך בה. ראשון קם ממושב יעקב כהן, ראש המחלקה הערבית בהסתדרות ויריבו המר של טולדנו, וצעק: "בושה וחרפה, אלה דברים מזויפים, לא אמיתיים". הביקורת על הסרט גרסה שהוא פוגע בדימויה של מדינת ישראל, מסלף את המציאות ואינו מציג כיצד הוועד הפועל בהסתדרות מסייע למגזר הערבי ומיטיב עם עשרות אלפי הפועלים הערבים בישראל.

ההקרנה הבאה, במועדון "צוותא" תל אביב בפני קהל רב – רובם חברי מפ"ם, הסתיימה בטון לא פחות צורם. היוצרים הוכרזו "עוכרי ישראל" ונשמעו קריאות רמות לבטל את ההבטחה של המדינה למימון כספי. "ראינו את הסרט ונדה-מנו. הסרט לא נועד לקרב לבבות אלא להפריד לבבות", אמר אשר הירשברג, הפקיד הממונה על עידוד הסרט הישראלי. הפקידים הבכירים במפא"י נאלצו להתנצל בפומבי על כך שנפלו קורבן לקנוניית יוצרי הסרט, וטולדנו המובס מחיצי מבקריו הודיע בהתנצלות כי צירוף המוזיקה, הטקסט

והצילומים יצר רושם שונה לחלוטין מהרושם שנתקבל מקריאת התסריט ומצפייה בהעתק העבודה ללא הקריינות. בריאיון עמו ציין הבמאי רם לוי, מפיק הסרט, כי הקול של הקריין סאבר מסארווה, קול בעל זהות ואפיון ברורים שלא נשמע קודם לכן בקולנוע הישראלי, טען את הטקסט במש-מעות נפוצה שהפתיעה את טולדנו. לאחר שקיים פגישות והתייעצויות אחדות, ביטל טולדנו את התמיכה בסרט.

השמועה בדבר הסרט הנפיק, או "פרשת אחמד" כפי שכונתה בעיתונות באותה תקופה, עשתה לה גלים והארץ רעשה. פוליטיקאים מחו נמרצות, סטודנטים באוניברסיטאות עמדו בתור להקרנות פיראטיות. תוך זמן קצר נאבקו בעלי בתי קולנוע נבחרים בתל אביב על הזכות להקרין את הסרט. לרגע קט, שנגזז במהרה, נראה היה שיוצרי הסרט הצליחו להחדיר לסדר היום של המדינה הצעירה את המודעות לסבל האוכלוסייה הפלסטינית, שבתקופה ההיא עוד נחנקה תחת ספיחיו של הממשל הצבאי.

בכל ניסיון לשרטט ציר זמן לקולנוע הפוליטי הנעשה במקום הזה, יופיע "אני אחמד" כעמוד הענן שלפני המחנה. הערבי-הפלסטיני, ועמו הקונפליקט אל מול החברה היהודית, הפציעו בסרט זה. הסרט מתאר את פרידתו של אחמד ממשפחתו, נסיעתו במשאית לעיר הגדולה, שם הוא מחפש אחר פרנסה ומקום מגורים, כשהאפליה והגזענות מונעות זאת ממנו. הוא עובד באופן ארעי וללא זכויות סוציאליות בבניין, ישן בצריפונים וברפתות יחד עם פועלים פלסטינים אחרים, ועם ליל עדיין מנסה את מזלו ומבקש להיטמע בעיר. את תולדותיו של הסרט יש להתחיל בשנת 1963, בלילה הקר שבו התקיימה הפגנה של תנועות ופעילי שמאל, אשר יצאו נגד הפקעת הקרקעות של הכפר דיר אל אסד לצורך בנייתה של כרמיאל במסגרת תהליך "ייהוד הגליל". באותו אירוע עצרו כוחות הביטחון כמה מן המשתתפים בבית הכלא בעכו, נפגשו שלושה שמאוחר יותר היו מיוצרי המרכזיים של הסרט: אחמד יוסוף מסארווה, גיבור הסרט ולימים פעיל חברתי, סוכן ביטוח ובעל חברה להפצת ספרי לימוד; המפיק דוד ארנפלד ז"ל, יהלומן תומך שמאל; ורם

לוי, אחד התסריטאים והמפיק בפועל של הסרט – ומי שלי-מים יהיה מהחשובים ומהנוקבים שבקולנועני ישראל, פרו-פסור לקולנוע וחתן פרס ישראל, שמאחוריו כשישים סרטים בקירוב, אז טוונט בן עשרים ושלוש. הסרט יתבסס על אחת מתכניות הרדיו של רם לוי שעסקה בהיבטים שונים של חיי נוער ערבי בישראל.

"אני אחמד" עושה שימוש באמצעי המבע המאפיינים את סרטי ההסברה שפעלו להנציח את עלילת העל הציונית – קריינות המלווה במעמדים מצולמים, לרוב מתוסרטים, הממחישים את הנאמר. אבל **"אני אחמד"** גם חותר תחתם, כדי לייצר סיפור הסברה אלטרנטיבי. אך בעוד רגלו האחת של הסרט נטועה בריאליזם סרטי ההסברה הציוניים, נראה כי רגלו האחרת נוטה אל עבר הסגנון האישי, שניצניו נראו אז בקולנוע הישראלי ואשר כונה לימים בשם **"הרגישות החדשה"**.

כך, פועלים פלסטינים הבונים ברינה – לרגעים נדמה שנלקחו מהסיקוונס על בניית תל אביב בסרטו של ברוך אגדתי **"זוהי ארצנו"** – נראים לפתע מובסים על רקע תיאור הדרך שבה הקבלנים עושקים אותם; שוט המתחיל בקבוצת פועלים בשעת הארוחה, פונה שמאלה באיטיות אל עבר קבוצת פועלים אחרת ובתנועה זו יוצר חיבור והרמוניה, אך נחוה באופן צורם כאשר בפס הקול מתוארת האיבה בין הפועלים הפלסטינים ליהודים; והיושבים בבית קפה יפואי אקזוטי הופכים פתאום מייצגים של האבטלה והדיכוי בחברה הערבית.

באחד השוטים הראשונים בתל אביב מופיע מגדל שלום, שרק נפתח כשנה קודם לכן והוכרז כמגדל הגבוה במזרח-התיכון. המצלמה עולה בתנועה אנכית על פני המגדל הזקוף, נעצרת ומתקרבת בתנועת זום איטית, ולפתע מתגלים הפועלים הפלסטינים הבונים את המגדל ומפריעים במפגיע לממד האיקוני של השוט.

אחמד וחבריו בונים את תל אביב, תל אביב מודרניסטית ולכנה המשקפת את ה"נורמליות" הבורגנית-ציונית, אך הם גם גורם המפריע לסדר הטוב. ניתן לומר שהסרט חלוצי ביצירת דמותו הפילמאית של הפועל הפלסטיני, או במילים אחרות – **"הפועל הערבי"**, דמות ששבה והופיעה ביצירות רבות.

בדקה החמישית של הסרט, מביט אחמד בבניינים הגבוהים שהוא נוטל חלק בבנייתם, ועל רקע זה עולה

הטקסט הבא: **"איך קראו לזה בשיעורי התנ"ך? ערי מסכנות, לא? ערי מסכנות במצרים, גבעונים, חוטבי עצים, גם זה מן התנ"ך"**. בנקודה זו מצוי אחד משיאיו של מהלך טשטוש הגבולות וההסתרה שבסרט.

בשוט תקריב מביט אחמד אל על, המצלמה גבוהה ממנו, ניצוצות שמש באישוניו ובזיעה שעל צווארו. מבטו משדר עוצמה שקטה, דימוי המזכיר תקריבי פועלים עברים בסרטי הריאליזם הציוני. מעבר לדימוי עצמו הנחרת בזיכרון, מהדהדת בשוט האידאולוגיה העומדת מאחורי סרטים אלו, השאיפה ללאומיות ולהגשמה, ועמה מתגנבת שאיפתו של אחמד להגדרה עצמית לאומית.

ניסיונות השתלבותו של אחמד, המגיע כמהגר לעיר הגדולה, קונקרטיים למקום ולזמן, אך גם ארכיטיפ לסי-פורי הגירה לערים הגדולות, כפי שהוצגו ב"סרטי מהגרים" מראשית ימיו של הקולנוע. זה אפיק נוסף שדרכו יכלו הצופים במדינת ההגירה לעבד את סיפורו של אחמד ולפתח הזדהות עמו.

לקראת סופו של הסרט נראה כי המנהרה אשר נחצבה במהלכו אל עבר הקולנוע האישי של תנועת **"הרגישות החדשה"** נפרצה לחלוטין. אחמד עוזב כלילה את מחנה הצריפים ויוצא אל רחובות העיר התוססת, הבהמית והאירור-פית, בסצנה הקושרת אותו לפרוטגוניסטים בקולנוע האישי – נטולי שייכות, בודדים במרחב עירוני מודרניסטי (לרוב תל אביבי), אבודים בעולמם.

אחמד לבדו, כמה מטרים לפניו צועד זוג צעיר. המצ-למה מחקה את נקודת מבטו, הוא הולך לקראתם ונראה כרוצה לגעת בהם, להחזיק אותם. הוא אומר: **"בלילה בעיר זרה אתה לבד, ברור לך שלאיש לא אכפת מה אתך ושכ-כלל לא רוצים [...]**, העיקר שלא תהיה כאן ברחובות שלהם, בבתים שלהם, מול הנשים שלהם", ומסכם: **"פחדים ממני, שונאים אותי"**.

אחמד ממשיך ללכת ברחובות החשוכים ונכנס לבית הקולנוע. בעורו נבלע בעולם הבדיון, הוא אומר: **"כשחיים יחד בארץ אחת מוכרח לבוא הבנה. ידידות פשוטה בין אנשים"**. מילותיו האחרונות: **"נשארה לי תקווה. נשארו לי רק חלומות"**, ספק בחירה דקלרטיבית בכוחה של הפנטזיה על פני המציאות. ■

דני רוזנברג (יליד 1979) הוא בימאי ותסריטאי. ביים סרטים עלילתיים ותיעודיים. מורה לקולנוע בבית הספר סם שפיגל.

תנועת החרם (BDS) ותפקידם של המיעוט הערבי ושל השמאל בישראל

רג'א זעארתה

ובאסיה. הוועידה החליטה להצטרף לקמפיין ולקדם חרם על חברת הספנות צים, על חברת אלביט ועל קונצרן טבע; ביוני משכה חברת הביטוח הדנית הגדולה KLP את השקעוֹתיה משתי חברות ענק בינלאומיות לחומרי בניין, וזאת בשל מעורבותן בהפעלת מחצבות בגדה המערבית וניצול משאבי טבע בשטח כבוש בניגוד לאמנת ז'נבה; באותו חודש פורסם, כי חברת הקוסמטיקה "אהבה" שוקלת להעביר את המפעל שלה משטח בגדה המערבית לתחומי "הקו הירוק".

מסיבת העיתונאים שהוזכרה לעיל נערכה בסימן "100 ניצחונות של בי.די.אס. בארה"ב". אחת הדוברות, רבקה וול-קומרסון מהארגון "קול יהודי לשלום" (JVP), ציינה נתון מדהים, ולפיו 40% מהיהודים בארה"ב תומכים בתנועה. וולקומרסון הסבירה כי "הקהילה היהודית השתנתה כתוצאה מהפרותיה ומפשעיה של ישראל, הסותרים את דיבוריה בדבר שלום". לדבריה, יהודים בארה"ב תרמו לתנועה כ-150 מיליון דולר.

פעולות הסברה מקדמות את התנועה, אך מדיניות המלחמות והעמקת ההתנחלויות שמנהלת ממשלת ישראל היא זו הנותנת לה את סיבת קיומה. כזו הייתה המלחמה הנפשעת בעזה בקיץ 2014, שהותירה שם 2,300 הרוגים, בהם 580 ילדים, ו-110,000 בתים הרוסים.

בניגוד לסברה הרווחת בקרב רבים וטובים במחנה השלום, התנועה אינה דוגלת בפתרון מדיני כזה או אחר, אלא מאמצת שיח של זכויות – בעצם של שלוש זכויות: סיום הכיבוש בשטחים שנכבשו בשנת 1967 (לרבות ירושלים המזרחית), כולל פינוי ההתנחלויות והגדר; הכרה בזכויות הפליטים לפי החלטות האו"ם; וסיום משטר האפ"ל ליה הגזענית בתחומי ישראל. עמדה זו אינה שונה מהותית ממה שמציעות כיום מק"י וחד"ש, ובעקבותיהן גם הרשימה המשותפת שהתמודדה בהצלחה בבחירות 2015: מדינה

אכסניה "הסחר האדום הפלסטיני" ליד רמאללה, שלמרגלותיה שוכן מחנה הפליטים אל-אמרי, צוין במסיבת עיתונאים צנועה עשור לקול הקורא שפרסמו ביולי 2005 171 ארגונים לא-ממשלתיים פלסטיניים וארגוני שמאל "למען חרם, מניעת השקעות וסנקציות נגד ישראל עד שתתיישר עם החוק הבינלאומי ועקרונות אוניברסליים של זכויות האדם". הקריאה של תנועת בי.די.אס. (BDS) מבוססת על "ההכרזה לכל באי עולם בדבר זכויות האדם", ובמרוצת השנים חתמו עליה כל הפלגים הפלסטיניים, לרבות תנועת פתח, חמאס, חזיתות השמאל ומפלגת העם הפלסטיני (לשעבר המפלגה הקומוניסטית הפלסטינית).

בשנים האחרונות נחלה התנועה הצלחות לא מבוטלות. לא רק ארגוני עובדים, אגודות סטודנטים, מרצים ואמנים בוחרים בחרם כדי להעניש את משטר הכיבוש והגזענות. גם בנקים אירופיים מושכים השקעות מחברות המרוויחות מהכיבוש, והאיחוד האירופי מסמן מוצרים של ההתנחלויות. רם בן-ברק, מנכ"ל משרד המודיעין ומועמד לראשות המוסד, אמר בראיון (יולי 2015) כי תנועת החרם הבינלאומי היא "מרכיב במצבנו האסטרטגי", והוסיף כי "תופעת החרם מדאיגה, וצריך לטפל בה. היא מדאיגה בעיקר בגלל שהיא מחלחלת".

והיוזמה אכן מחלחלת. הנה מספר דוגמאות משנת 2015: במאי החליטה "יוזמת יורו-מד הפמיניסטית" (IFE-IFI) המאגדת עשרות ארגוני נשים מ-17 מדינות באגן הים התיכון, להצטרף לקריאת החרם במטרה "להגביר את הלחץ הכלכלי והפוליטי על ישראל לסיום הכיבוש, הקולוניאליזם והאפרטהייד בפלסטין"; באותו חודש התקיימה בברזיל הוועידה הרביעית של "הרשת הבינלאומית של איגודים מקצועיים לסולידריות ולמאבק", בה חברים למעלה מ-60 איגודים מקצועיים באמריקה הלטינית, באירופה, באפריקה

פלסטינית בגבולות 4 ביוני 1967; פתרון צודק לסוגיית הפליטים; ושוויון לאומי ואזרחי לאוכלוסייה הערבית-פלסטינית בישראל.

איילת שקד, שרת המשפטים ("הבית היהודי"), הגדירה את החרם "אנטישמיות חדשה". ח"כ יצחק הרצוג (יור"ר "המחנה הציוני") כינה אותו "טרור אנטישמי מסוג חדש". אלא שהתנועה דוגלת בהתנגדות אזרחית לא אלימה. נוטלים בה חלק לא מעט פעילים יהודים, בעיקר בארה"ב, אבל גם פה, בישראל. החרם אינו חל על יהודים או ישראלים באשר הם, אלא בעיקר על מוסדות המשתפים פעולה עם דיכוי העם הפלסטיני ועל נציגיהם. התנועה רואה בחיוב את המאבק של תנועת הסרבנות לכיבוש בישראל, ורואה בישראלים וביהודים התומכים בשלוש הזכויות שנמנו לעיל שותפים פוטנציאליים במאבק. ואכן עשרות אנשי רוח ואקדמאים ישראלים פעילים כיום בתנועה.

ביטויי החרם מורכבים ותלויי-הקשר. הם שונים ממקום למקום, במיוחד כאשר מדובר באזרחים הערבים בישראל. התנועה אמנם חובקת עולם, אבל הנהגתה יושבת ברמא"ל. כאשר פרסמו את הקריאה לפני עשור, יוזמיה לא הביאו בחשבון יותר ממיליון פלסטינים שנשארו במולדתם אחרי שנת 1948, והם אזרחים בישראל. בשנים האחרונות ניסה השלטון בישראל להשתמש באותם אזרחים כעלה תאנה, כדי לרדות את הטענות של התנועה.

בשלב ההתחלה ראו בנו החברים מרמאללה בעיקר מטרה. "אנחנו מבינים את המצב הייחודי שלכם", אמרו, "כל מה שאנחנו מבקשים הוא שלא תהיו עלה תאנה של המדיניות הישראלית". אבל הגישה שהדריכה אותנו, קבוצה של אקטיביסטים/ות שייסדו את "BDS48" – הייתה הפוכה: ראשית, אנחנו עדות חיה לנורמות ולתפיסות הגזעניות הממוסדות של הממסד בישראל, לא רק כלפי פלסטינים פליטים או פלסטינים תחת כיבוש, אלא גם כלפי פלסטינים נים שהם אזרחי ישראל; ושנית, אנחנו יכולים להיות חלק ממאבק משותף של פלסטינים ושל יהודים בישראל נגד הכיבוש והדיכוי ולמען שלום ושוויון.

בדומה למאבק באפרטהייד בדרום-אפריקה ולמאבק נגד הקולוניאליזם הצרפתי באלג'יר, המאבק בכיבוש הישראלי בפלסטין נשען על שלושה עמודי תווך: ההתנגדות

של העם המדוכא, המאבק של הכוחות המתקדמים במדינה המדכאת, והלחץ הבינלאומי על המדינה המדכאת. לאור זאת נשאלת השאלה: האם תמיכה בחרם מצד כוחות השמאל בישראל משמעותה ויתור על תפקידם העיקרי – לחולל תווזה בעמדות של הציבור בישראל?

התשובה, לדידי, היא שלילית. הרי כוחות השמאל גור-סים כי פתרון צודק הוא האינטרס האמיתי של שני העמים, גם של העם בישראל. לכן כשם שהם רואים בהתנגדות של העם הפלסטיני תגובה טבעית ולגיטימית המחזקת את מאבקם לשינוי בתוך ישראל, כך הם צריכים להתייחס גם לסולידריות בינלאומית ולהתנגדות אזרחית לא אלימה כמו החרם כאל כלי לגיטימי, שסייע בידיהם להסביר לעם שלהם כי הכיבוש פשוט לא משתלם.

מול ההגמוניה הפוליטית, המתארת את תנועת החרם כ"איום קיומי" ו"טרור אנטישמי" – שמאל אמיתי אינו רשאי להכפיף את אמצעי ההתנגדות לכיבוש לרף המקובל בדעת הקהל במדינה הכובשת. שמאל אמיתי נדרש להציב תשובה רעיונית, ערכית ופוליטית צלולה ואמיצה. כוונתי לתשובות כמו זו של חד"ש (יוני 2015), אשר בירכה "על כל גילויי הסולידריות עם העם הפלסטיני ועם מאבקו הצודק – לרבות חרם על חברות מסחריות המעורבות בכיבוש ובהפרת זכויות העם הפלסטיני, שהוא סוג של התנגדות אזרחית לגיטימית", וקראה "לכל עמי העולם, להתאחדויות ולאגודות המקצועיים, להגביר את המאבק למען שלום צודק באזור, המבוסס על כיבוד זכויות העמים ועל הפסקת כל העוולות, הדיכוי והגזענות". שמאל עם ראיית עולם מעמדית צריך גם להצביע על אלה שיש להם אינטרס כלכלי להנציח את מפעל הכיבוש הקולוניאלי, לעומת אלה שיש להם אינטרס לסיימו. לשמאל ציוני תועלתני כדאי להמליץ להישען על המובאה הבאה מהספר שהוציא לאור המכון למחקרי ביטחון לאומי ("הערכה אסטרטגית לישראל 2014-2015"): "עמדתם של חוגי ימין בישראל, השוללת את הזכות הפלסטינית למדינה בגבולות ארץ-ישראל המנדטורית ודוגלת בסטטוס קוו, בנוסף לחוסר עשייה מדינית, מובילה להיווצרות מציאות של מדינה אחת בזירת הסכסוך – מדינה דו-לאומית או מדינת אפרטהייד. במציאות בעלת מאפיינים של אפרטהייד תהיה ישראל מנודה ומוחרמת על ידי משפחת העמים". ■

רגא זעארתה הוא מזכיר מחוז חיפה של מק"י, חבר לשכת חד"ש וממייסדי קבוצת "BDS48"

'קול העם לילדים' - עיתון לילדי הקומוניסטים

ארנת טורין

תחילת ההופעה

בשנות השלושים של המאה ה-20, החלה לפרוח בארץ עיתונות ילדים בעברית. טובי הסופרים והמשוררים, וכיניהם נחום גוטמן ולאה גולדברג, התגייסו לכתיבה לדור הצעיר. פריחה זו הגיעה לשיאה בשנות הארבעים והחמישים. אז גם נדרשה מק"י לעיתון בשם "קול העם לילדים", שיצא לאור בשנים 1955-1956. כדי להיזכר באווירה של שנים אלה נציין רק כי בשנת 1954 הצטרפו פורשי מפ"ם בראשות משה סנה למק"י, וכי ב-1956 הייתה מק"י המפלגה היחידה שהתנגדה למלחמת סיני.

באותן שנים, פותחה והורחבה פינה קטנה לילדים ביומון "קול העם" לעיתון ילדים שבו 4-6 עמודים מודפס סים בצפיפות, חלקם מנוקדים לטובת הרכים בשנים וחלקם ללא ניקוד. בעיתון זה פורסמו סיפורים, שירים ומדורים כמו מדע וכולאות.

"מה רבה שמחתי / כמה עליזה אני היום
להוצאת עתון הילדים / קול העם החביבון.
לא רק דבר לילדים / לא רק משמר לילדים
גם קול העם לילדים, לילדי הפועלים."

שיר זה, שהופיע באחד הגיליונות הראשונים של הביטאון, חושף משהו מן המוטיבציה שהייתה מאחורי הוצאתו. באותן שנים, המפלגות ברובן התנאו באמצעי תקשורת שיחברת את הדור הבא, שיתרום לעיצוב תמונת העולם ה"ראויה" של ילדים העתידים ללכת בדרכם של הוריהם. שלושת עיתוני הילדים הוותיקים היו בבעלותם ובניהולם של העיתונאים היומיים הגדולים: "דבר לילדים" היה בהשראת מפא"י; "משמר לילדים" – של מפ"ם; ו"הארץ שלנו" נסמך על שולחנם של עיתון "הארץ" ושל חוגי הבורגנות. כל מפלגה שאפה באותן שנים להקים בית ספר וגם סמינר למורות, עיתון יומי, וקל וחומר – עיתון לילדים.

"אני מבקשת אתכם שתפרסמו את הסיפור 'לאסי חוזרת הביתה' ושתיירו ילד עם יונת שלום" – כתבה קוראת צעירה לעיתון הילדים שהגיע לביתה.

ח כמה עממית בשפות רבות גורסת כי "עץ ניכר בפירותיו". הפירות והתוצרים של המפלגה הקומוניסטית הישראלית (מק"י) לאורך שנות קיומה כוללים עיתונים וכתבי עת. ביטאונים אלה יועדו למגוון קהלי יעד ונתנו ביטוי לעושר הקולות שהתקיים במפלגה. בראש רשימת הביטאונים ראוי למנות את "קול העם", יומון המפלגה, אשר פסק דין כבג"ץ שהוגש בעניינו משרטט עד היום את קווי חופש הביטוי בישראל; את "אל איתחאד", היומון המפלגתי היחיד בערבית; את "ערכים" ו"א-דבר", כתבי העת הרעיוניים של מק"י; ואת "זו הדרך", השבועון החוגג יובל להופעתו.

כיום, בעידן המכונה פוסט-מודרניסטי, לא רק התכנים, אפילו עצם הופעתו של ביטאון מפלגתי אינם לגיטימיים בשיח הציבורי. בקורסי מבוא לתקשורת מלמדים, כי התהליך המרכזי בתולדות העיתונות בישראל הוא של גוויעת העיתונות המפלגתית והחלפתה בעיתונות פרטית. מן הנוף העיתוני נאי הרי נעלמו יומונים כמו "דבר", "על המשמר" ו"הצופה" לטובת "ידיעות אחרונות", "מעריב" ו"ישראל היום".

ריכוז המדיה בידיים פרטיות ומסחריות משקף את התפשטות הקפיטליזם ואת ההגמוניה המתחזקת של בעלי הון ותאגידים בתהליך ייצור התרבות. עם זאת, חרף תמונה שחורה זו, מתאפיינת העיתונות בישראל בלא מעט ביקורת תיות ודוקרנות כלפי אליטות פוליטיות וכלכליות. תחקירים שראו אור בשנים האחרונות דוגמת "שיטת השקשוקה" ופרשת הגז, ותכניות תחקירים כמו "המקור" ו"בולדוג" הם דוגמאות להתנגדות הראויה לציון. להערכתנו, פעילות זו בעיתונות המודפסת מייצגת בשורות העם שכבה רחבה יותר מזו המכונה אינטליגנציה.

העושר של עיתונות הילדים בישראל של שנות החמישים נבע, אפוא, מהמגזריות ומהתפקיד שנטל על עצמו כל אחד מהעיתוננים להגדרה עצמית של הילדים ושל הזהות המשפחתית.

סיפורים וקולות ילדים

מק"י יישמה בדרכה את התפיסה לפיה נחוץ חינוך רעיוני לדור ההמשך. כמה קטגוריות אפיינו את עולם התוכן של "קול העם לילדים":

*** סיפורים בדיוניים**, אלו כללו אגדות, משלים וסיפורי עם מתורגמים בעלי מוסר השכל. בעלילותיהם התגברו המעטים על הרבים, החלשים על החזקים, והחיות הקטנות ניצחו בזכות ערמה ותבונה את הדורס והאימתני.

לילדים בוגרים יותר נועדו סיפורים עם ערכים הומאניסטיים. כאלה היו, למשל, "הפצצה החכמה" על אודות פצצה שמטיל טייס קרב בקרבת בית ספר, שניחנה בהגיון פציפיסטי ועצמאי ולכן היא נחושה לא להתפוצץ ולא להזיק לאוכלוסייה אזרחית; וגם "הדגל האדום", המספר על הילדה חנה המתאכזבת לגלות שאביה הביא ליום הולדתה פיסת בר אדומה, אך בחלומה פיסת הבר היא דגל מרהיב, המציג לה חזיונות של פועלים מאושרים ושל המאבק שהביא אותם לחיים של רווחה.

*** אישים שכדאי להכיר:** מדי שבוע הביא "קול העם לילדים" פיסת היסטוריה ותרבות באמצעות ביוגרפיה של אישים מרכזיים. עם האישים שתוארו במדור נמנו המדען מיכאיל לומנוסוב, שעל שמו נקראת האוניברסיטה במוסקבה; לאי פסטר, שילר, מרקס, לנין, ורק אישה אחת – רוזה לוקסמבורג. אגב, בעיתוני הילדים בישראל של שנות השמונים ואילך הוחלפו אישי מדע ותרבות בידוענים מתחום הקולנוע והטלוויזיה. תמורה זו מעלה בזיכרון את המאמר הקלסי בתקשורת המונים של ליאו לוונטאל, המבכה את החלפת גיבורי ההמון באמריקה מתעשייתנים ואילי הון לכוכבי קולנוע בראשית המאה שעברה.

*** שירה, תרבות ואמנות:** עיון בדפי "קול העם לילדים" מלמד על מאמץ להביא לקהל תרבות גבוהה שגם מהנה וגם משכילה. האיוורים והציטומים המעטים בכל גיליון נבררו בקפידה. חיה קדמון תרגמה כמה שירי מופת של היינריך היינה ומשירת העבדים בארה"ב. פרקי היסטוריה הוצגו באופן מעניין ונגיש לגיל הקוראים. ברשימה שהוקדשה

להיסטוריה של הכיסא, הוסבר, כי בעבר הותר השימוש בכיסאות רק לאנשים רמי מעלה, ומכאן הביטוי – כס מלכות. אך עם התפשטות הדמוקרטיה הורחבה הזכות לשבת על כיסא. חשיבה דומה מתגלה בהצגת סוגיות מדעיות כמו גילוי האטום.

*** קולם של הקוראים:** בכל גיליון פורסמו מכתבים של קוראים צעירים, הנה דוגמא: אני שולחת תרומה לקרן קול העם לילדים – לירה אחת מהקופה שלי, מהכסף שסבתא נותנת לי כשאני ילדה טובה. ומבקשת אתכם שתפרסמו את הסיפור "לאסי חוזרת הביתה" ושתציירו ילד עם יונת שלום. ממכתבי הקוראים הצעירים אנו למדים כי בשנים ההן נערכו ביקורים הדדיים בין חברים יהודים וערבים: אין ברו בכל בית וצריך להביא מים ממרחקים, מספר קורא צעיר שביקר בבית חברים בנצרת, אבל אחרי הריקודים כיבדו אותנו במאכלים ובמתקנים. והנה שיר שכתבה טניה בת אחת עשרה וחצי מחיפה (כנראה טניה ריינהרט) תחת הכותרת "האדם רוצה בשלום": "מה יהיו פני עולם יפה זה כשעשן מלחמה אותו יכסה / כשהפרחים היפים יהיו למרמס רגלי חיילים ואת גזעי העצים של אמא מולדת תאפוף שלהבת... אך חולף לו מיד ההרהור מהלב לנחלת העבר המלחמה תחשב / האדם רוצה בחיים ואיננו רוצה חללים, בשלום רוצה האדם ולכן יהי שלום בעולם".

העלעול בדפי "קול העם לילדים" מרגש: אימהות ואבות מייסדים של הקומוניזם בישראל יצרו עיתון לילדים המעלה על נס את ערכי ההומניזם, החמלה לעני ולחלש והחתימה לשלום.

בימינו, מופיעה עיתונות ילדים מפלגתית או אידיאולוגית במוצהר בחסות העיתונות החרדית של אגודת ישראל וש"ס. בעיתוני הילדים האחרים בוצע מעבר מעייתונות מגויסת למסחרית. עיתוני הילדים נטשו את הטון הדידקטי לטובת התנחמות לקוראים. בהקשר זה אזכיר, כי למרות התחרות רווית המשטמה ששררה ביניהם, ב-1985 התאגדו שרידי הביטאונים של המפלגות הציוניות לעיתון ילדים בשם "כולנו". איחוד זה נולד לא מחמת קירבה חברתית ורעיונית, אלא בשל הוויתור על אידיאולוגיה מוצהרת והמרתה בעולם מושגים צרכני. "כולנו" נסגר בשנת 2000.

עיתונים המופנים לבני נוער ראויים למאמר נפרד. אך עלעול בהם מלמד, כי הם עוסקים בעיקר בהאדרת האינדיבידואלים ובתרבות המעודדת צריכה ראוותנית. ■

ד"ר ארנת טורין מלמדת בחוג להוראת תקשורת במכללה האקדמית לחינוך גורדון, חיפה, פעילה במק"י ובאשה לאשה.

פועלי כל הארצות התאחדו!

זה הדבר

HADEREKH زوهديرك

בית קולנוע, חמשת השנים האחרונות.

בית קולנוע
השנים האחרונות

לצעד הגאווה הלבנה

יוצן הבחירות 77

"הסכנת להיות חבד-בנות בלשונות"
הצעד. בידועה השלמה עם שיקד."

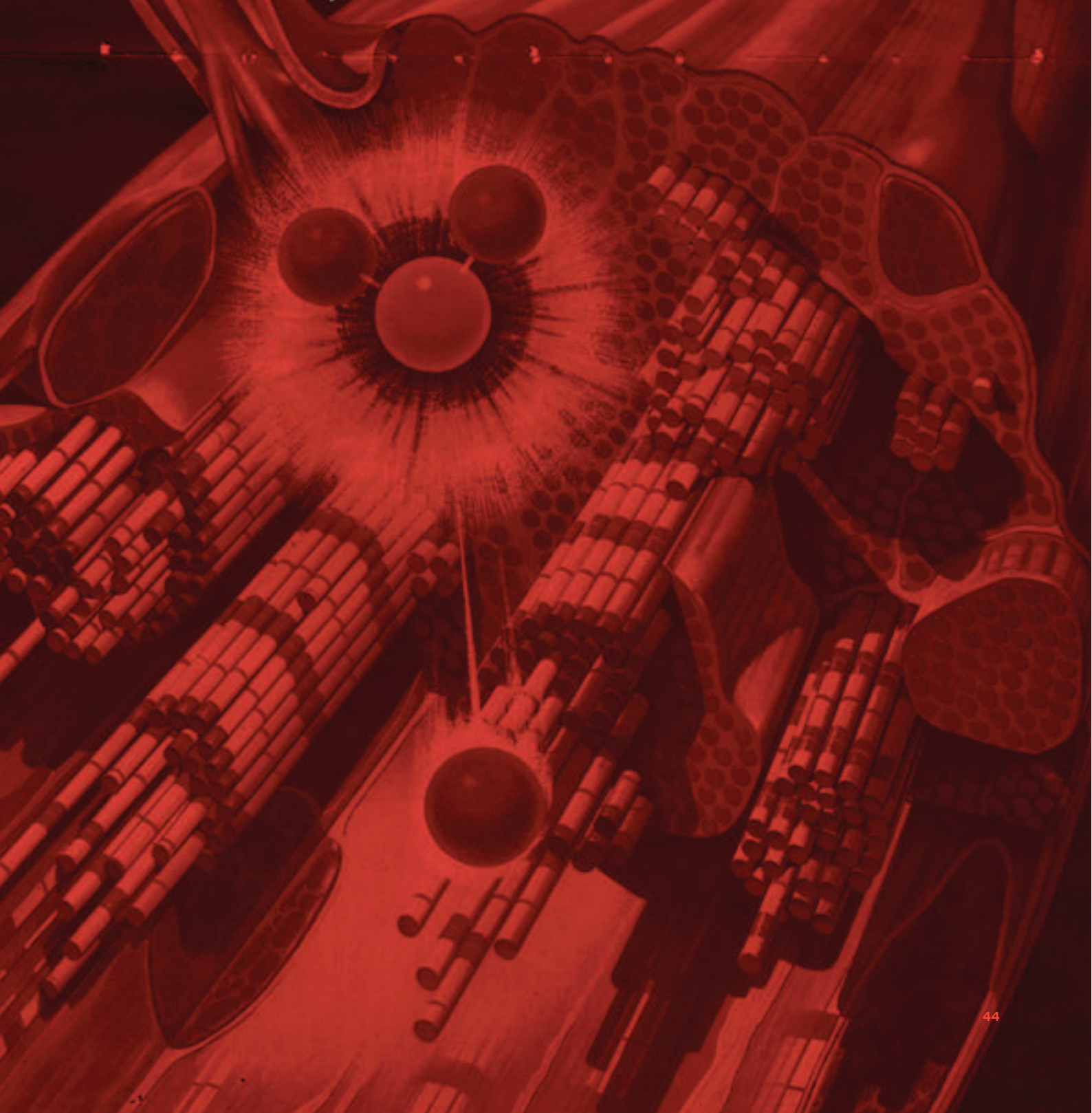

אישיות ונודיניות בלתי־צויה

קבלת פנים נלהבת לגיבור החלל

מסדה
מליין
פנמים
לא

"זו לא אשמתי שנולדתי בישראל הסוגרת עצמה בכלוב"

ריאיון בלעדי עם המשורר מרואן מח'ול

כל הופעה פתחתי בהצהרה בזו הלשון: 'אבי פלסטיני ואמי מארונית מלבנון. הם לא ביקשו את רשותי כשהחליטו ללדת אותי חצי פלסטיני וחצי לבנוני. איש גם לא שאל לדעתי כאשר פרצו בין שני הצדדים מלחמות. לכן אני מתנצל מראש בפניכם, כי לא אשיב על השאלה: איזה חלק ממך אהוב עליך יותר?'

זהותך המורכבת הייתה נושא במפגשים?

בהחלט, הרי אני עצמי מעלה את הנושא לדיון. במפגשים נשאלו שאלות על יחסי ערבים ויהודים בישראל, ועל זה דיברתי רוב הזמן, ובמיוחד על האפליה בין הערבים ליהודים בישראל, על השתייכותנו כבני מיעוט פלסטיני לעם הפלסטיני בפרט, ולעולם הערבי בכלל. בהקשר הזה גם נשאלתי כמה פעמים, אם זה נכון שאת השירים שראו אור בקובץ שירי האחרון בעברית תרגמו 12 מתרגמים יהודים. השבתי להם: מה השאלה? ממתי האויב הוא היהודי או השפה העברית? אני אחזיק בידו של כל יהודי עמו יש לי מכנה משותף, כדי שנתייצב יחד נגד הגזענות. אם לא אנהג כך, אני עצמי אהיה גזען. הוספתי גם, שמשורר אומר לבני האדם מה שאינם רוצים לשמוע. נשאלתי לגבי שירים שלי, שמאזינים בערבי השירה התקשו לפעמים להבין את ההקשרים שלהם. למשל, לגבי השיר "דרשת יום ראשון" המתאר את האסון הטמון באיסלאם הקיצוני, ומצביע, כיצד נתניהו ניסה לנצל את הפחד לצורך גיוס צעירים נוצרים לצבא. היו גם מעטים שהתקוממו על השיר שבו כתבתי:

הזונה היא מן המכבדות שבפריית

משום שאיננה מסתירה דבר

כפי שמסתירים יראי השמים של דורנו

במהלך הביקור הקדישו לי תכנית בת 75 דקות בערוץ הטלוויזיה הלווייני אל-מיאדין. המנחה, המשורר והעיתונאי הנודע זאחי ווהבי, שאל אותי, היכן אני מעדיף שתצולם כתבה על ביקורי, והציע ביקור במחנה פליטים. אמרתי שאני

מרואן מח'ול מספר על רשמיו מלבנון בעקבות הופעותיו בביירות ביוני השנה, וחוזר, איך לא, למורכבות של המציאות הפלסטינית והישראלית, שהיא ציר שיריו.

אנו שמחים לפרסם בגיליון היוכל של "זו הדרך" שיחה בלעדית עמך על הופעותיך בערבי שירה בלבנון.

גם אני שמח להזדמנות, כי "זו הדרך" הוא חלק ממני, מהמורשה שלי. אני סבור, שהנאמנות של "זו הדרך" לדרכו במשך יובל שנים, וההתגברות על הקשיים ועל היחס המנוכר של חלקים רחבים בדעת הקהל הישראלית, הן סיכוי ומקור לתקווה. כך אני תופס את כלל העשייה של הקומוניסטים היהודים והערבים בארץ, השוחים נגד הזרם. מימרה סינית אומרת, שרק דגים מתים שוחים עם הזרם.

איך נולדה הסדרה של ערבי השירה בביירות?

מבחינתי, ערבי השירה היו תוצאה של האיסור שהטיל הממסד הישראלי על הפלסטינים בעלי אזרחות ישראלית, לבקר בלבנון. התקוממתי במיוחד על האיסור שהוטל עלי, למרות שאמי לבנונית, ילידת הכפר רמיש בדרום לבנון, ואבי פלסטיני אזרחי ישראל. נולדתי ב-1979 בפקיעין, המרוחקת 15 דקות נסיעה בלבד מהכפר רמיש. אך מאז נסגר הגבול, אמי אינה מורשית לבקר את משפחתה. אישית אני יכול להשלים עם האיסור הזה. בשעתו, כאשר מעבר הגבול היה פתוח, גם אני ביקרתי בדרום לבנון.

ובכל זאת, מי ארגן את הופעותיך?

את כניסתי לביירות ארגנו רבים ובראשם שגרירות פלסטין בלבנון. בסיוע שר התרבות הלבנוני, היא ארגנה ערב בו קראתי משירי בפני 1,500 איש שהתכנסו באולם בארמון אונסק"ו, שהוא אחד האולמות הגדולים ביותר בביירות. כמו כן נערכו עוד ארבעה ערבי שירה – בשכונות אל-אשרפייה וחמרה בביירות, בטראבולס ובבעקלין שבהרי השוף.

מעדיף שיצלמו ביקור אצל בני משפחתי בדרום לבנון. ווהבי הביע תמיהה על החלטתי. השבתי לו, שאני אוהב את בני עמי הפליטים הפלסטינים ללא ספק, אך בינתיים מתגעגע לבני משפחתי לא פחות.

נסעתי לכפר רמיש. ביקורי שלא תואם מראש הפתיע את הדודות והדודים ואת ייתר בני המשפחה. היו חיבוקים נרגשים וולגו דמעות בשפע. הרי לא התראינו מאז שנת 1998, ואפילו לא דיברתי איתם בטלפון במהלך 17 השנים האלה.

מנין הכנות, ואפילו האומץ להתייצב מול המשפחה מהצר הלבנוני?

ההסבר נמצא בשכונת מח'ול שהיא חלק מפקיעין, שם נולדתי ושם חייתי עד גיל 25. אבי היה איש המפלגה הקומוניסטית הישראלית והעביר לי את המורשה הזאת. אני נזכר שמגיל שבע ועד גיל עשר הייתי מפיץ בשכונה את גיליונות העיתון "אל אתיחאד" שקיבל אבי. לכן מילדות חונכתי להתנגד לגזענות, לכל גזענות, ולא להתחמק מעימות בכל הקשור בדעותי.

אני פלסטיני בלאומיותי ובתרבותי וישראלי באזרחותי. זו לא אשמתי שנולדתי בישראל ושישראל חוסמת אותנו בגבולות לא עבירים ובעצם סוגרת עצמה בכלוב. מבחינתי, הפלסטינים בשטחים וכל העמים הערבים הם אחים שלי, ומלחמות אינן משנות עובדה זו.

איזו ביירות נגלתה לעיניך?

ביירות מקסימה הודות לפסיפס האנושי, הלאומי, החברתי והפוליטי שקיים בה. היא יפה משום שהיא משתרעת על מורדות ההרים הגולשים אל הים. ליופי הזה של הטבע מתרגלים, אך קשה להכיל את כל עשרות הזהויות המתרוצצות בעיר. לכל אזור בביירות יש מאפיינים משלו. אפשר לפגוש בה את בני כל המיעוטים החיים ברחבי העולם הערבי.

אך ביירות היא גם עיר שחרותים בה סימנים עמוקים של עימות והרס. אני עדיין נושא בתוכי את העשן ואת מראות כלי הנשק המכותפים.

תושבי ביירות מתנשאים ודוחים כל דיבור על הבעיות החברתיות והפוליטיות ההיסטוריות. אך רשמי אחרים. הנה מקרה שקרה לי בביירות. הייתי צריך לעבור מרובע אל-אשרפייה לרחוב אל-חמרה וניסיתי לעצור מונית. בדרך כלל מחכים בביירות דקה או שתיים למונית. אבל במקרה הזה, נהגים רבים שעצרו לידי סירבו לנסוע אל-חמרה! לא פעם שמעתי השוואות בין ביירות לתל-אביב,

מאחר ששתיהן שוכנות לחוף הים ומצטיינות בחיים סביב השעון. אני יכול להעיר, כי תל-אביב מסודרת הרבה יותר מביירות מבחינת הבניינים, הכבישים, התנועה, אבל ביירות ממגנטת הרבה יותר! יש בה חיונית רבה יותר. בתל-אביב לא תעצור בצומת לשאול משהו את הנהג במכונית הסמוכה, כי כמובן לא יענו לך. בביירות תעצור, תחליפו דברים וגם תזכה בחיוך.

ואיך הייתה החזרה מביירות לארץ?

עוד לפני שנחתתי בארץ, הזדרזו ח"כ ליכרמן הגזען להכריז, כי יציג את נושא נסיעתי בוועדת החוץ והביטחון של הכנסת ולדעתו צריך לשלול ממני את אזרחותי הישראלית. הוא דיבר כמו חתול מפוחד שנקלע לפינה. אבל השב"כ, שעצר אותי בכניסתי לארץ, שחרר אותי כעבור כמה שעות. על יוזמת ליכרמן לא שמעתי יותר.

קבלת פנים רשמית זו הייתה צפויה ולא הטרידה אותי במיוחד. מה שפצע אותי בשובי היה הליברמניזם מצד אנשים שהם בקשר עסקי שוטף עמי, כמנהל חברת בניה, כבר שנים ארוכות: מנהלים בסניף הבנק, פקידים בעיריות, אנשי מקצוע בתחומים שונים. נשלחו לעברי מבטים מלוכסנים חשדניים, כאילו הביקור בביירות הפך אותי לאיש מסוכן. היו גם שבי-קשו שאסביר להם למה נסעתי ללבנון. למה אני צריך בכלל להסביר למישהו את נסיעותי, את מפגשי עם משפחתי, עם הקהל שלי?

ובכל זאת אני כבר לא מופתע מגילויי השנאה והגזענות המעמיקים שורש בחברה הישראלית. מבחינתם של ראשי הממסד הישראלי, כל גשר חברתי ותרבותי בתוך ישראל ובין ישראל לשכנותיה הוא איום על הקונספציה של 'עם לבדד ישכון', של סגירות מדינית ושל זריעת פחד. במקום לפתור את הסכסוך הלאומי, קוברים את הבעיות עמוק יותר ומלכים חשדנות.

מה התוכניות שלך?

אני מתכוון לעצור את שטף הנסיעות שבלע את זמני בשנים האחרונות, לכתוב שירים יותר, להיות יותר עם משפחתי, וכמובן לשקם את העסק ממנו אני מתפרנס.

הגעתי למסקנה, כי ספרי שירה הם עניין יותר לא-כיונים ולהיסטוריה ופחות לאנשים. השירה לידתה בקול, בדיבור, בקריאה בפני קהל. אני מבין כך את המילים שכתבה המשוררת רחל: 'התשמע קולי רחוקי שלי, התשמע קולי באשר הנך'. לכן אתמיד גם הלאה בקריאה משירי בערבי שירה בפני קהל מגוון.

סְקִי רִשְׁמִיָּא

מרואן מח'ול

בְּסִקִּי רִשְׁמִיָּא, נִצָּב לְמוֹל הָר וְעַל כְּתָפָיו
נָחָה עֲנָנָה שֶׁהֶעֱלִימָה מֵעֵינַי אֶת הַחֲרָשִׁים
וְאֶת הָאֲרוֹזִים הָעֶקְשִׁים.

מַעֲדָנוֹת לְטָף עֲנַף הָאֲרֶז אֶת בֵּיתָנוּ, וְהַדְרֵךְ
לְשֵׁם הַתַּעֲצָלָה וְהַטְלָטְלָה
מֵאִימֵי הַפִּסְגָּה הַמְרֻחָקָה.

מְלוֹתֵי מְבִיעוֹת אֶת שְׂרָאוֹ עֵינִי, אֶךְ
כִּיצַד תּוֹכֵלֶנָּה מְלִים עַל נִיחוּחוֹ שֶׁל מְקוֹם לְבָטָא
אֶת שְׁנֵתָן לְהַרְיֵחַ אֶךְ לֹא לְהִסְבִּיר?

אֲנִי נִשְׁבָּע כִּי לֹא הִגְזַמְתִּי בָמָּה שְׂרָאִיתִי. יִתְכַּן שָׂרֵק
צִמְצֻמְתִּי לְשֹׁנִי בְּתִי־שִׁיר אֶת לְבָנוֹן שְׂבָה מִלִּיּוֹן
רִשְׁמִיּוֹת, הַמְשַׁקִּיפּוֹת עָלֶיךָ בְּכָל יוֹם כְּמוֹ הִיָּה חָג.

פרסום ראשון. תרגום מערבית: עידן בריר
סְקִי רִשְׁמִיָּא הִיא שְׂכוּנָה בַּכּפָּר רִשְׁמִיָּא שְׁבָהר הַלְבָנוֹן, מַעַל הָעִיר בִּיבְלוֹס (גִּ'בִּיל).

מוהר המילה

מחמוד דרוויש

הקדמה

בסוף אוגוסט 1965 שוחרר מכלא מעשיהו מחמוד דרוויש, המשורר הצעיר (אז בן 24) ועורכו של הירחון הספרותי המתקדם בערבית "אל ג'יד". דרוויש ריצה חודשיים מאסר בהחלטת בית משפט צבאי, שהרשיע אותו ב"יציאה משטח סגור ללא רישיון תנועה" (הימים היו ימי הממשל הצבאי באזורים המאוכלסים ערבים). ימים ספורים לאחר שיצא מהכלא, שלח דרוויש רשימה לשבועון "זו הדרך", וזו פורסמה בגיליונו השני (2.9.1965). אנו מביאים להלן כלשונה את הרשימה ששמרה על רעננותה, וכן שיר שכתב ותרגם לעברית בעקבות כליאתו. מחמוד דרוויש (1941-2008) נחשב המשורר הלאומי הפלסטיני. פרסם למעלה מ-30 קבצי שירה.

כבוד הוא למילה, ולא עלבון, "לזכות" ברדיפה שהיא זוכה בה במולדת. נטולת-חשיבות היא השאלה: מה גורם למילה את העינוי: כוחה היא או חולשת אויביה ופחדם ממנה? לי אחת היא התשובה! לכן ארשה לעצמי להתפאר בכך שזכיתי להיות אחד מאלה, אשר שלפו את המילה בקרב־האהבה, אהבת האדם, המולדת, הצדק והאחוה, כי אהבה זו, המושתתת על ההכרה המלאה במהות הדרך ומהות המטרה, צובעת את המכשולים שבדרך המילה, את הכלא, הרדיפה והכבלים בצבע התקווה והאביב, ומשנה את משמעות הדברים – עד כי הכלא, למשל, נהפך בעינינו ל"תחנה בדרך", והעינוי והעייפות מוהר ליפה שבכלות. אם כך הוא הדבר, "ימוגו" כתלי הכלא בפני מילה זו.

*

נאסרתי, משום שיצאתי לכמה שעות מ"מאסרי הגדול". ובכן, מה הוא ההבדל בין מאסרי בתוך הכלא "הקטן" במעשיהו ומאסרי "הגדול" מחוצה לו? ההבדל גדול בכך, שהסוהר משתלט על עשרים-וארבע השעות של חיי מדי יום. ההבדל הוא בכך: במעשיהו שבוי הייתי ולא עציר!! איבוד ערך האדם והפיכתו לסתם חפץ היה לפני כן דבר שרק קראתי עליו בספרים, אך כבואי למעשיהו חייתי את זאת במשך חודשיים תמימים.

ההרגשה שאתה שבוי ולא רק אסיר במולדתך שלך – הינה המסוכנת שבהרגשות. הרגשה זו יכולה ליצור שרשרת של תסביכים, המובילה לחוסר-אמונה בערך החיים וזאת בבואך לדעת שאתה נמצא בגולה בתוך מולדתך. כן, אתה מגיע לכך. אם ציפית ליחס אחר ממי שמאמין כי אין לו חיים אלא במותך. אז בגלותך שאויבך הינו קודם-כל אויב־עצמו לפני היותו אויבך, ובצפותך מהזאב שרק יטרוף והאמנת בנכונות דרכך – נהפך כלאך "פינת-תפילה" לחרות ואהבתך למולדתך למין חדש

של "סופיזם". ואז לוקחת "מילתך" מהתפילה את עמקותה ולא את הכניעה שבה. סבלנותך נהפכת לאתגר, ואמונתך לנשמה. וכך מתעלה אתה מעל לכאבי הפצע וכל התפל שסובב אותך.

*

בהרגשה זו חיפשתי תמיד את החיוך שיכתיב לי מילים המעניקות לחיים טעם חדש ומוסיפות להם עומק שיבלע את העצבות. בכלא נותקתי מכל מגע ישיר עם הסובב בחוץ, וגעגועי לכל מה שאסור עלי – נתנו לדברים ערך חדש בעיני... כך, למשל, התחלתי לאהוב את הירח שתמיד תיארתי כ"טיפש". אוכל לרשום לפני שאהבתי לירח נולדה בשעה זו, או בלילה זה – כאשר פתח הסוהר את דלת צינוקי והנה הדבר הראשון שניצב ממולי, היה הירח. קל לקורא לתאר לעצמו את התמונה של משורר בתוך צינוק (2x1 מטר), אשר פתאום מפתיע אותו הירח ו"מתקיפו" בתוך צינוקו כשחיוך כובש את כל פניו... אך לפעמים חושב אני בכיוון אחר: איפה אני ואיפה סוהרי – מ"האחרים"? האחרים נוסעים לירח, ואילו הסוהר דואג רק לסגור היטב את בריח צינוקי!!

*

רציתי, באחד משירי, לחפש את האור בדמעה. אך לא ידעתי בדיוק איך, ונכנעתי לאמונה שהדבר אפשרי... אולם כאשר ציווה עלי הסוהר להרים את הטורייה ולחפור בה את האדמה, כבדה עלי נשימתי, וכפות ידי – שלרוע מזלי ולצערי היו רגילות אך לעט ונייר, לידי החברים ולשערות האהובה! – התחילו להצמיח בועות... אזי בהתכופפי, ראיתי איך מתמזגת ישותי כולה באדמה הנכנעת. ובראותי את חרוזי הזיעה הכסופה מתגלגלים מעל מצחי, הרגשתי מה גדול הוא הפלא... ומה קדוש זעמו בראותו שטיפות זיעתו ודמו נוהרים לכיסי הנצלנים. הרגשתי אז את סוד האהבה האגדתית שבין הפלאח לאדמה... ומדוע השתטחו פלאחים ערבים לפני הטרקטורים שבאו להפריד בין הזוג האוהב.

כאן מצאתי את האור בזיעה – שהיא דמעת העור!!

*

אם מותר לי להמשיך ולספר על עצמי בהזדמנות זו הנתונה לי... אודה לקורא – עם הרגשת בושח – שאיני יודע זריחת שמש מהי. רק בהיותי בבית הסוהר ראיתי את זריחתה של כלה זו בעלותה מתוך אגם של אור ושחקים! איך העזתי עד כה להיות רחוק מיפה זו ששתתה את התה עם מיאקובסקי? ואני... עמדתי בפניה, לא על מנת להזמינה לשתות... כי אם כדי שתראה מה עושים בי לפניה ומבלי שיתביישו ממנה... האזיקים לגוף והלב שרוף... זה היה ביומי השני בכלא, כאשר הובילוני כבול בברזל, מוקדם בבוקר, מבית המעצר של עכו... ואשמתי היא שאני ארוס למילה האוהבת את שני עמינו, ואת כל העמים!!

*

נשאלת השאלה: האם פירוש דברי שהכלא הוא בית ספר? לנו לא! "אם כן איך הרגשת בדברים חדשים וטובים שהעניק לך הכלא? הרי זאת חוויה?" עלול לשאול מישו. והתשובה: עליידי אי-כניעה לעצב ולכאב, ומיצוי כל אשר אפשר למצות מהם, אם מאסרי הוא כבר עובדה קיימת... ומס שמכריחים אותנו לשלמו לשליטים הרוחשים לנו איבה כי הם אויבי-עמם.

*

כעת, לאחר שחרורי, יוכלו כולאי לשאול את עצמם: האם יחדל דרוויש זה "לבצע פשע"... הרי בית הסוהר הינו בית-מדרש לפושעים, ובקבלם את "תעודת-הסיום" לא יעזו לחתור לתקופת "השתלמות" נוספת! אענה, כפי שענה ברטולט ברכט בשם אחד האסירים בכלא הפאשיסטים. האסיר כתב שם לנין על קיר הצינוק... וכשלא עלה בידי הסוהר למחוק את השם אחרי מאמצים גדולים... אז "הציע" לו האסיר: "עליך להרוס את הקיר"! אענה להם, גם, כפי שאמר מוחמד הערבי לדודו, אשר ניסה לפתות אותו ולהורידו מעל הנתיב שהתווה לעצמו: "יטול את השמש ביד ימינו ואת הירח ביד שמאלו, ולא אסטה מדרכי". יתר-על-כן, השאיפה לכלוא את קול האהבה, לא פחות טיפשית מניסיונו של רודן "להעניש" את הים בשוט אחרי ש"סירב" אותו ים אכזרי להיענות לרצון אותו רודן. על זאת אחזור, מתוך אמונה והכרה בעובדה שאויב המילה החופשית הינו אחד בכל דור ומקום... אחד המחליף מעת לעת את כתובתו ובגדיו! לקורא אני מבטיח: אמשיך בתשלום מוהר המילה יחד עם חברי בדרך – ערבים ויהודים.

כתובת חדשה

מחמוד דרוויש

מֵעַן בֵּיתִי
שׁוֹב הַשְּׁתָנָה.
אֲרוּחָתִי וְזִמְנָה.
כְּמוֹת הַטֶּבֶק...
צָבַע בְּגָדִי...
הַפָּנִים וְהַקֹּמָה...
הַכֹּל הַשְּׁתָנָה...!
פֹּה, הַלְכָנָה
לִי יוֹתֵר נֶאֱדָה,
יוֹתֵר בָּרָה
הִיקָרָה!
וְיוֹתֵר שְׁלֵמָה.
רֵיחַ הָאֲדָמָה -
בְּשֵׁם!
טַעַם הַטֶּבֶע -
סִפְרִי!
כָּלוּם לֹא קָרָה!

תרגום מערבית: המחבר. מתוך המחזור "שירים מבית הכלא".
פורסם ב"זו הדרך" 6.1.1966.

תל חדיד, תל-אביב ו"כיפה אדומה"

אבשלום קוה

מ על משולש הכבישים המקשרים בין לוד, מודיעין, שוהם וראש העין מתנוסס תל-חדיד. התל הינו אחד משרי המעלות היותר מובהקים של נוף ים-תיכוני ושל היסטוריה מזרח-תיכונית המשתרעת מתקופת הברזל (האלף השני לפני הספירה) ועד ימינו אנו. בראש התל, השרוי משנת 1948 בעילפון מטריד, נקודת תצפית רחבת היקף ואופק הכוללת את תל-אביב המעטירה על שלל פרבריה הנעוצים בין חדרה לגדרה. ובין שני אלו חיה ונושמת "כיפה אדומה" – שם ספר ילדים נצחי, אך בהווה הפלילית המקומית הביטוי מצביע על תרגיל הטעייה מתוחכם המוביל, בדרך כלל, למעשי אלימות רצחניים.

בין עידן הברזל לשנת 1948 שקק המקום, שקורא בשמות שונים כחדיד, חדיאת ועוד, חיים עשירים ומגוונים. בשנה זו עלה הכורת על הכפר הפלסטיני חדיד (בשנת 1944 נמנו בו 750 תושבים).

האתר אוצר בקפלי העמוקים והסמויים שכבות שעדיין לא נחקרו כיאות. באתר נמצאו שרידים מחומה אותה שזפו, ככל הנראה, עיניו של אלוף פיקוד הפלישה לכנען, הבריגאדיר יהושע בן-נח, לצד בורות מים רבים, גתות רחבות, מתקנים חקלאיים, מערות קבורה ודירי צאן מתקופת בית ראשון, שני ומימי החש-מונאים, היוונים, הרומאים, בתי אומיה ועבאס ואילך עד ימינו אנו.

אילו קמו לתחייה אבות האומה הישראלית כמו גם מייסדי הכנסייה הנוצרית בצד שליטים, מלכים וסולטאנים ממאות קרובות יותר להווה החמוץ, אין ספק שהיו נפעמים מהמראות הפרוסים לפנייהם: שפע דוקר של מבני בטון, מסלולי שדה תעופה העמוסים בתיירי "הכול כלול וחלול" וכולי, בצד מפעלים מצליחים, ופה ושם שדות ופרדסים השומרים על ניחוח חציר וזבל אורגני. אך כאשר אישים אלה ישפילו מבט אל המתחולל מתחת לרגליהם, אל פינות התל הדומם, השפע יתעמעם לחלוטין. אחרי הכול, המראה הנגלה הוא ארעי למדי.

לעתים עולה כותב שורות אלה אל התל בניסיון נואש לפגוש כמה וכמה דמויות היסטוריות, אשר על פי כתבים עתיקים התמקמו באזור. למשל אספסיאנוס – אשר בטרם נבחר לקיסר שימש ראש המטות המזוינים של הרומאים לפני עלייתם לירושלים לכתיבת פרק הסיום של בית המקדש השני. ואולי יחליף כמה מלים עם הגולים ששבו מבבל. על פי ספרי עזרא ונחמיה, בחדיד התיישבו אי אילו שבים שנשלחו לבנות מחדש את חומת ירושלים ולסייע בחידוש החיים בה. ואין גם לזלזל באפשרות לפגוש את רבי עקיבא – גדול בתורה שבכרוב טיפשותו תמך במרד המטורף של בר-כוכבא – אשר התגורר תקופת מה בלוד הסמוכה. וגם הגואל, ישוע בן יוסף, בא בחשבון, סביר להניח שהלה, אשר הלך בדרכי הארץ, נח למרגלות עץ

זית ביום קיצי מעיק. באתר שפע של עצי זית מרשימים ביותר בגודלם ובהיקפם. העתיקים שבהם, בעלי חותמת ותיקות בת מאות שנים, הם ממיטב ההייטק של הטבע.

אך במקום לחזור אחר דמויות רפאים נשכחות, פגש החתום מעלה לפני מספר שבועות בשני פלסטינים בגילאי הארבעים, לערך. הללו נולדו בירדן לפליטים שנסו לנפשם מפני הבחורים הטובים של ההגנה/הפלמ"ח שכבשו את הכפר והרסו אותו עד היסוד. השניים מתגוררים בפאתי רבת-עמון ופוקדים את נמל אשדוד מדי חודש במסגרת עבודתם, וכך גם את חדיד, הכפר ההרוס שיכול היה להיות ביתם. במהלך סיבוב באתר הצביעו השניים על שרידים של בתי החמולה ועל מספר אבנים, ציון דל וחמוץ לקברי אבותיהם. המפגש היה קצר, קצר מאוד. הם חוזרים למקום באדיקות רבה ובכול ביקור בארץ האבודה.

*

בשלב זה הניצחון בידיי אלה, אשר בתרגילים מתוחכמים, ביניהם סוגים לא מבוטלים של "כיפות אדומות" בנוסח גואלי קרקע ושאר נוכלים, השתלטו על אדמתם ורכושם של מאות אלפי פלסטינים שברחו וגורשו ממולדתם. התנועה הציונית, שלדבריה באה לחון את עפרה של הארץ הקדושה, מסתמכת על אלמנט שמימי, שעבור רבים הינו שוהה בלתי חוקי, על אודותיו אמר מי שאמר: "אם אלוהים היה קיים הוא היה יורה קרן מוות באלה המדברים בשמו". כשצופים מתל-חדיד אל פס הייצור המוצלח שמתחתיו קשה לדמיין אך קל לשער שכול השפע הנוצץ יירד לטמיון אם ישראל הנוכחית, המתנשאת, האכזרית, הימנית, הקולוניאלית, הפועלת להפיכתה למוסד סגור על פי המנטרה המחליאה "עם לבדר ישכון", לא תכיר באסון שפקד בעטיה את הפלסטינים. ואז הדממה הפוקדת את האתר כיום תעטוף את כול המונח למרגלותיו.

אבשלום קוח (יליד 1946), סופר, מורה להיסטוריה ועיתונאי.

אדמה, חופש ויידאו

ערן טורבינר

תמונת הפתיחה של הסרט "על תמימות וחופש" שהוקרן בקולנוע לב בתל-אביב (1995), קרעה לי את הלב: איש זקן, יושב/שוכב על ספה בביתו, לידו שכנה טובה ונכדה דואגת. בדרך לבית-החולים הוא מת. הנכדה חוזרת לבית הריק, ומוצאת על הארון מזוודה גדושה מכתבים, גזרי עיתונים ישנים עם כותרות על מלחמה בספרד בין דמוקרטים לפאשיסטים, תמונה של אישה צעירה וקומץ עפר כבד עטוף בכד אדום.

שנתיים מאוחר יותר השתתפתי בכנס שהוקדש לשלושים וחמש שנה להקמת מצפן, הארגון הסוציאליסטי בישראל. כתבתי אז סמינר באוניברסיטה על אודות המפגשים הראשונים בין השמאל הישראלי לשמאל הפלסטיני, ולראשונה, במקום להביא עמי טייפ קטן כדי שאוכל להוציא ציטוטים לעבודה, הבאתי מצלמת וידאו, אשר במקרה הייתה זמינה יותר. עקיבא (עקי) אור, ממייסדי מצפן, היה ראשון הדוברים. עד אז נכחתי כבר בכמה עשרות כנסים ואסיפות פוליטיות. אבל זו הייתה הפעם הראשונה ששמעתי וראיתי הופעה כה חזקה ונוקבת נגד הציונות, הכוללת גם חוויות אישיות של הדובר.

בסוף הכנס התעניין עקי אם מישו נוסע בכיוון תל אביב ויכול לתת לו טרמפ ללטרון. קפצתי על ההזדמנות לשמוע ממנו עוד ולהכירו יותר. אבל בדרך גם הבנתי שעקי כבר אינו בקו הבריאות, ונבהלתי. חששתי שהאיש הזה, שכרגע שמעתי ממנו דברים חדשים כה רבים על אנשים ועל היסטוריה שלא הכרתי, עומד למות, ופחדתי שלא יהיו אנשים נוספים שישמעו ויראו את מה שאני שמעתי כרגע. מאותו רגע, יצאתי למסע. צילמתי את עקי שוב וגם את השותפים והשותפות שלו. הרהרתי, שאחרי כל ההפגנות, המשמרות והעצומות, גם עשיית סרטים יכולה להיות פעולה פוליטית משמעותית ואולי אפילו עבודה.

התחלתי לערוך תחקירים עבור במאים שונים שצילמו סרטים שעסקו בכיבוש עכשיו, בדיכוי החברה הערבית בישראל עכשיו, בפערים הכלכליים עכשיו. סרטים חשובים, אבל פעמים הרבה הרגשתי שחסר לי ההקשר, ההיסטוריה, הניתוח. את החסרים האלה ניסיתי להשלים בהמשך במסע אל ההיסטוריה של המחנה הפוליטי שלי. הלכתי אל עשרות פעילים ופעילות ותיקים. כמה מהם פעלו עוד בשנות השלושים של המאה ה-20 והיו בני למעלה מתשעים כשנפגשנו. חברתי מאות פגישות ומאות שעות של ראיונות וידאו, אשר כללו גם רקע משפחתי, חוויות פוליטיות ראשונות. רבים מהם התחילו את פעילותם בשומר הצעיר או במפלגה הקומוניסטית. רובם המשיכו בתנועות שמאל אחרות או כפעילי שמאל עצמאיים. אבל כולם, כולל כולם, גם כאשר כבר לא היה בכוחם להמשיך ולהשתתף בהפגנות, נשארו אנשי שמאל. ובתקופה שהשמאל שאני הכרתי ומכיר כה הצטמצם מבחינות רבות, המפגש הזה עם הוותיקים העניק לי כוח רב.

המסע המצולם שלי התחיל, כאמור, בשנת 1997. אם בתחילת שנות התש"ע שררה במשך כמה רגעים תקווה מסוימת, שהדינמיקה של אוסלו תגבר על כל המכשולים, כפי שניסח את זה איש השמאל חיים הנגבי באחד הראיונות שלי איתו, וכי ישראל תשנה את הכיוון שלה, הרי בעשרים השנה האחרונות נראה שישאל היא מדינה מיואשת יותר, מפוחדת יותר, גזענית ואלימה. גם ערוצי הטלוויזיה הישראלית, אליהם כיוונתי את הסרטים שלי – השתנו. זה קרה בעקבות הכניסה של האינטרנט והצפייה בוידאו גם בטלפונים ניידים. אבל העיקר היה השינוי שהתחולל בישראל. הערוצים המרכזיים משקפים באדיקות כמעט את הרוח הישראלית העכשווית: אסקפיזם, התקרבות וצנזורה עצמית. הסימביוזה מושלמת, ולא רק מצד ערוצי הטלוויזיה, אלא גם מצד הקרנות התומכות ביצירה הטלוויזיונית ובפסטיבלים.

הסרט "על תמימות וחופש" (שהיוצר שלו, קן לואץ', קרא לו במקור "אדמה וחופש", אבל בתי הקולנוע בישראל סברו שזו כותרת שמאלנית מדי) מסתיים בלוויה של דייוויד, הסבא. קומץ חברים זקנים עומד ליד הקבר הפתוח. הנכדה קוראת קטע משירו של ויליאם מוריס "הצטרפו לקרב שבו איש אינו יכול להפסיק, כי גם אם ימות ויימוג, מעשיו ידברו בו תמיד". היא מפזרת על הארון את קומץ העפר שהיה עטוף בפיסת הבד האדומה, ויחד עם חבריו של דייוויד מצדיעה באגרוף קפוף.

אז גם לזכרם וגם לעתידנו, אחרי כל ההפגנות והמשמרות והעצומות והסרטים שעשיתי בסוף שנות התשעים ובתחילת שנות האלפיים ושעוד הצליחו למצוא את הדרך לטלוויזיה ולפסטיבלים, היום אני פונה אך ורק לאינטרנט. בזמן הזה, רק במדיום זה יש לי סיכוי מסוים להראות ולהשמיע את אנשי השמאל שזכיתי להכיר ולצלם.

הרשימה מוקדשת לזכרם של עקיבא אור (1931-2013), חבר מצפון; של דוד אוסטרובסקי (1914-2005), מתנדב בבריגדות הבינלאומיות בספרד; ושל יוסף פריינד (1923-2011), חבר הבונד.

ערן טורבינר הוא בימאי קולנוע.

מצבנו הביטחוני

חנוך לבנה

ס וף סוף, התיישבתי לכתוב.
אבל קודם הורדתי מעל הצוואר את משקפי הקריאה שלי הקשורים בשרוך ומשתרבים לי רוב היום על החזה.
כמה הם שוקלים?
80 גרם? 70 גרם?
אבל איזו הרגשה נפלאה בסוף יום העבודה כשאני מסיר אותם.
כמו אטלס שזורק את העולם לקיביני־מט.
וסליחה על ההשוואה – אבל זו הייתה ההרגשה הנפלאה כל מוצאי־שבת, כשהייתי גומר לכתוב עבור "זו הדרך" את הטור "מצבנו הביטחוני" במהלך שבע או שמונה שנים.
כבר משבת אחר הצהריים הכל נראה דפוק – לא היה לי על מה לכתוב. הדפים הלבנים והעט על שולחן המטבח, ואני מחפש תירוצים מה לעשות כדי לרחות את הקץ.
הייתי מכין קפה והולך לבדוק מה עם העציצים, ועובר על מגירת הבלגן שבדרך כלל היו בה חשבונות חשמל וארנונה ישנים וקבלות של מיסי ועד בית ומברגים ומטבעות 5 אגורות ומעטפת ביצים של ג'וקים מתים.
ועדיין לא היה לי על מה לכתוב.
ואז ליתר בטחון הייתי יוצא להליכת ערב בשדות.
ואז כמובן זה מחייב מקלחת חמה ולוהטת בבית אחרי.
והראש – ריק.
ואז הייתי ניגש לראות מבזק חדשות בטלוויזיה כי אולי יש שם רעיון (לא היה), ומתעניין מה יש לעומי להציע לי לכתוב, ומתעצבן כשהיא מציעה לי נושא ("זה צריך לבוא מתוכי"), ושותה עוד קפה.
ואוכל אבטיח (בעונה).
ושר שיר עם הרדיו.
ומחליט שזהו, מחר אני מודיע לתמר שאני לא יכול יותר.
וממהר לענות לטלפונים.
ומצייר על הדפים הלבנים שרטוט של פרצופים מיואשים.

*

איכשהו, בדרך לא מובנת לי. היה לי טור בחצות בערך, והייתי שולח אותו במכשיר הפלא "פקס" ללמיס במערכת למחרת בשמונה בבוקר.
ואז כמובן כבר הייתה מתחילה הספירה המייאשת לאחור, למוצ"ש הבא.

*

היום, כשדברים נכתבים בערך שבע או עשרים פעמים ביום בפוסט בפייסבוק,
אני לא מבין את הימים ההם.
זאת אומרת – הרי יש המון מה לכתוב.
הרי החרא נשאר אותו חרא,
והכיבוש הפשיסטי אותו כיבוש,
ואפילו אותו ביבי (עם אותה קרחת מוסתרת),
ואותה רוח לחימה,
ואותה תקווה.
ואותה תקווה?
זה הגיל או זה הייאוש הזוחל?
פעם הפגנתי כל יום שישי בצהריים שעתיים בצומת על פרשת דרכים / דרך
פתח תקוה.
היום בכלל קוראים לרחוב בגין.
העץ שתחתיו הפגנו נעקר לטובת חפירות לקראת התחתית/קלה.
לעמוד שעתיים בחום ובקור עם שלט נראה כמו משימה בלתי־אפשרית עם
כאבי שרירי הרגליים שמביאות התרופות למלחמה בכולסטרול.
הדבר היחיד שעוד איכשהו מחזיק אותי בחזיון הזה זה קללות של נהגים,
והמענה שהייתי עונה להם,
והדיעה שיש לי כאדם מבוגר אחריות,
ושאם אנשים ונשים צעירים וצעירות נאבקים,
אסור לי לפשל ולברוח לכורסה,
ולמזגן,
ולזיקנה ולייאוש.
בגלל זה סירבתי אז לשרת בשטחים (וישבתי בכלא).
ובגלל זה הפגנתי בצמתים ועל ההר מעל כלא שש (ואפילו נשפתי בבית
משפט השלום בחדרה, נדמה לי על הפרת הסדר הציבורי).
ובגלל זה כתבתי אז (כולל כל סיוטי המוצ"ש),
ובגלל זה הבטחתי לתמר – ואני כותב עכשיו לגיליון הזה.
בשביל לא לאבד את התקווה.

חנוך לבנה (יליד 1952), היה סרבן שירות בשטחים. מכהן כיו"ר ועד עובדי הבנק
הבינלאומי ויו"ר ועדת הביקורת של בית נבחרת ההסתדרות.

הדבר שאין לדבר עליו

נועה לוין

בטח שמעתם שמהו קורה באיזור רחוב מסדה בחיפה. לפעמים צריך ללחוץ אנשים קצת לפינה עד שיסכימו להודות שמה שקורה הוא שיהודים וערבים מתערבבים שם. ליתר דיוק: כמה יהודים שמנסים להתקבל על ידי כמה ערבים, ולהיפך. כולם יושבים בבית קפה שנראה כאילו הוא באלכסנדריה ומאזינים למוזיקת רוק אמריקאית משנות התשעים. מדי פעם יש איזה זוג מעורב, בסוד או במוצהר. במסיבות הטבע רוקדים כולם ביחד וכבר לא יודעים מי זה מי. כמה עסקים בבעלות משותפת, ערבית-יהודית, קמו (ונפלו) בשכונה. כשמארגנים אירוע תרבותי יעלו על הבמה יהודים וערבים כאחד, כשהמציאות מזמנת בחינה מתמשכת של גבולות השיח הלגיטימי וההכרח לקחת צד – כשמגרשים חייל במדים מבית קפה או כשמנהלת הדר מורידה מהבמה שני ראפרים ערבים ששרו נגד הכיבוש, בטענה לדברי הסתה. לתופעה הזאת המקומיים עשויים לקרוא "ערבת", שילוב בין אידיאליזם פוליטי, אוריינטליזם ותקווה מוסווית היטב.

הגדירות של חברויות בין יהודים וערבים בישראל הופכת את המרקם החברתי השכונתי כמעט לקוריוז. ועם השמועות על אותה אדווה חיפאית חדשה נפוצו גם דברי ביקורת. המקטרגים טוענים שהעננה האידיאליסטית של מסדה היא בועה מלאה עשן ותו לא. מהשכונה לא יצאו הכרזות פוליטיות גדולות. הפרוייקטים האמנותיים אינם מביאים בשורה מהפכנית. בסך הכל מדובר בכמה אנשים שיושבים בבתי קפה ומשתכרים יחד.

המושג "דו קיום" שבשנות התשעים היה עבור רבים סמל לאופטימיות זהירה ביחס לאפשרויות השיתוף החברתי בין יהודים וערבים הפך בהדרגה למונח מיושן, נלעג כמעט ומנותק מהמציאות. איך אפשר לדבר על דו קיום כשכל יום בחדשות, בפייסבוק וברחוב נתקלים בעוד מופעים של אלימות, גזענות והפרדה, וכל אזכור של אפשרות לחיים משותפים מחשיר את הדובר בתמימות יתר או אפילו בהתנ- שאות עיוורת למורכבות של אפשרות כזאת, לדיבור שתפקידו להשתיק את המצפון. המלחמה בעזה בקיץ 2015 הוציאה מהארון את אחרוני הגזענים היהודים, החרם על ישראל והביטוי המקומי שלו, התנגדות לנורמליזציה של יחסי יהודים-ערבים, גורם לערבים לשאול את עצמם האם הם באמת רוצים להיות מזוהים עם יהודים. יחד עם זאת, אנשים בשכונה ממשיכים לגור זה ליד זה, לחיות זה עם זה, ונשבעים שזה המקום היחיד שבו הם מרגישים בנוח (לפחות בתחומי ישראל). עם זאת, כולם מתקשים לדבר על הנושא ומעדיפים לא למשוך אליו תשומת לב רבה מדי. כתושבת השכונה, כמישהי שרוצה להיות ביחד, לטעות ולתקן, כאחת המיואשות, אני שואלת מה בעצם מתרחש פה בשכונה. מה הדבר שלא ניתן לדבר עליו.

במובן מסוים, צודקים המקטרגים – היות שהקהילה במסדה לא עומדת מאחורי "אני מאמין" כלשהו, קשה לתפוס אותה כקהילה לכידה מבחינה פוליטית.

ואכן, ואני כותבת זאת בצער, נראה שכבר לא תתגבש איזו אחדות משותפת, בה אין הבדלים וכולם שווים. האווירה הטעונה שבה גדלים ילדים יהודים וילדים ערבים בישראל, ההפרדה ההולכת וגוברת בין שתי הקבוצות עד כדי נטיה לראות את בן הלאום השני כהיפוך שלך, שטיפת המוח שכולם כאן עוברים, לא נעלמת באורח פלא דרך מפגש יומיומי, תכוף ככל שיהיה. כקהילה משותפת אנחנו נכשלים בהרבה מובנים.

מתוקף אי השוויון המובנה בין יהודים וערבים בישראל, אינני יודעת איך זה להיות מיעוט בתוך ביתי שלי. הפריבילגיות היהודיות שלי לא נעלמות גם במרחב משותף. כל זמן שהכיבוש ממשיך להתקיים, בקרב הפלסטינים של 48 והפלסטינים של 67 כאחד, קשה מאוד ליצור יחסים שאינם נתקלים ביחסי הכוח המובלעים בין ערבים ויהודים בחברה הישראלית. ב"דיוקן הנכבש ולפני כן דיוקן הכובש", ניתוח סוציולוגי של שני הצדדים של הקולוניאליזם, כותב אלבר ממי על הסתירה שבמצב קיומו של כובש איש שמאל, על אי יכולתו לקחת צד במאבקם של הנכבשים מבלי לפעול בצביעות, דבר שגוזר עליו שתיהק ביחס למאבק ובסופו של דבר, על מנת להשאיר מוסרי, עליו לעזוב את הקולוניה.

כתזכורת לאותה שתיקה, כגלעד ליחס בין הכובשים לנכבשים, או כמפגן של נוחות ושל עצלות מתעלמת, נמנעים היהודים בשכונה מללמוד ולדבר ערבית. היות שאין ערבי אזורי ישראל שאיננו דובר עברית, זו פחות או יותר שפת התקשורת היחידה בין יהודים וערבים בשכונה. כולנו יודעים שאנחנו חייבים ללמוד ערבית. לפעמים זה נראה שאין טעם ללמוד ערבית, כשהכל כל כך גרוע זאת פעולה שאין לה תכלית. אחדים מדברים על זה שללמוד ערבית מזכיר להם קודם כל ערבית של מחסומים. לפעמים אפשר אפילו להתענג על אי ידיעת השפה הערבית – אני נכנסת לבית ערבי שהוא ככל הנראה המקום הכי מגניב בעיר כרגע, מתיישבת מבושלת על הבר, לא מעזה להוציא מילה בעברית כי זה בבירור לא מתאים, ומחכה שהברמן יתן תרומה עלי ותשאל אותי בשקט מה אני רוצה לשתות. כשהמסיבות של הערבים מגניבות יותר מהמסיבות של היהודים, אי ידיעת השפה מאפשרת לי להיות לפחות לרגע אחד בעמדה של נחיתות, להיות לא מקובלת היכנשהו, להתייחד עם האשמה היהודית. כל אלה תירוצים עלובים. אני חושבת שכולנו יודעים שבכך אנחנו מאכזבים את חברינו. אולי משהו ישתנה – לאחרונה עולה הביקוש ללימוד ערבית בקרב תושבי השכונה היהודים. אבל אם כולם באמת חברים, למה כל כך קשה לנו למצוא חבר ערבי שיבוא ללמד אותנו? אנחנו מרגישים רע, אז אנחנו שותים עוד בירה ביחד. אבל למרות זאת, ובידיעה כי אמירה כזאת עלולה להכשיל את עצמה, אני רואה שיש דברים אותם אנחנו כן חולקים. בראש ובראשונה אנחנו חולקים את המרחב. שכונת הדר היא שכונה מעורבת – גרים בה סטודנטים יהודים ומשפחות של משת"פים, סטודנטים ערבים ומשפחות דוברות רוסית, עובדים זרים ופליטים. בתי הקפה בבוהמה הקטנה של מסדה הם יהודיים וערביים, ויושבים בהם שחקנים מהתאטרון הערבי ומשוררים יהודים. הפעילות התרבותית בשכונה אמנם משוייכת בדרך כלל לכל קהילה בנפרד, אולם לפעמים הן גם מצליחות לחפוף. קמפיין נגד אלימות משטרתית, שהתארגן בשכונה בעקבות גל של התנכלויות כלפי תושבים, היה רגע של התעוררות קהילתית חוצת שיוכים שזכור לטובה בקרב ותיקי השכונה: אל מול האכזריות של המשטרה קמו תושבי השכונה ופעלו כגוף אחד להרחקת הסכנה. הוקם פורום שכונתי שיוזם מפגשים קהילתיים, הדרכה משפטית, ומסיבת רחוב בלתי נשכחת.

אחת הסיבות לקשרים האישיים החזקים בין יהודים וערבים בשכונה הוא דמיון בהיסטוריה האישית. רבים מחברי לשכונה חולקים סיפור אישי דומה – תחושה של זרות ואי קבלה בתוך העולם בו גדלו, חוויה מתמשכת של חיפוש

ומאבק זהות. בנוסף, על אף שהדר נחשבת שכונה של המעמד הבינוני-נמוך, רבים מבני הקהילה המעורבת הם משכילים שמגיעים משכבות חברתיות גבוהות, מאפיין שככל הנראה מקל על יצירה של קשרים בין דומים, אולם הופך גם הוא מושא לביקורת על שיתוף פעולה שמתקיים בתוך מגדל שן ואינו נגיש למיוחסים פחות. על אף שהמרחב בשכונה אינו מרחב אקטיביסטי בצורה מובהקת, קשה לטעון שאינו מרחב פוליטי. בבסיס ההסכמה ושיתוף הפעולה בין יהודים וערבים נמצאות העמדות הפוליטיות המשותפות: אי קבלה של הציונות ושל הנראטיב הציוני, דבקות בנראטיב הפלסטיני, התנערות ממודלים חיצוניים של כוח. זה התנאי הבסיסי לשי-תוף הפעולה. אולם למרות ההסכמות הללו, העשויות היו לייצר שיח חופשי ופתוח, נראה כי לאחר בירור העמדות ההכרחי מנסים תושבי השכונה להימנע מהנושא. אולי כי קל יותר לוותר על נושא שיחה כה מורכב, אולי כי כבר נמאס להם לריב, אולי מתוך אשמה.

באופן פרדוקסלי, אחד הקשרים החזקים ביותר, לדעתי, בין יהודים וערבים בשכונה הוא שותפות בתחושות היאוש. בקיץ 2015 האווירה בשכונה הייתה קשה מאוד. תושבי השכונה היו שבורי לב באופן דומה, לא מסוגלים לעכל את החורבן הנורא ואת האכזריות הבלתי נתפסת של המתקפה על עזה. כולם מדברים על לעזוב את הארץ, להתנתק מהמרחב המסובך הזה. איש מאיתנו לא מאמין שאפשר להרחיב חייב את המרחב המשותף הזה מעבר לגבולות השכונה. אנחנו לא מנסים להפיץ את הבשורה. עם זאת, העובדה שרבים מאיתנו בכל זאת נשארים וממשיכים, מוכיחה כי אנחנו חולקים גם את התקווה המסרבת להיכבות, את הרצון להיות חלק ממשנהו הגון. אין אנו יכולים לשכוח שאנחנו לא גוף אחד, וכי השכונה פועלת יותר כאסופה של אינדיבידואלים מאשר כשתי קהילות נפרדות. אמנם יש לנו הרבה מהמשותף, אולם עד כמה שנרצה אולי להמשיך לחלום ולהתעלם מכך, אי השוויון אינו יכול באמת להעצר בגבולות השכונה. אי אפשר להיות בישראל ולהיות שווים. יש הרבה דברים בלהיות הצד השני שאנחנו לא לעולם לא נוכל להבין עד הסוף. אולי הקהילה הזאת אינה ביטוי של תקווה אלא עניין של נוחות, של שכירות בת השגה ועייפות שאננה ומבוסמת קלות. אבל בין האנשים בשכונה, שעדיין ממשיכים להגיע, לעזוב ושוב לחזור, יש עוד כאלה הממשיכים להתעקש להתערב אלה באלה, במסיבות, ביצירה ובאהבה.

אולי הטוב ביותר שאנחנו יכולים לשאוף אליו הוא מרחב כזה – לא כל כך אקטיביסטי, לא מייצא את המהפכה, אבל אפשר להרגיש בו בנוח. הוא לעולם לא ישתנה. ההירדרדות הנוראית, האלימות, הפירוד וחוסר התקשורת שמחוץ לשכונה, המחריפים כל הזמן, לא ממש משפיעים על היחסים בין האנשים, בתוך השכונה עצמה. קיום מנותק ובוועת, אבל לא מזויף.

נועה לוין היא מאסטרנטית ביחידה למחקר התרבות באוניברסיטת תל-אביב. כותבת עבודת מחקר בנושא המרחב המשותף בשכונת הדר.

בדידות

שולה חנין

אחר־חצות. דממה מוחלטת. כל העולם ישן. פתאום פקחתי עיניים ושמעתי
את הקול. תחילה חשבתי כי זו יללת חתול. יצאתי למרפסת.
ברחוב האיר הפנס באור קלוש.
העיר נמה. האזנתי.
אישה בכתה במרפסת סמוכה.
קול קורא ממעמקים.
נוראה בדידות האדם כלילה.

שולה חנין (1928-2007) עבדה כגננת בשכונת התקווה בתל־אביב ופרסמה ב"זו הדרך" רשימות אישיות. פעלה בשורות מק"י.

שני שירים

אורי וייס

אמר רבי ינאי: "אילו ניתנה התורה חתוכה, לא היתה לרגל עמידה"
(תלמוד ירושלמי, מסכת סנהדרין, דף כ"א, עמוד א')

בשרות התות

כְּשֶׁעִסָּא בֶן ה־13 פֹּרֵשׁ אֶת יָדָיו
כְּלָפִי מִטָּה, הוּא
נִרְאֶה כְּמִי שְׁמֵרִים יָדִים
לְמַעַלָּה. אֵילו
נִתְּנָה תְּמוּנָה חֲתוּכָה, הִיתָה
לְרֵגֶל עֲמִידָה. כִּיּוֹן
שְׁנִתְּנָה תְּמוּנָה בְּשִׁלְמוּתָהּ, רוֹאִים
שְׁעִיסָא אֵינְנוּ שְׁלֵם,
לְאַחַר שְׁחִיל הַכְּבוּשׁ
הַפְּגִיז אוֹתוֹ בְּשָׂדוֹת הַתּוֹת.

עמרא

עַל כְּמָה רְגָלִים פָּגוּ צֶה"ל עוֹמֵד?
עַל שְׁתֵּי רְגָלָיו שֶׁל עִיסָא
וְעַל אַרְבַּע רְגָלֵי אֶחָיו הַמְּתִים
וְהִיא שְׁעִמְדָּה וְהִיא שְׁעִמְדָּה
בְּשָׂדוֹת הַתּוֹת.

ד"ר אורי וייס הוא מרצה למשפטים באוניברסיטת בר-אילן ועמית באקדמיית פולונסקי במכון ון ליר.

✱

איאת אבו שמייס

לפַעַמִּים אָנִי עֲצוּבָה
כִּי אָנִי רוֹאָה אֵיךְ
הַחַיִּים נִשְׁבְּרוּ לִי
מִבֵּין הַיָּדִים
וְאֲנִי לֹא יִכּוֹלָה לְהַרְפִּיכֶם
אָנִי רוֹאָה אֵיךְ הַשָּׁנִים
אֵימָו עָלַי כְּנִבְיחוֹת כָּלָבִים
וְהַחֲלוּמוֹת עֲזְבוּ אוֹתִי לְבָד
תְּקוּעָה כָּאלוּ בְּחֹדֶר לֹא מִפְתָּח
וְהָעֵתִיר צוֹחֵק עָלַי
כְּמוֹ שִׁילָדִים לַפַּעַמִּים
לוֹעֲגִים לִילָד עִם מִבְטָא
אָנִי מִפְּחָדָת, חֲנוּקָה
מְנַסָּה לְנֶשֶׁם, אֵךְ שִׁבְרִי
הַחַיִּים חוֹתְכִים אֶת אִפִּי
בְּכָל זֹאת מְחִיכָת, חִיּוֹךְ קֶטֶן בּוֹדֵד
בְּחֵתוּל רְחוּב לִיד כְּנִיסַת בְּנִין מְגוּרִים

איאת אבו שמייס (ילידת 1984), היא משוררת וסטודנטית לתקשורת ולמדע המדינה. פרסמה ספר שירים דו-לשוני.

אלמוג בהר

"בזכרוני מצטייר פחדו של אבא כשבנו המשורר נסע אל תוך האופק הרחוק. לא ששנא שירה. הוא מאוד אהב את שאגותיו של אל־מתנבֵי ושמר את נפשו מפסוקי הזימה של אבו־גִנָּאס. לא שנא את השירה אבל לא רצה שבניו יעסקו בה. פעמים רבות, פעמים רבות, אני זוכר, היה אומר לי: הִיָּה רופא אם תרצה או למד משפטים, בן. השירה לא תניב פת־לחם". (סמיח אל־קאסם, "צילום של הורים שאינם על קיר הבית החדש", תרגום: ששון סומך)

פְּתַבְתִּי שִׁיר עַל אֲסִירֵי בְּתִי־הַסֹּהֶר וְהִרְאִיתִי אוֹתוֹ לְאָבִי.
אָמַר: מַה יַּעֲזְרוּ הַשִּׁירִים לְאֲסִירִים, וּמַה לָּנוּ
כִּי נִזְלָזֵל בְּצִדְקַת הַסֹּהֲרִים וְהַשּׁוֹפְטִים וְהַמְּחַקְקִים?
אֲמַרְתִּי: עַל הַמֶּאֱסָר שֶׁלָּנוּ אָנִי כוֹתֵב, אָבִא,
יוֹם־יוֹם אָנִי חוֹזֵר לְתֵא, מִמֶּתִּין לְרְמִיזוֹ שֶׁל סוֹהֵר מֶרְחָק,
אִם יִרְצֶה אֲכַבֵּל יְדֵי בְּאֻזִּים, אִם יִבְקֹשׁ
אֶתְחַנֵּן לְפָנָיו לְחַפֵּשׂ בְּמַכּוֹת עַל סוֹרְגֵי הַחֲלוֹן.
אָמַר: חֲלוּמוֹת הַשִּׁיר מִפִּיךָ מְדַבְּרִים, וְאַתָּה עֲצִמְךָ עוֹמֵד
מִחוּץ לְחוֹמַת הַכֶּלָּא, אָנִי לֹא הוֹלֵדְתִּי בָּנִים לְמֶאֱסָר, בֶּן,
אִם תִּרְצֶה אֲשַׁלַּח אוֹתְךָ לְפָקוּלְטָה לְמִשְׁפָּטִים וְאוּלֵי
תִּהְיֶה שׁוֹפֵט, בְּמָקוֹם שִׁירִים תִּכְתֹּב גְּזֵרֵי־דִין
לְהַקֵּל עַל כָּאֲבִי הָעוֹלָם. אֲמַרְתִּי: אָבִי, שְׁאֲנִי בָּנָה,
לֹא הוֹלֵדְתִּי לִי הוֹרִים לְפָחַד, וְהַכֶּלָּא גָדוֹל מִשְׁנֵינוּ,
סוֹגֵר עַל שְׁנֵינוּ, הִנֵּה מְסַמֵּן לָךְ עֵכָשׁ הַסֹּהֶר
שֶׁתִּסְרֹב לְהַכִּיר בְּמֶאֱסָרְךָ, שֶׁתִּבְקֹשׁ לֹא לְצִאֵת
אֶת גְּבוּלוֹת הַתֵּא. אָמַר: אִם כֵּן אֲסִירִים כָּלָנוּ
בְּבֵית־כֶּלָּאוֹ שֶׁל אֱלֹהִים, בָּנִי, כָּלָנוּ עֲבָדָיו, אַךְ מַה
הַחֲקִים וְהַמִּשְׁפָּטִים, כָּלָם צוֹדִקִּים, וְאִין אֶחָד
שֶׁלֹּא יַחֲטֹא, הָאִם שִׁכַּחְתָּ? אֲמַרְתִּי: אֵת הַכֶּלָּא הַזֶּה
בָּנִי אָדָם בָּנוּ, אָבִא, וְיוֹם־יוֹם אֲנַחְנוּ עוֹזְרִים לָהֶם
לְהַמְשִׁיךְ בְּבִנְיָתוֹ, לְהוֹסִיף אֲגָפִים, לְהַצִּיב מַצְלָמוֹת,
עוֹד מַעֲט כָּבֵד אֵינָם זְקוּקִים לְסוֹהָרִים, יִפְטְרוּ אֵת כָּלָם
וְאֲנַחְנוּ נִמְשִׁיךְ לְשֹׁמֵר עַל עֲצֻמָּנוּ, אָנִי לֹא אֶלְךָ
לְפָקוּלְטָה לְמִשְׁפָּטִים, אַךְ כָּבֵד הַחֲלֹטִיתִי לְהַפְסִיק
לְכַתֵּב שִׁירִים. אָמַר: כִּיצַד הַחֲלֹטִיתָ? הִנֵּה כָּבֵד הוֹדַעְתִּי
לְאַרְךָ כֹּל הַמְּסֻדָּרוֹן בְּאֶגֶף שֶׁלָּנוּ בְּבֵית־הַסֹּהֶר
כִּי הֵבֵן שְׁלִי כוֹתֵב שִׁירִים לְיוֹם הַשְּׁחָרוֹר, כָּבֵד לּוֹמְדִים
שִׁכְנֵינוּ אֵת הַשִּׁירִים וּמְזַמְרִים. אֲמַרְתִּי: אָנִי שׁוֹמֵעַ, אָבִא,
אֲכַל לֹא אֵת שִׁירֵי הֵם מְזַמְרִים, אֲלֵהֶם שִׁירֵי הַסֹּהֲרִים,
מֵהַיּוֹם אָנִי אֲכַתֵּב גְּזֵרֵי־דִין לְהַתְּחָרוֹת בְּגוֹרֵיהֶם,
אֲכַתֵּב פֶּסְקִי־דִין לְהַתְּחָרוֹת בְּפִסּוּקֵיהֶם, אֲכַתֵּב לָךְ
וּלְאִמָּא מִכְתָּבִים מִתְּאִי בָּהֶם אֲבִשֵּׁר כִּי הַשְּׁחָרוֹר
לֹא יָבוֹא גַם לֹא בִימֵי נִכְדֵיכֶם, הַמֶּאֱבָק אַרְךָ
מִמָּה שִׁיוֹכְלוּ לְתֵאֵר הַשִּׁירִים, כְּשֶׁלּוֹ כָּל הַשִּׁירִים.

אלמוג בהר (יליד 1978), משורר, סופר, עורך וחוקר ספרות. פרסם ארבעה קבצי שירה ופרוזה.

אולי זה בזכותם

אריה דקר

הנחל שבשם את ילדותי -
הוא לא הצית ולא שרף
את אלוהי כל הצבאות,
מפני שדם אינו דליק
גם של אמי ושל אחי.

עד אותו אלון -
סבי נשען עליו -
כלו בעריסה שלי,
ובי כויות טריות הותרו
של זכרון מהבל החרבן.

והם חיים בתוככי,
שרופים, תלויים, כרותי לשון
הם מדברים אלי ושואלים - מדוע?
ועיניהם העקורות נזכרות בנשמת - מה הלאה?
והם חיים בתוככי,
מתות רבות כל-כך חיות בתוככי.

גם ארנסט טלמן
גרמני היה ולסינג.
אולי זה בזכותם
עדין לא פרקתי מעלי
את עול שנתי הגורות
כל כך הרבה מתות בתוככי.

פורסם ב"זו הדרך" 14.8.1974.
אריה דקר היה כינויו הספרותי של עמוס לוין (1921-1991), משורר, מחזאי וסופר. פרסם ששה ספרי שירה ופרוזה.

אנחנו הדמוקרטיה היחידה במזרח-התיכון

דן אלמגור

אנחנו הדמוקרטיה היחידה במזרח-התיכון.
אנחנו הדמוקרטיה במזרח-התיכון.
לכן האמריקאים לצדנו תמיד? זה נכון.
כי אנחנו הדמוקרטיה היחידה במזרח-התיכון.

אנחנו הדמוקרטיה היחידה במזרח-התיכון.
ולכן יש אצלנו צנזורה, מסכות בטחון.
והשר לא מרשה ראיון עם אלוף או טוראי,
בלי שהוא - כבוד השר! - יאשר מיהו העתונאי!

אנחנו הדמוקרטיה היחידה במזרח-התיכון.
ולכן לחיל שבצה"ל אסור כאן לרטון.
ואם קר לו, או סתם עוד שחיתות בצבא הוא גנה -
דינו - מאסר. ואם יש לו קשרים - רק תלונה.

אנחנו הדמוקרטיה היחידה בסביבה זו פלה,
ולכן כבר סגרו פה עתון. וזאת רק התחלה.
בשכיל זה יש פה שרי-הסברה שיחליט מה לסגור.
ויהיו טהורים - והיה מחננו טהור.

אנחנו הדמוקרטיה היחידה במזרח-התיכון,
ולכן לא דואג המנהיג המחזיק בשלטון.
בארצות אחרות מתפטרים אחרי כל כשלון;
אבל לא בדמוקרטיה היחידה במזרח-התיכון!

נכתב עבור 'רביעיית מועדון התיאטרון', 1959.
דן אלמגור (יליד 1935) - מחזאי, פזמונאי, סופר, מתרגם, חוקר ומנחה.

בטון

טל ניצן

הכי מוזעזע, אומר דאוד,
היה כשהיא זחלה אל האבן
והחיל אמר לי תמשך אותה.
כמה טוב, דאוד,
שהצער לא בלבב עליך את דעתך
ועודך מסגל להבחין ולמין:
יש רע, יש נורא, ומה ש"השכל
האנושי לא מעכל".
אך אל תקל ראש בשכל, דאוד,
מסתבר שפנים רבות לאנושי,
ואם זה (כלומר, כשהיא זחלה וכו') הכי,
הרי שכל השאר -
מצחה של רולה המתכוץ ביסוריה,
כלימתה העזה מאימתה
בעודך מתחנן ואין שומע,
כריעתה מאחורי קבית הבטון,
העפר הקשה לרגליה,
האבנים שנאלצת
לרוצץ בהן את חבל הטבור,
התינקת השותתת, דמומה, בידיה -
כל השאר, אפוא, פחות מוזעזע,
אם כי, למען האמת, מעט בוטה,
סר טעם במקצת. הולמים יותר
את שלות סופשבוענו
ספר אנו, יין שרדונה,
דיסק חרישי. וכבר
העין נמשכת לעמוד הבא
(את היגון הנדהם בעיני רולה היפות
העטופות צללים ננער מעלינו),
למודעה על מתנות לחג ב-19 ש בלבד,
אהיל ניר למשל, droppen שמו,
בכחל ובלבן.

ליזכר מירה, בתם של רולה ודאוד אשתייה מכפר סאלם, שנולדה ומתה במחסום בית פוריק ב-28.8.03.
טל ניצן היא משוררת, סופרת ומתרגמת. פרסמה ספרי שירה ופרוזה וספרי ילדים. השיר לקוח מהקובץ 'ערב רגיל', עם עובד, 2006.

מהו יהודי ערבי?

יהודה אבן חיים

מְהוּל –
בְּתָה וְנִעְנָע,
שׁוֹקֵד עַל סִפְרוֹת רִבְנִית
בְּבִסְתָן עִם מְזֻקָה,
תַּחַת עֲצֵי הַתְּפוּחַ
וְהַלִּימוֹן,
מִמְלָמֶל בְּלַחֲזוֹן שֶׁל עֶבֶד-אֶל-וְהָאֵב
פְּסוּקֵי שִׁיר הַשִּׁירִים וְתִהְלִים,
מִחֲרֹזֶת מִתְרוֹנְנֶת בִּידִיו,
מִשְׁקִיף לְעֵבֶר הָעֶבֶר,
אֶל גִּנַּת אֶגְוֹז יוֹרֵד
כְּדִי לְהַאֲזִין לַתְּקֵלִיט
אֲשֶׁר מַעֲלִיו מִסְתַּלְסֵל וְעוֹלָה
קוֹל שִׁירָה שֶׁל אוֹם כּוֹלֶתוֹם...
חֲלוֹנוֹת בֵּיתוֹ – כְּחָלִים
עַל הַקִּירוֹת – שְׂרָשְׁרָאוֹת בְּצֵל וְשׁוֹם.

השיר ראה אור בקובץ "שתיים, אנתולוגיה דו-לשונית, יצירה עברית וערבית, צעירה ועכשווית", כתר, 2014.

המשך יבוא

מאיר ויזלטיר

המלחמה היא המשכה של המדיניות,
וידרום הלכנון המשכו של הגליל העליון.
על כן אך טבעי שמדינה
תערוך מלחמה בלכנון.

הנעורים הם המשכה של הילדות,
וידרום הלכנון המשכו של הגליל העליון.
על כן אין טבעי מילדים ונערים
היותם זה בזה בלכנון.

הקברנות היא המשכה של הרפנות,
וידרום הלכנון המשכו של הגליל העליון.
על כן תכרה חברה קדישא הצבאית
קברים רעננים בלכנון.

העתונות היא המשכה של הפטפטנות,
וידרום הלכנון המשכו של הגליל העליון.
על כן שוקלים העתונים בכבד־ראש
את השגי המלחמה בלכנון.

השירה היא הפוכה של האמירה,
בדרום הלכנון וגם בגליל העליון.
על כן הנאמר כמו לא נאמר,
ועוד נצא למלחמה בלכנון.

(2 באפריל 1978)

פורסם ב"זו הדרך", 30 ביוני 1982.
מאיר ויזלטיר (יליד 1941), הוא משורר ומתרגם. פרופסור (אמריטוס) בחוג לספרות, אוניברסיטת חיפה. פרסם 16 ספרי שירה.

הכתב

מופיד סידאוי (אבן אל-ח'טאף)

הַכְּתָב הַזֶּה רוּחִי הוּא
הַכְּתָב הַזֶּה -
בּוֹ חֲלוּמוֹתֵינוּ וְאַהֲבוֹתֵינוּ,
הוּא לִי עֵדִי וְעֵנֶג
שְׁלֹוה בְּמִרְחָבִי הַדִּיּוֹאן.
יְפִיּוֹ נְחֻמַּת הַלְּבָבוֹת
מִרְפָּא לְפִצְעִים
אֲגָדוֹת אֲהַבְתִּי לְבָרִיּוֹת.
הַכְּתָב הַזֶּה בֵּיתִי הוּא
אֲנִי כוֹתֵב אוֹתוֹ
וְהוּא נֶזֶן מִמַּעַמְקִי עֵינִי,
הוּא כוֹתֵב אוֹתִי
עוֹנֵד אוֹתִי כְּעֵדִי עַל מִצְחוֹ
מֵאִיר אֶת זְכוֹיֹתִי
בּוֹ נִאֲרָגֶת שִׁירַת חֲכָמָתִי
וּמִפֶּת בֵּינִתִי נִפְרָשֶׁת.

(2014)

תרגום מערבית: ד"ר חגי רוגני וסנאא כבהא.
דיואן בהקשר זה - סוג של כתב ערבי.
מופיד סידאוי (יליד 1950), משורר, מרצה ועורך הירחון הספרותי "אל-אצלח". פרסם עשרה קבצי שירה.

אש האהבה

מרדכי אבי-שאול

בְּשֶׁקֶט, אֶהוּבָתִי הַבּוֹגְדָה
אֲנִי יוֹשֵׁב עַל גִּבְעָתִי
הַיִּרְקָה בֵּין הַבְּתָרִים
וּבֵין פְּרָחֵי הַפּוֹנֵטְנִלָּה.
אִם תִּרְצִי, וְאִם לֹא,
אֵין זֶה אֶגְדָּה.

בְּשֶׁקֶט, אֶהוּבָתִי הַבּוֹגְדָה,
אֲנִי מְקַשֵּׁב לְמוֹלֶךְ בְּעֵנִי,
כִּי נִפְתָּ תִטַּפְנָה שְׁפָתוֹתַיךְ
עַל הַנוֹף הַכֹּנְעָנִי הַמְקַסִּים
וְאֶפְךָ כְּמַגְדֵּל הַלְכָנוֹן
צוֹפֶה פָּנֵי דְמָשֶׁק.

בְּשֶׁקֶט, אֶהוּבָתִי, הַבּוֹגְדָה,
אֲנִי מִתְבּוֹנֵן
בְּשִׁתִּי גִבְעוֹתַיךְ
הַנוֹאֲפוֹת, וּמִגּוֹר
מִסְבִּיב לְתַאֲוֹתַיךְ
בְּלִמוּסֶךָ טוֹרֵף פָּנִים וְאַחֹר.

וַיֵּר לִי מֶר, וּבְשָׁרֵי סֶמֶר
בְּשִׁתִּיקָה הַמּוֹלִיכָה אוֹתִי הַיּוֹם
אֵלַי פָּחַד אֶבְדָּנֶךָ שִׁיְהִיָּה אֶבְדָּנִי,
כִּי יַחְדָּיו נִהְיָה אֶת הַכְּלִיּוֹן...

אֶךְ מֵאַסְתִּי בְּקֶכֶר תּוֹלָעִים נִדַּח
בִּירֵק הַגָּנִים
וּבְחֶרְתִּי בַמְדוּרָה כְּאִבּוֹתִי ז"ל -
הֵם בְּחַיִּיהֶם, אֲנִי בְּמִיתָתִי אֶתְךָ.
וּבְדַעָה צְלוּלָה אֲנִי מַעִיד:
הַכְּרָתִי אֲמוּנֶיךָ; חֲמוּצַת הַבְּגָדִים!
עַל כֵּן יַחְדָּיו נִמּוּת
מִיִּתְּת אֵשׁ, אֲנִי וְאַתָּה, הַבּוֹגְדָה.
וְהָאֵשׁ, הוּא הָאֵשׁ -
אֵשׁ הָאֶהָבָה.

ירח זיו, 1978 - אוגוסט 1980.

פורסם ב"זו הדרך", 9 ביוני 1982.

מרדכי אבי-שאול (1898-1988), משורר, סופר ומתרגם. פרסם 14 ספרי שירה ופרוזה וכ-30 ספרים מתורגמים.

פעל פיעל

סיגל בן יאיר

בְּבֹקֶר יוֹם שְׁשִׁי קָם אָבִי לְעִבּוּדָה
חוּלָה. פִּעֵל פִּעַל אֶת פִּעֲלָתוֹ,
שִׁפְעַת עוֹנֵתִית אוֹ שְׁמָא הַצִּטָּוָה, חָמוּ עֲלָה מַעַט
פּוֹעֵל הַפִּעֵל לְעִבּוּדָה וְעוֹד אָמַר
מוֹסֵר הָעִבּוּדָה קוֹדֵם לְכֹל. גְּרוֹנוֹ צָרָב.
מוֹל תִּלְמִידָיו נִפְעַל, נִפְרָע
מִחוּב יוֹמוֹ הַדֵּל, נִשְׁכָּב עַל עֶרֶשׁ מִטָּתוֹ
עֵצֶם עֵינָיו וְנָח כִּי טוֹב בָּרָא (חֲלָב
קֶרֶטוֹן בִּיצִים, עֲגֻבָּנוּיֹת יָפוֹת. לָחֶם לִילָדָיו).

סיגל בן יאיר (ילידת 1970), משוררת, גרפיקאית ומרכזת החוג לתולדות האמנות בפקולטה למדעי הרוח, אוניברסיטת חיפה.

בקרב לא אחד

סמיח אל־קאסם

בְּקֶרֶב לֹא־אֶחָד הַסּוֹעֵר עַד הַקֵּץ
מְלוֹתֵי־אַרְגָּמָן כָּבֵד שְׁלַחְתִּי כַּחֲזָן,
הִנֵּפְתִּי כְּלֵהב הָאֵשׁ
בְּגִדוּדֵי הָאַחֲוָה אֶל מוֹל צֶר וְרוֹעֵץ.

בְּסִמְטָא לֹא־אַחַת - חֲתָחְתִּים וּמוֹקֵשׁ!
שֵׁם פּוֹסֵעַ שִׁירִי, גָּא וְרוֹגֵשׁ.

יֵשׁ וְאַפְחָד מִבְּגִידָה, מִן הַשֶּׁקֶר הַקָּר
כְּסָפִין הָאוֹרֵב אֶל גְּבִי.

וְאוֹלָם, וְאוֹלָם, הוּא רְעִי הַיָּקָר,
הוּא שִׁירִי, כָּל טוֹבֵי וַיִּדְרִי־כְּלָבְכִי -
עַל אֵף כָּל סִפְקָא, כָּל שְׁעָה וַיְגוֹנָה,
כְּבֵר אֲשַׁמְעֶה:
כְּבֵר אֲשַׁמְעֶה

אֶת הַשְּׁחָר מִפְּצִיעַ, עוֹלָה בְּרִנָּה.
עַל אֵף כָּל סִפְקָא, כָּל שְׁעָה וַיְגוֹנָה,
בְּקֶרֶב־י לֹא אֶפְסָה אֲמוּנָה.

כִּי הַשֵּׁמֶשׁ תִּזְרַח, זֶה שִׁמְשׁוֹ שֶׁל אָדָם,
וְדִגְלֵי נִצְחוֹנוֹ נִשְׁאִים בְּהוֹדָם,
זֶה שִׁמְשׁוֹ הַנוֹשָׂאֵת אֲמוּנוֹת וְתִשׁוּקוֹת.

הוּא, מְלִים אֲדָמוֹת!...!
הוּא מְלִים יִרְקוֹת!...!

תרגם מערבית: י"א.

פורסם ב"זו הדרך" 6.1.1966.

סמיח אל־קאסם (1939-2014), משורר ערבי פלסטיני נודע. פרסם 60 קבצי שירה, סיפורת, מחזות ותרגומים. היה עורך ב"אל אתיחאד" וב"אל ג'דיד" ועורך ראשי של "כול אל ערב".

מונים את שמותיכם

רות לוין

מונים את שמותיכם בטלויזיה
בין זקנים מתרוצצים
לא אלה שעולמם חרב
לער ומספרים כחלים
על זרועותיהם - פורעים
ומחבלים אי-שם לפני זמנכם
ולידתכם כדי למות
בפרדסים של אלה
ה א ח ר ים
על אדמתם
במקלטם
ואין לי עוד דמעות
רק כפור בעצמות.

מונים את שמותיכם בטלויזיה
בין זקנים מתרוצצים
בשעתם הטובה
ומצהירים ומפרשים
בשעתם היפה
ומדווחים לקאפיטול ברומי
על הראשים הערופים
ברבבות
במחיר שמותיכם
המזכרים בטלויזיה
ואין לי עוד דמעות
רק כפור בעצמות.

מונים את שמותיכם בטלויזיה
(תצלומיכם גם בעתונים)
לא על חלומות ועל בתים
שיכלתם לבנות
ולא על ילדים שיכלתם
לרפא
מונים את שמותיכם בטלויזיה
מאות אתם מיחסים
ואין לי עוד דמעות
רק כפור בעצמות.

הם האחרים
שמותיהם אין מונים
בטלויזיה
(ואין גם תצלומים בעתונים)
הם רבבות שמתו
בביתם
על אדמתם
במקלטם
ואין לי עוד דמעות
רק כפור בעצמות.

פורסם ב"זו הדרך", 23 ביוני 1982
רות לוין (ילידת 1928) סופרת, משוררת ומבקרת. ערכה את מדור התרבות ב"זו הדרך". פרסמה חמישה ספרים.

קשה לי לחיות

רות קרא איונוב-קניאל

קִשָּׁה לִי לַחַיּוֹת קִשָּׁה לִי לַחַיּוֹת
אֲנִי חוֹזֶרֶת וְאוֹמֶרֶת רִמְזוּ לְבָאוֹת
קִשָּׁה לִי לַחַיּוֹת אֲנִי אוֹמֶרֶת לָךְ
וְאַתָּה תוֹקֵף, מִיד, מָה עָשִׂיתִי לָךְ אִשָּׁה מְרִירָה
קִשָּׁת יוֹם אֶתְּ לֹא -
עֲנִיה אֶתְּ לֹא -
אוֹרֶזֶת עוֹפּוֹת אֶתְּ לֹא -
עֲקָרָה, חוֹלָה, מְכַעֶרֶת, טַפְּשָׁה אֶתְּ לֹא -
וְאֲנִי אוֹמֶרֶת אֲמֵא וְאֲנִי אוֹמֶרֶת קִשָּׁה לִי לַחַיּוֹת

קִשָּׁה לִי לַחַיּוֹת אֲנִי אוֹמֶרֶת לוֹ
הוּא מְצִיעַ בּוֹאֵי אֵלַי אֶכִּין לָךְ סֵלֶט

קִשָּׁה לִי לַחַיּוֹת
אֲמַרְתִּי לְחַלֵּל
שְׁמַעְתִּי קוֹל מְגֻבֹּה
קוֹל מַעֲנָה
קִשָּׁה לַחַיּוֹת
קִשָּׁה לַחַיּוֹת
כָּכָה זֶה. לְכִי תֵאָרְזִי מְזוֹדוֹת.

השיר ראה אור בקובץ "שתיים, אנתולוגיה דו-לשונית, יצירה עברית וערבית, צעירה ועכשווית", כתר, 2014.
ד"ר רות קרא-איונוב קניאל היא חוקרת קבלה, פסיכואנליזה ומגדר. מרצה באוניברסיטת בן גוריון. פרסמה ספר שירה וספר מחקר.

על הר נבות השדוד

איתן קלינסקי

בדרך שכם ובדרך יריחו
על הר נבות השדוד
כל בקר אפלה זורחת
כל בקר השמש שוקעת.

בדרך שכם ובדרך יריחו
על גב הר נבות השדוד
אטמנו לב וגם און לשחים לנו -
"חלילה לנו מתת לכם נחלת אבות".
היינו בני-כליעל וקללנו אלוהים
על מרכביו סקלנו באבן את נבות
ביזרעאל ובשטח תשע בפתחת פרמיאל
וירדנו לרשת את פרמו וכל אשר לו
בדרך שכם ובדרך יריחו.

בדרך שכם ובדרך יריחו
על גב הר נבות השדוד
ירדנו לרעות בשדות נבות,
במשעיו ובבסתניו הנחנו אמתחתנו
למסוק זית
לארות תאנה
לגדוד תמר
לקטוף תפוח
ולכצור ענב.

על גב הר נבות השדוד
סקל נבות וכרמו הפקע.
רק שחלילה לא יאחר לבוא היום -
"קום רד אל חומסי הר נבות
אשר בבית שומרון ובבית יהודה
ודברת אליהם לאמור הרצחתם וגם ירשתם?"

איתן קלינסקי (יליד 1937), הוא משורר ומורה. פעיל בשורות מק"י. השיר נכתב בשירות מילואים, פסח 1969.

יעקב גוטרמן, "להיות"

אחמד אבן ראבעה שב לחיפה

סלמאן נאטור

מערבית: יהודה שנהב-שהרבני

אמר המספר אשר מתעד את קורותיו של אחמד אבן ראבעה: "אחמד אבן ראבעה גער בי על שהפקרתי אותו במשך עשרים שנה ויותר". שכחתי אותו, או שהעמדתי פנים ששכחתי אותו. כמו שנאמר: הכושי עשה את שלו, הכושי יכול ללכת. הוא דאג להזכיר לי את הימים בהם הייתי פונה אליו בכל דבר ועניין. בכל עת שהממשלה, בת הכלבה, נהגה בי כהרגלה וגרמה לפיוזים שלי לקפוץ, נהגתי ללכת איתו אל המסבאה. לא, לא על מנת ללגום מן הטיפה המרה אלא כדי לקלל את הממשלה, את המדינה, את ראש המועצה ואת שכנינו הגנבים. עד שמוחי חדל מלכת והתחיל לערוב בין היוצרות.

שאל אותי אחמד אבן ראבעה: "לאן נעלמת במשך עשרים שנה? האם החיים היטיבו איתך? האם נעלמו הדאגות מחייך? האם אתה מרוצה עכשיו מן הממשלה? האם הנך עדיין עושה צרות, כפי שהכרתי אותך בנעוריך? האם השתנו חייך מן הקצה אל הקצה, ואתה מתנזר מן הח'מארה (המסבאה)? או שמא אתה לא לוקח את העניינים ברצינות מרובה ומסתתר במבצר, כמו אלה הרוצים לשחרר את העולם אבל יושבים על ספות הקטיפה בסלון ביתם או במלונות חמישה כוכבים, ומגיעים להפגנות הניצחון במכוניות מרצדס".

"האם יש ברשותך מכונית מרצדס?"

"אני עדיין צועד על רגלי ומגיע לכל מקום באוטובוס או ברכבת. ולולא פחדתי מדוחות תנועה ומעין הרע, הייתי רוכב על חמור. והייתי מגן על רגלי בפרסות מתכת ומגנזיום. ומספק לו מים באינג'קשן ומרכיב לו מערכת סטריאו. ואז מחירו של החמור בן החמור היה מאמיר, כמו שהאמיר מחיר החמורים בעזה, בעת שירד ערכם של בני האדם".

"אתה זוכר את אבו סלאח?"

הוא נהג לומר דברים שבהתחלה הצחיקו אותנו, אבל אחר כך בכינו. הוא אמר: "ראה, היו זמנים שבהם עני פטריוט כמוני רכב על חמור, ואילו מי שלא היה פטריוט נסע במרצדס. היום הפטריוט נוהג במרצדס ואילו עני, כמוני, הוא זה שהפך חמור".

אחמד אבן ראבעה צחק. הוא הצדיק את הצחוק באמירה שהוא נועד רק עבורנו, וכי אנחנו צוחקים על עצמנו כאשר אנו חושבים שאנו מאושרים, אבל האמת היא שהאושר רחוק מאתנו, כמו שרחוקה הארמה מפסגת השמיים. הוא הזדרז לומר:

"אתה בודאי תאמר עלי שנותרתי מפגר, בדיוק כפי שעזבת אותי לפני עשרים שנה. האין זה כך? כן. נותרתי מפגר, אולם אני מאושר ואופטימי".

אחמד אבן ראבעה סיפר שהוא לא השתנה במהלך עשרים שנה אלה. הוא נותר כשהיה: אוהב דגים, בשר צלוי, פלפל ירוק ובצל. מעשן בממוצע קופסא אחת ביום. לא שותה אלכוהול למעט יין אדום. קורא את העיתון היומי בכל בוקר. מקשיב למהדורת חדשות אחת כשהוא מתעורר מן השינה, ולמהדורת חדשות נוספת לפני שהוא עולה על יצועו. הוא אינו חי על מנת לעבוד, אלא עובד על מנת לחיות. הוא עדיין מקלל את הממשלה, בממוצע חמש פעמים ביום. כמו בתפילה. ביום קר ויבש בחודש דצמבר, פגשתי את אחמד אבן ראבעה ברחוב המלכים בחיפה (שאחרי הכיבוש בשנת 48, שונה שמו לרחוב העצמאות). הכרתי אותו ממבט ראשון. הוא לא השתנה: תמיר, דק גזרה ושיערו עדיין שחור. הוא לבש חולצה בצבע כחול כהה, ומכנסי ג'ינס למותניו. הוא לא הכיר אותי. או שהעמיד פנים ששכח אותי. סברתי שההכחשה הזאת היא ביטוי להתרעמותו כלפי, מפני שהפקרתי אותו במשך עשרים שנה. או שמא הפך אדם מתנשא? או ביישן? או שמא זיכרונו בוגד בו ומשהו השתבש במוחו. ואולי איבד כל יכולת לקשר בין אותו צעיר נמרץ וקל תנועה שהייתי לבין מי שאני היום, בעקבות השינויים שחלו בי במהלך עשרים השנים הארוכות. אני נראה כאילו חציתי את גיל השמונים: קרחתי התרחבה, השיבה פשטה בשארית שיערי, כרסי תפוחה, גבי עקום, תנועתי כבדה והליכתי איטית. הוא אמר לי שחיפה היא עיר חטאים גזענית. היא אינה מסוגלת אלא לדרכי שקר וצביעות. הוא עזב אותה למשך עשרים שנה משום שמאס בצביעותה ובחשיבותה העצמית. אולם כאשר חזר אליה, מצא אותה חוטאת יותר. הוא התנצל בפני על ההתקפה הפזיזה על העיר, שהיללנו אותה בעבר כאילו הייתה נערה בשיא בחרותה ופריחתה המינית. אולם התברר שהיא מכשפה זקנה שנודף ממנה ריח של זקנה ובלות.

האמת היא שאחמד אבן ראבעה כפר כל העת במלים הטובות אשר נאמרו על העיר הזאת. הוא הוביל אותנו במהלך השיחה אל ואדי סליב אשר התבלה עם השנים בשל ההזנחה והפעולה של הבולדוזרים של העירייה, עד שהפך מקום עלוב. אחר כך הוא הוביל אותנו לוואדי ניסנאס אשר מכונה ואדי הפורענות. ניכר בו מראה הזרים המתמחים בהפיכת צרות הערבים לעבודות אמנות. העירייה מארגנת במה שהיא מכנה "חג החגים" מסיבות ריקודים על חורבות העיר, אשר ערכה בעבר מסיבות ריקודים לצלילי אום כולתום ופריד אלאטרש. עיר שבעברה לא ידעה דיבורים על עדות, קבוצות ודתות, כמו אלה הנפוצים בעידן הזה של הכיבוש. העיריות והמוסדות הגזעניים הפנו עורף לדו־קיום, כמו שהפנו עורף לחלוצי בתי הקפה בוואדי על הנרגילות שלהם.

תחילה לא הבנתי את המשטמה לעיר הזאת ולעמלים בה יומם ולילה על מנת לשרוד.

ביניהם היו בעלי אדמות ובתים שאיבדו אותם בן לילה. הם הקריבו אותם על מנת להפוך עבדים נרצעים, הממתינים ללקט מדי יום את הפירורים. כל יום מנחיתים עליהם הוראות, המרבות את שמות הרחובות, שלטי החוצות והמספרים של בתי האבן, אשר בנינו לפני שהגיעו הפולשים. דברים אלה אמר אחמד אבן ראבעה. הדהים אותי כעסו על המצב שאליו הגענו בארץ הזאת, על הנכבה הנמשכת כבר ששים שנה.

הוא אמר לי: "בוא ונפתח את דלת הח'מארה מחדש. נוכל לברוח, לשבת ולהסתגר שם בשקט".

תחילה היססתי, בהעריכי שדבריו של אחמד אבן ראבעה הם הזיות בלבד, נוסטלגיה למה שעבר ולא ישוב. אולם כאשר הבנתי את גודל התלהבותו, כעסו ומרידתו, אמרתי לעצמי:

"בן אדם. מה תיקח איתך מן העולם ההולך והנכחד הזה? ומה אתה משאיר

לו? אולי את שיקום העבר שמשחרר מייסורי הנפש בזמן הארוך הזה". הלכנו. הסכמנו מראש שנשוב ונתוודע מחדש לעירנו. מה זאת אומרת להתוודע? כלומר שנבחר מקום בו נתחיל ואליו נשוב בסוף הסיבוב. כלומר שנעצור 'פה' ו'שם'. נחפש אחר מבנים שהיו קיימים לפני עשרים שנה – ונעלמו. נחפש אחר אנשים שאיתם היינו נפגשים מדי יום – והסתלקו. נחפש אחר העיר אותה איבדנו לפני ששים שנה. כדי לפגוש את שרידיה אשר איבדנו לפני עשרים שנה. או העיר שאיבדה אותנו משום שקצנו בצביעותה.

אחמד אבן ראבעה שאל אותי בעניין רב: "האם עבאס האופה עדיין בחיים?". אמרתי לו: "אינני יודע. כמוך גם אני נעדרתי במשך עשרים שנה. גם אני התגעגעתי אליו. הוא אדם טוב. אני מקווה שהוא עדיין בחיים. מה דעתך שנתחיל את מסענו במאפיה?"

הוא אמר: "האם הוא עדיין חי? אני חייב לו, לעבאס האופה, עבור עשרים ככרות לחם. אינני יודע מה הערך שלהן היום. יש ברשותי כסף כדי לסגור את החשבון". כמה ישר וטוב חברנו אחמד אבן ראבעה. כן וישר עד לדרגה של תמימות. הוא לא מבין בפוליטיקה ולא עושה דבר מאחורי הגב. משום כך שנאו אותו האנשים הצבועים, בני הזונות, השב"כ ומלחכי הפנכה. הפתעתי את חברי כאשר הודעתי להם על שובו של אחמד אבן ראבעה לחיפה. אמר לי אחד מהם, והדמעות נקוות בעיניו:

"האם הוא עדיין חי? סברתי שהוא מת מזמן, כאשר החליט לעזוב את העיר. חשבתי שהוא כמו דג הים, אשר מת בהישלפו מהמים. חששתי שאם ייצא מחיפה, ימות אחמד. האם הוא באמת עדיין נושם, אוכל, מדבר והולך?" אמרתי: "הוא לא השתנה. אתם תראו אותו ברחובות העיר".

אמר חבר אחר: "ומי יבטיח את פרנסתו של אחמד? הוא לא נסמך על שולחנו של השלטון, אינו פושט יד ולא אוכל אלא מזיעת אפו. הוא היה עני בזמנים של שפע, איך יהיה בזמן של מחסור ובצורת?"

שאלתי: "האם אחמד אבן ראבעה הוא העני היחיד בעולם המתרושש הזה, כדי שתעסקו בענייניו? הוא הקדיש את מרבית חייו להגנה על העניים, ובשל כך, נותר עני כמותם. כאשר הוא הגן עליהם, לא עניין אותו דבר פרט לחייהם ולכאבם. אז למה נטשנו אותם? ולמה נטשתם אתם? האם העוני הוא פגם בזמן הזה? האם לא נשארו עניים בעולם מלבד אחמד אבן ראבעה?"

נרים כוסית לניצחונם של העניים והמדוכאים. נשתה על מנת לדבר, לקלל ולצחוק, לנגן ולשיר. האם עבאס האופה עדיין בחיים? נתחיל משם, אפילו אם עזב את חיפה, אשר לימדה אותו לקלל ולאהוב את האנשים. אני פִּמָּה לחיפה. אל ימה. אל השאון שלה. אל קלות הדעת וההפכפכות שלה. אל צביעותה. אל תמימותה. אל אהבתה לעצמה ולנו.

אני שב לחיפה עם אחמד אבן ראבעה.

המתינו לנו!

המתינו לנו!

המתינו לנו!